

ทุกกนิบาตภาค

สามวรรค ภาคนี้

พระพิมพ์ธรรม น, จ, เจริญ

สร้างถวาย

ในงานพระบรมศพ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

วัดนโกสินทรศก ๒๒๔

ย. วชิราวุฒ
หอพระสมุดวชิรญาณ

VAJIRANA NATIONAL LIBRARY
BANGKOK

ที่
จัด
ไว้

เรื่อง ทศกนิบาตชาดก สามวรรค
ภาคต้น

หมายเหตุ, โรงพิมพ์ไทย

คก๑๒๙

๑ ชื่อหนังสือ การศึกษาระดับประถมศึกษา

๒ ฉบับ พิมพ์ครั้งที่ ๑

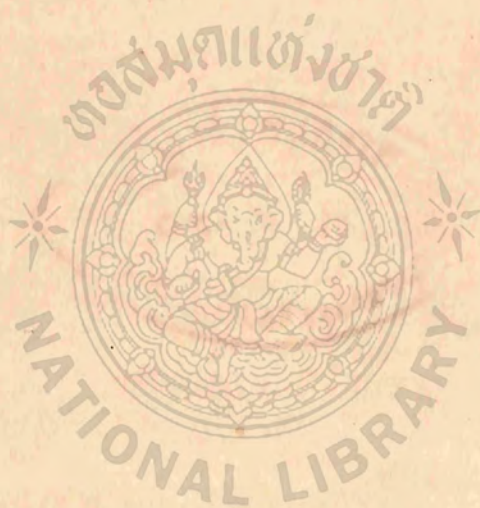
๓ ลักษณะ ปกแข็ง

๑๐๐ หน้า

๔ ประวัติ พิมพ์ครั้งที่ ๑

๕ หมายเหตุ อักษรท ที่ ๑-๓๐/๗

๖ ที่เก็บตู้ ๑๖๓ ชั้น ๓

ทุกกนิบาตชาตก

สามวรรค ภาคต้น

พระพิมลธรรม ม, ว, เจริญ

สร้างถวาย

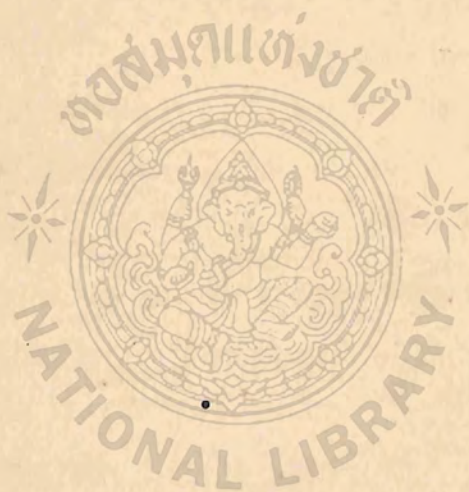
ในงานพระบรมศพ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

โรงพิมพ์ไทย ยศเล

313

294.3184

ร512 ๗

บอกแก้คำผิด

หน้า ๔๐ บรรทัด ๒ คำว่า (กราบทุต) แก้เป็น

หน้า ๔๐ บรรทัด ๗ คำว่า (หางหนึ่ง) ตก คือ เหาดี งวงหนึ่ง
หางหนึ่ง

หน้า ๕๘ ระหว่างบรรทัด ๓๒ ขาดความ ให้เติมว่า (ประพจน์
ตนเป็นเช่นนั้น มารยาทความ)

หน้า ๖๐ บรรทัด ๘ (ผู้บรรณบัตร) ผิด (ผู้บรรณบัตร) ถูก

หน้า ๗๗ บรรทัด ๑๘ (ยี่เตว) ผิด (ยี่เตว) ถูก

หน้า ๑๐๒ ระหว่างบรรทัด ๑๗ ขาดความ ให้เติมว่า (ภูเขาทาง ๓ ๕)

หน้า ๑๔๑ บรรทัด ๑ (อุปมานุไมย) ผิด (อุปมานุไมย) ถูก

หน้า ๑๔๑ บรรทัด ๘ (ธรรมคาถา) ผิด (ธรรมกถา) ถูก

บาญชีเรื่อง

คำนำ	หน้า	ก
คำเนากระแสดพระราชดำริ	”	ข

๔๕
เทพหรรคท ๑

พระพนตธรรม เจริญ

๑	ราโชวาทชาดก	(๑)	หน้า	๑
๒	สังกาศชาดก	(๒)	"	๑๑
๓	สมุทรชาดก	(๓)	"	๑๔
๔	อรรถชาดก	(๔)	"	๒๕
๕	ภคตชาดก	(๕)	"	๓๐
๖	อติณิฉิตชาดก	(๖)	"	๓๖
๗	คุณชาดก	(๗)	"	๔๖
๘	สุทนต์ชาดก	(๘)	"	๕๖
๙	โมรชาดก	(๙)	"	๖๐
๑๐	ฉวนตชาดก	(๑๐)	"	๗๐

ต้นถาวรโรคท ๒

พระมหากษัตริย์ ๕ ปโยค เรียง

๑๓	อินทรีมานโคตต์ชขาดก	(๓๑)	หน้า	๗๕
๑๔	อินทรีชขาดก	(๓๒)	”	๗๖

สมุดสารบรรณที่ ๒

๓	ผู้สมัคร	(๑๓)	หน้า	๘๓
๔	ศิษย์	(๑๔)	"	๘๓
๕	นักวิชาการ	(๑๕)	"	๘๗
๖	อุปถัมภ์	(๑๖)	"	๑๐๐
๗	ผู้มีคุณ	(๑๗)	"	๑๐๕
๘	ผู้มีความ	(๑๘)	"	๑๐๘
๙	อรรถ	(๑๙)	"	๑๑๒
๑๐	กนก	(๒๐)	"	๑๑๗

กิตติคุณผู้มีคุณที่ ๓

พระมหาแสงเปรียญ ๖ ประโยค เรียง

๑	กิตติคุณผู้มีคุณ	(๒๑)	หน้า	๑๑๘
๒	ทพ	(๒๒)	"	๑๒๓
๓	มก	(๒๓)	"	๑๒๗
๔	ทพ	(๒๔)	"	๑๓๐
๕	อาท	(๒๕)	"	๑๓๓
๖	กพ	(๒๖)	"	๑๓๖
๗	คณ	(๒๗)	"	๑๔๑
๘	กจ	(๒๘)	"	๑๔๖
๙	คณ	(๒๙)	"	๑๕๐
๑๐	คณ	(๓๐)	"	๑๕๕

คำนำ

หนังสือทุกกนิบาตชาดก มี ๓๐ อวรรค อวรรคละ ๓๐ เรื่อง ได้เรียงพิมพ์จนครบถ้วนแต่ ๓ อวรรค รวม ๓๐ เรื่อง โดยเหตุเดิมบรรณาการศัพमारดา ซึ่งคิดไว้ว่าจะได้จัดทำในฤดูแล้งปลาย ร. ศ. ๑๒๘ พอลมาประจวบการพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงงดการศัพमारดาไว้ก่อน ผ่อนไปทำต่อปลายศกหน้า ด้วยมาคิดว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้น ทรงพระบารมีคุณเหลือคณพันทั้งราวีพรณ ทรงปกป้องคุ้มครองประชาราษฎ์ ให้ได้รับความเกษมสันต์ดำรงชีพทั่วสยามรัฐมณฑล ตั้งแต่กาดนานถึง ๔๓ ศก พระองค์เป็นอรรคค่าต้นปถัมภก เสด็จพระบรมพุทธานุญาตให้ถาวรวัฒนาการส่วนตัวข้าพเจ้าก็ได้รับพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ตามธรรมเนียม แต่เป็นส่วนพิเศษก็มากอย่างมาครั้ง ตั้งแต่บั้นแม่วัยเด็กเป็นต้น จนตลอดเบญจมรชาต ประมาณได้ ๔๐ ปี พระบารมีราชูปถัมภ์คุณปกเกล้า ๆ มากยิ่งเหลือประมาณ ข้าพเจ้ามาครองการที่จะสนองพระกรุณาที่ คุณ โดยธรรมเนียมคิดว่าหนังสือนี้ เดิมที่จะคิดร่างขึ้นก็เพราะหาไฉรยกระแต่พระราชดำริห์ ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ไว้ ในต้นหนังสือพิมพ์เอกกนิบาตชาดก จึงได้คิดดำน

ต่อท้ายคำนำในใจด้วยหวังใจว่า เรื่องชาดกเป็นเรื่องราวที่โปรด
ปรานของพระราชประสงค์ โดยแท้ จึงยกหนังสือ ๘๐๐ เล่ม
ถวายในการพระบรมศพ อัฐิสดมภ์ ถวายแด่พระบาท
สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว เพื่อเพิ่มพูนทิพยสมบัติ ดำรงตามพระบรมราช
ประสงค์ แม้ท่านผู้ได้รับอ่านทราบข้อความในหนังสือแล้ว
ขอจงได้อนุโมทนา แด่อัฐิสดมภ์เพิ่มกุศลถวาย เทอญ

สำเนากระแสพระราชดำริห์

ตอนต้น ทรงพระปรารภถึงการพระศพพระเจ้าลูกเธอ
กรมขุนสุพรรณภาควดี สำเนาแต่ก่อนหลังซึ่งมีโอกาศใน
เรื่องชาตก ดังนี้ “หนังสือทั้งหลายที่เคยอยู่ในประเทศเรา
ช้านาน จำเดิมแต่ก่อนพระพุทศำสนะ แต่ห้ามผู้ใดซึ่งจะ
ได้ถึงความอดค่าหะแปดงเป็นภาษาของเรา เป็นหม่มหมวด
ไม่ได้ ใช้อย่างเรื่อง สำหรับเทศนาบ้าง สำหรับอ้างถึงบ้าง
แปดแต่เฉพาะเรื่องบ้าง ตามความพอใจแต่ต้องการ ๑
ถ้าหนังสือเช่นนั้น จะมีอยู่ในภาษาไทยทั้งหมด ก็จะมีว่าเป็น
เครื่องต้องการใหญ่ ในหนังสือแต่ภาษาของเรา ๑ ถึงว่า
จะเป็นเรื่องเก่า แต่ไม่เป็นประโยชน์แก่การเล่าเรียนในทุกวันนี้
เช่น วิชาใหม่ ๆ ซึ่งในภาษาเรายังบอกพร้อม เป็นอันมาก ก็จริง
แต่เป็นหนังสือเหมาะแก่การ เช่น ในการทำศพซึ่งจะแจก
หนังสือว่าด้วยวิชาหรือหนังสือเพ็ดเพ็ดใจ ก็ดูหาดีหรือไม่ ๑
เพราะเหตุฉนั้น ข้าพเจ้าจึงได้ตกลงใจ เริ่มสร้างหนังสือ
ขึ้นไว้ เมื่อสืบไปภายหน้า ความต้องการเครื่องประดับ
ภาษาของเรามากขึ้น คงจะมีเวลาซึ่งข้าพเจ้าหรือผู้หนึ่ง
ผู้ใดจะได้ทำต่อไป นับว่าเป็นทรัพย์สินสำหรับหอดสมุดของภาษา
เราในภายหน้า ๑ ข้าพเจ้าหวังใจว่า ท่านทั้งหลายซึ่งเป็น
ผู้รักการอ่านเรียน คงจะเห็นชอบแต่พอใจในความคิดของ
ข้าพเจ้า

นโม ตัสสิดุ

ทุกกนิบาตชาดก

ทัพหวัรรค ที่ ๑

เรื่องที่ ๑ ถึงเรื่องที่ ๑๐

พระธรรมไตรโลกาจารย์ วัดระฆังโฆสิตาราม เรียง

ราโชวาทชาดก ที่ ๑

ทัพหวั ทัพหวัสสิดุ ชิปตติ อิทํ สัตถา เขตวเน วิหรณํ โค
ราโชวาทํ อารพภ กเถสิ

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อเสด็จอยู่ในพระ
เชตุพนวิหาร ทรงพระปรารภราโชวาท คำสอนแด่ดวงพระ
ราชจริยานุวัตร ที่พระราชามีหาคะษัตริย์พึงประพฤติเป็น
เหตุเบืองต้น ตรัสแสดงผลคือราโชวาทชาดกนี้ มีคำว่า
ทัพหวั ทัพหวัสสิดุ ชิปติเป็นอาทิถึงเกิด อารพภเหตุคือราโช
วาทนั้น จักเป็นแจ้งคือจักแสดงให้ปรากฏในเทศกุกุณชาดก
ณะเบืองหน้า

ความปัจจุบันนิทานว่า ณสมัยกาลวันหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทิวโกศลราช ทรงพิพากษาคัดความเรื่องหนึ่งซึ่งเกี่ยวไปในทางอกติ อันยากที่จะวินิจฉัยให้ดำเน็จโดย

ยุคศิธรรมได้แล้ว พระองค์ด้วยพระสุชาโภชน์เวตาเข้าแล้ว
รับด้วยทรงอดทนการชรา แต่จึ่งยังดำเนินกับเด็พระเจ้าพระโลกนารถ
เข้าไปถวายบังคม ณ ที่ใกล้พระบาทพระบรมศาสดาจารย์
แล้ว ทรงประทับนั่งณสถานที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ถ้าคัมภีร์
สมเด็จพระศาสดาตามหา牟尼 จึ่งมีพระพุทธพจน์ปราไสยถาม
ว่า มหาราชาบพิตร แต่จึ่งคนที่ไหนบ้างหรือ จึ่งมาถึง
ต่อเพลาวันยังคืนดังนี้

สมเด็จพระบรมศาสดาธิราชคฤหิตติเตยว่า ข้าแต่พระองค์ผู้
เจริญ ข้าพระองค์มีราชกิจต่าง ๆ มาก ยากที่จะหาโอกาส
เวลาว่าง วันหนึ่งข้าพระองค์ต้องตรัสของคฤหิตติเตยเรื่องหนึ่ง
ซึ่งมีจำนวนชวนให้วิจิตรวิเศษไปทางออกดี ยากที่จะดำริหาทาง
ยุคศิธรรม ครั้นพิจารณาได้หนทางคดีดินโดยยุคศิธรรม
ได้แล้ว จึ่งได้ด้วยเวตาเข้าพระหัตถ์ยังไม่ทันแห่งสนิท ก็รับ
มาสู่ที่เฝ้าพระองค์ณภาคนี้

สมเด็จพระมหามุนีบรมศาสดา จึ่งตรัสว่า ดูกรมหา
ราชาบพิตร อันชื่อว่าการวิจิตรคดีดินคดีความ โดยธรรม
โดยเดิมอันเป็นการดี เทียงแท้ทางสุคติโลกสวรรค์ ก็แต่
บรมบพิตร เมื่อได้ โอวาทคำสอนแต่ดำเนินกับพระสัมมา
สัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระธรรมปัญญุตญาณ ปานดังเราผู้พระ
ศาสดา จะพึงวิจิตรคดีความโดยยุคศิธรรมได้อย่างไร
อย่างนั้นไม่ผู้เป็นอัครราชบัณฑิต เมื่อครั้งก่อนพระราชามหา

กระษัตริย์ทั้งหลาย ได้ทรงสดับคำสอนของนักปราชญ์ผู้มี
 มีชื่อองค์พระศัพทัญญู ทรงคิดดินคึกความโดยธรรมโดย
 เต็มอได้ หัดกเว้นอกคิ & ประการให้ห่างไกล ทรงรักษา
 ทศพิธราชธรรมมิให้กำเริบ ดำรงราชสมบัติตามยุคศิธรรม
 ราชประเพณี ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลซึ่งเป็นวิถีทางสวรรค์
 ให้บริบูรณ์ได้ด้วยอย่างใด อย่างนั้นและเป็นอศักรรยยังนัก
 ครนเมื่อสมเด็จพระธรรมตำมิศวเจ้าครุฑแก้วฉนั้น สมเด็จพระ
 บรมชาติยาริบัติทุกอาราธนา จึงนำอศัคนิทานมา ทรงแสดง
 ดั่งนี้ ว่า

อดีต เมื่อคราวสมัยกาลที่ดวงแก้วแต่ปางหลัง ครั้น
 เมื่อพระเจ้าพรหมทัต ดำรงราชสมบัติณเมืองพาราณสี
 พระบรมโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในคัพโภธรพระราชเทวี ผู้เป็น
 อรรคมเหษีของพระเจ้าพรหมทัตนั้น ได้พระราชทานครก
 บริหารตามราชประเพณี ถ้วนทศมาศประสูติจากคัพโภธร
 พระชนนีโดยสวัสดิภาพ ครั้นถึงกาลนามคณณมกตสมัย
 ได้รับพระราชทาน พระราชทินนามว่า พรหมทัตกุมาร
 เหมือนพระบรมราชาภิเษยของพระชนกนารถ ก็และพระ
 ราชกุมารบรมโพธิสัตว์นั้น ทรงพระเจริญวัยอายุกาลโดย
 ดำคัม เมื่อพระชนมพรรษา ๓๖ ปี ได้เสด็จณเมือง
 คักกกลิตา เรือนตำเริงในสวรรค์พิชิตา ซึ่งควรแก่พระเจ้า
 ปลกพมณฑล ครั้นสมเด็จพระราชาบิดาสวรรคตดวงไปแล้ว

ก็ได้ด้วยราชชนเมืองพาราณสี แทนองค์สมเด็จพระบรม
ชนกาธิบดี ดำรงราชสมบัติโดยธรรมโดยเสมอ ไม่ดำเนิน
พระหฤทัยตามอคติ ๔ ประการเลยเป็นอันขาด เมื่อสมเด็จพระ
พระเจ้าปดุง ดำรง ราชโดยทศธรรมจริยา เที่ยง ตรง มั่น คง อยู่
เช่นนี้แล้ว ฝ่ายอำมาตย์ราชเสวกทั้งปวง ก็ตั้งอยู่ในยุติธรรม
ได้ส่วนพิพากษาคดีความโดยไม่ลำเอียง เหล่าประชาราษฎร
ทั้งหลายก็อาศัยกระทำการเลี้ยงชีพโดยชอบธรรม ไม่ก่อ
เหตุให้เกิดคดีความ เพราะเหตุคดีความไม่มีแล้ว การร้อง
ทุกข์ทราฐกณะสถานพระदानหลวงก็เป็นอันเลิกขาด หมู
่วินิจฉัยมาคดียุติการไปนั่งศาล ไม่เห็นคดีที่จะไต่สวน
พิพากษา ต้องกลับเปิดทุก ๆ วัน จนถึงศาลสถานที่สำหรับ
ตัดสินความ ต้องทิ้งร้าง

ส่วนสมเด็จพระเจ้าพาราณสีองค์พระโพธิสัตว์ ทรง
พระราฟิ่งว่า เมื่อเราด้วยราชสมบัติอยู่น พวกอำมาตย์
ตัดสินความไม่มานั่งศาล การร้องฎีกาก็ขาดไม่มีมาตามเคย
สถานที่วินิจฉัยก็เลยถึงความจำต้องทิ้งให้ร้าง คราวนี้จะเป
่โทษของเราบ้างหรืออย่างไร ควรเราจะรับทราบดู ได้รู้
ว่ากิจส่วนนี้เป็นโทษแล้ว จะได้ละกิจที่เป็นโทษนั้นเสีย
ประพฤตินอกกิจที่เป็นคุณต่อไป จำเดิมแต่คราวนั้น พระองค์
ก็คอยสังเกตกำหนดในหมู่ชนชาวพนักงานที่รับใช้ภายใน ด้วย
หวังพระหฤทัยว่าจะมีใครทำตัวโทษบ้างหรือไม่ ก็ไม่เห็น

ใครสักคนหนึ่งซึ่งจะกล่าวโทษ ได้ทรงสดับแต่เขากล่าวคุณ
 อย่างเดียว จึงทรงพระดำริว่า คนพวกนี้โกธเคียง ชะรอย
 จะเป็นด้วยความเกรงกลัว จึงไม่กล่าวโทษ กล่าวแต่คุณ
 อย่างเดียว แต่นั้นไปก็ทรงตั้งเกณฑ์กำหนดใหม่ชาวพนักงาน
 ภายนอก คือ ๆ ออกไปจนทั่วชนที่อยู่ภายในพระนคร และ
 ภายนอกพระนคร ตลอดจนที่อยู่ในหมู่บ้าน ตำบลประตูเมือง
 ทั้ง ๔ ทิศ ก็ไม่เห็นใครที่จะกล่าวโทษแต่สักคนเดียว มีแต่
 ผู้กล่าวคุณเหมือนดนน จึงหวังพระเหตุที่ย่าจะได้ดังใจไป
 ทั่วทั้งราชนครให้ตลอดถึงปัจจุันตะชนบท พระองค์จึงทรงมอบ
 ให้อำมาตย์ทั้งหลาย รับระวังรักษาราชการว่าจะได้ดังกลับ
 แล้ว ก็ทรงรถพระที่นั่งมีแสนายดำรงผู้เดียวตามเสด็จ ออก
 จากพระนครด้วยเพศไม่ให้ใครรู้จัก เทียบถึงเกณฑ์กำหนด
 ทั่วไป จนถึงปัจจุันตะภุมพินธุเขตแดน ก็ไม่เห็นใคร
 กล่าวโทษ ได้ทรงสดับแต่เขากล่าวคุณทั้งนั้น จึงให้กลับ
 รถพระที่นั่งจากปัจจุันตะเขตโดยมหารรรคา เพื่อจะคืนเข้า
 พระมหานคร

ก็ในกาลคราวนั้น บรมกระษัตริย์พระเจ้าปดพิณแว่น
 แคว้นโกศล ทรงพระนามพระเจ้าพิตติก พระองค์ดำรง
 รัชสมบัติปกครองภูมิมณฑลตถกตประชากรโดยธรรม หวัง
 พระเหตุที่จะรับทราบโทษของพระองค์ ทรงสดุดั้ง
 ตั้งเกณฑ์กำหนดแต่ชาวพนักงานฝ่ายในไปนคั้น จนถึงแปดง

เพศทรงรถพระที่นั่งมีแค่นายตำรวจตามเสด็จ เทียวรับทราบ
 ทั่วไปในประเทศเขตรับจำกันตะชนบท เช่นอย่างเดียวกัน
 ภาไปทันร่วมทางเข้านค้ำบดนม รถพระที่นั่งทั้งสองคัน
 พร้อมกันมายืนห่างในทางเกวียนที่คุ้มแห่งหนึ่ง ตำนานพน
 รกจะเคียวพร้อมกันทั้ง ๒ คันไม่ได้ จำเพาะเคียวได้แค่คราวตะ
 หนึ่งรถ เมื่อมีเหตุจำเป็นเช่นนี้ นายตำรวจของพระเจ้า
 พัดดีกราชชาวโกสธ จึงร้องว่ากะนายตำรวจของพระเจ้า
 พาราณดีชาวกาธว่า ท่านจงขับรถของท่านถอยกลับหัดกลับไป
 เดียก่อน นายตำรวจชาวกาธจึงร้องตอบว่า รถของท่าน
 แหะจงให้ถอยกลับหัดกลับไป เพราะว่าผู้ที่นั่งมาในรถนี้ คือ
 ส้มเค็จพระเจ้าพรหมทัต ผู้ผ่านลัมบิคณเมืองพาราณดี
 ฝ่ายนายตำรวจชาวโกสธก็ร้องตอบว่า แน่พ่อเฮ้ยพ่อตำรวจ
 ผู้ที่นั่งมาในรถนี้ ก็เป็นพระมหากษัตริย์เหมือนกัน ทรง
 พระนามพระเจ้าพัดดีกราช เป็นเจ้ารัชต์มาโกสธประเทศ
 ท่านกดับรถของท่านเสีย ให้ โอกาสรถพระที่นั่งพระเจ้า
 อยู่หัวของเราไปก่อนเถิด

ฝ่ายนายตำรวจชาวกาธ ครั้นได้ทราบว่ามีผู้ที่นั่งมาในรถ
 นน เป็นพระมหากษัตริย์เจ้าปถพีโกสธราชัญ จึงครองหา
 ุบายที่จะคิดสืบว่า ใครควรไปก่อน ใครควรไปหลัง
 ก็คิดได้อุบายอย่างหนึ่ง คือเปรียบเทียบกษัตริย์ทั้ง ๒ ฝ่าย
 โดยวัย แดรัชชอาณาเขต แดพตพาหนะ ทรัพย์ลัมบิค

อิศริยยศ ชาติ โคตร ตระกูล ประเทศ ฝ่ายไหนต่ำกว่า
 ต้องหลีกทางให้ข้างฝ่ายสูงกว่าไปก่อน ครั้นคิดเห็นฉนั้นแล้ว
 จึงตอบสวณเปรียบเทียบดู ก็ทราบดีว่าพระษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์
 มีพระชนมพรรษา แลรัชชอาณาเขตรเป็นอันเสมอกัน
 ซึ่งจะยกข้อเหตุนั้นตัดสินว่าค่าสูงกว่ากันไม่ได้แล้ว จึง
 ตอบสวณถาม ถึงที่ดาจารย์คุณ มารยาท ที่ทรงประพฤติ อยู่โดย
 ประการนั้น เป็นอย่างไร ส่วนนายตำรวจชาวโกศล เมื่อจะ
 ประกาศที่ดาจารย์คุณพระราชของกัน ให้ปรากฏตามพระ
 คุณที่เป็นจริง จึงกล่าวคาถาที่แรกว่า

ทัพพี ทัพพีดี ชีบคิ	พัตถิโก มุทุนา มุทุ
ตำรับ ตำรับา เขติ	อตำรับ อตำรับา
เอคาทิโส อัย ราชา	มคคา อัยยาหิ ตำริ

ความว่า ส้มเด็จพระเจ้าพุดตกราช พระองค์ย่อมขัด
 ไปซึ่งสิ่งนั้น แก่บุคคลผู้มัน พระองค์ชนะผู้อื่น ด้วย
 ความอ่อน ชนะบุคคลผู้ประพฤติกดี ด้วยความประพฤติดี
 ชนะบุคคลผู้ไม่ประพฤติกดี ด้วยความไม่ประพฤติกดี เนะ
 ท่านนายตำรวจ พระราชาเจ้าของเรา มีที่ดาจารย์คุณอย่าง
 ที่เรากล่าวนี้ ท่านเร่งหลีกจากทางไปเสียเถิด โดยข้อ
 อธิบายรวมความว่า พระเจ้าพุดตกราชนั้น เมื่อบุคคล
 ผู้ใดมีทิวภูมิอันมัน ชื่นแครงต่อพระองค์ ย่อมทรงได้คอบ
 ด้วยพระราชโองการ หรือพระราชอาณาที่ก่ต่าหาญสมควร

แก่ท้าวสุริยมาณะนั้น ให้ได้ไชยชนะแก่ผู้หนึ่ง ผู้ใดมีสันดาน
โง่งมอ่อน พระองค์ทรงผ่อนตามสันดานของผู้หนึ่ง ผู้ใด
เป็นส่าหรีดปฐะประพาศิบัติประพาศิชอบ หรือผู้ใดเป็นพาด
ประพาศิไม่ดีไม่ชอบ พระองค์ทรงประกอบอุปายที่ดีหรือ
ร้าย ยักย้ายผันผ่อนตามอิริยาวัตรสันดานของบุคคลผู้หนึ่ง ๆ
สุดแต่ให้ได้ไชยชนะทั่วไปแก่ชนทั้งปวง นายตำรวจชาว
โกสธัศวรรตเจ้าของตน ผู้มีปฐะสามารถฉลาดในอุปาย
ต่าง ๆ ว่าเป็นคณาจารย์คุณ แต่เดิมนายตำรวจชาวกาฬ
ให้หัดไปเสียจากทางด้วยประการฉะนี้

ฝ่ายนายตำรวจชาวกาฬ จึงตอบคำโต้แย้งว่า ท่าน
นายตำรวจ คุณที่ท่านกล่าวยกย่องพระอิริยาวัตรซึ่งทรงผัน
เปลี่ยนยักย้าย เป็นดีเป็นร้ายไปตามสันดานผู้หนึ่ง เราเห็น
ว่าไม่เป็นคุณโดยแท้ย่อมเป็นโทษใช้คุณด้วย ท่านคอยฟังเถิด
เราจะแสดงคณาจารย์คุณเจ้าของเราให้ท่านฟังบ้าง ว่าแต่ก็
กล่าวคาถาที่ท่องว่า

อโกเรน ชินะ โกรธ	อธำหุ ธำหุณา ชินะ
ชินะ กทริย ทาเนน	ธัจเจนาตักวาทิน
เอตาทีโส อัย ราชา	มคคัณ อัยยาหิ ตำรติ

ความว่า บุคคลพึงชนะผู้โกรธได้ ด้วยความไม่โกรธ
พึงชนะคนพาดได้ ด้วยความเป็นส่าหรีด ปึงชนะผู้กระหน
ได้ ด้วยความให้ปัน ปึงชนะผู้กล่าวคำโหดได้ ด้วยวาจา

ตั้จริง พระราชามหากระบัตริย์เจ้าของเรา มีพระคุณเช่น
 อย่างบุพคตที่ก่ตัวแล้ว ท่านนายตำรวจ ท่านหลักออก
 จากทางไปเสียเถิด ความอธิบายว่า แท้จริง บุพคตผู้ใด
 โกรธคอบซึ่งบุพคตผู้โกรธก่อน ความโกรธนั้น ย่อม
 เจริญทวียิ่ง ๆ ขึ้นไป เหมือนไฟได้เชื้อฝอย ย่อมลุกลาม
 เจริญขึ้นฉนั้น ครั้นผู้นั้นตั้งความโกรธเสียได้ไม่โกรธคอบ
 ความโกรธนั้นย่อมไม่เจริญทวีขึ้นได้ เหมือนไฟไม่เชื้อ
 ย่อมดับไปฉนั้น ความไม่โกรธจึงชื่อว่า เป็นคุณเครื่องชนะ
 ผู้โกรธด้วยประการฉนั้น ผู้ที่ใดเห็นเขาเป็นพาด ส่วนคน
 ประพฤติเป็นพาดคอบ ฤๅผู้ที่ใดเห็นเขาเป็นคนมีจรัญยะ
 กระด้างแน่นเหนียวตระหนี่ทรพย์ ส่วนคนก็ประพฤติเช่น
 นั้นบ้าง ฤๅผู้ที่ใดขึ้นเขากด่าถ้อยคำโหดไม่เมตตา ส่วน
 คนก็ประพฤติจกรกรรมโหดเช่นนั้นบ้าง การประพฤติเถียน
 อย่างที่ชั่วของผู้หนึ่ง ๆ ยิ่งเป็นการชั่วคำซ้ำตามกัน เมื่อ
 เห็นผู้อื่นประพฤติการชั่ว ส่วนคนประพฤติการดีที่เป็นข้าศึก
 ตรงต่อการช้วน ๆ ได้แล้ว ชื่อนั้นว่าเป็นโชคไชยโดยนัย
 การประพฤติชอบตามวิธีดีปुरुปฏิบัติ ชื่อว่า คุณเครื่อง
 ชนะคนพาด การให้การบริจาคน ชื่อว่า คุณเครื่องชนะ
 คนตระหนี่ ก่ตัวจากจัตถ์จริง ชื่อว่า คุณเครื่องชนะคนที่
 ถ้อยคำโหด นายตำรวจชาวกาตักตัวคุณที่เป็นส่วนตัว
 ความดี ไม่เจือปนด้วยโทษ ยกย่องว่าเป็นคี่ดาจารย์คุณ

ของพระเจ้าพาราณสี เจ้าของคนแคว้นจึงเตือนว่า ท่าน
 นายสารถี ท่านจงหลีกภัยอันตรายให้พ้น ยอมถวายเป็น
 แด่เจ้าของเรา ผู้ทรงพระคุณความดีจริงนเกิด ครองน
 พระเจ้าพัตติกราชกับนายสารถีได้ตั้งคบกับมีความดีเสมอได้ จึง
 ยอมให้ถกรถออกไปพ้นทาง เชิญให้พระเจ้าพาราณสีเสด็จ
 ก่อน ส่วนพระองค์เสด็จตามไปณภายหลัง ส่วนพระ
 เจ้าพาราณสีองค์พระโพธิสัตว์ ก็ทรงพระราชนิพนธ์
 ราโชวาทแก่พระเจ้าพัตติกราชแล้ว เสด็จจากดับเข้าสู่กรุง
 พาราณสี ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลบุญบารมี มีทานเป็นต้น
 จนตลอดพระชนมวสาน ครั้นถึงวาระก็เสด็จจุติใน
 เทวสถาน

ส่วนพระเจ้าพัตติกราช รับพระบรมราโชวาทนั้นแล้ว
 เสด็จประพาสตรวจทั่วไปในปัจจุฉนขณะนั้น ไม่ปรากฏว่า
 ผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งจะกล่าวโทษพระองค์ จึงเสด็จคืนเข้าสู่พระนคร
 ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมีทานเป็นต้น จนถึงกาลที่ผู้
 ชนม์ถึงวาระก็ จุติปรากฏณอมรพิมานเมืองสวรรค์ .

ถัดจากโกสตรราชดีศ โยวาทนัตถาย อิมิ รัมมเทสน์
 อาหริตวา สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงนำชาดกธรรมเทศนา
 ให้นำ เพื่อประโยชน์เป็นโอวาทแก่เจ้าผู้บังเกิดทีโกสตรราช
 แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า บุรุษที่เป็นายสารถี
 ของพระเจ้าพัตติกราชในครั้งนั้น ได้มาเป็นพระโมคคัลลาน

ภิกษุใน^{๕๕}ครน พระเจ้า^{๕๕}พัตถกราชใน^{๕๕}ครน มาเป็นพระ
 อานทภิกษุใน^{๕๕}ครน บรูษ^{๕๕}ดาร์ธของพระเจ้า^{๕๕}พาราณสีใน
 ครน^{๕๕} มาเป็นพระ^{๕๕}ดาวิบุตรภิกษุใน^{๕๕}ครน พระเจ้า^{๕๕}พาราณสี
 ใน^{๕๕}ครน มาถึง^{๕๕}ครน ก็คือเรา^{๕๕}ผู้พระศาสดา^{๕๕}คน^{๕๕}เทียว

จบราโชวาทชาดกที่ ๑

ดึงคาดชาดกที่ ๒

อดีต^{๕๕}เมกชิตกัมมันต^{๕๕} อิท^{๕๕} ตัก^{๕๕}ดา กุฎาคร^{๕๕}สา^{๕๕}ดา^{๕๕}
 วิหรันโต เว^{๕๕}สา^{๕๕}ติ^{๕๕}วา^{๕๕}ติ^{๕๕}ก^{๕๕} เอก^{๕๕} ณ^{๕๕}หิ^{๕๕}ป^{๕๕}ต^{๕๕}ป^{๕๕}ต^{๕๕} อาร^{๕๕}พ^{๕๕}ก^{๕๕} ก^{๕๕}เถ^{๕๕}ติ^{๕๕}
 ส^{๕๕}ม^{๕๕}เด^{๕๕}จ^{๕๕}พระ^{๕๕}บรม^{๕๕}โลก^{๕๕}น^{๕๕}าร^{๕๕}ธ^{๕๕}ศา^{๕๕}ดา^{๕๕}จาร^{๕๕}ย^{๕๕} เมื่อ^{๕๕}พระ^{๕๕}องค์^{๕๕}
 เสด็จ^{๕๕}สำ^{๕๕}รา^{๕๕}ญ^{๕๕}อยู่^{๕๕}ณ^{๕๕}กุ^{๕๕}ฎา^{๕๕}คร^{๕๕}ศา^{๕๕}ดา ทรง^{๕๕}พระ^{๕๕}ป^{๕๕}รา^{๕๕}ภ^{๕๕}บ^{๕๕}ร^{๕๕}ษ^{๕๕}บ^{๕๕}ุ^{๕๕}ต^{๕๕}
 ข้าง^{๕๕}ก^{๕๕}ถ^{๕๕}บ^{๕๕}ก^{๕๕}ณ^{๕๕}ห^{๕๕}ิง^{๕๕}ชา^{๕๕}ว^{๕๕}เม^{๕๕}อง^{๕๕}เว^{๕๕}สา^{๕๕}ติ^{๕๕} คร^{๕๕}ว^{๕๕}ิ^{๕๕}ต^{๕๕}เท^{๕๕}ศ^{๕๕}นา^{๕๕}ชา^{๕๕}ด^{๕๕}ก^{๕๕}นิ^{๕๕}ทา^{๕๕}น^{๕๕}
 ท^{๕๕}บ^{๕๕}ณ^{๕๕}ท^{๕๕}ิต^{๕๕}ย^{๕๕}ก^{๕๕}ำ^{๕๕}ห^{๕๕}ัน^{๕๕}ด^{๕๕}ว^{๕๕}ย^{๕๕}ค^{๕๕}า^{๕๕}ถ^{๕๕}ำ^{๕๕}ม^{๕๕}ค^{๕๕}ำ^{๕๕}ว^{๕๕}า^{๕๕} อดีต^{๕๕}เมกชิตกัมมันต^{๕๕}
 เป^{๕๕}น^{๕๕}ค^{๕๕}ัน

ก^{๕๕}ิ^{๕๕}ร^{๕๕} ด^{๕๕}ึง^{๕๕}ไ^{๕๕}ด^{๕๕}ั^{๕๕}ต^{๕๕}บ^{๕๕}มา บิ^{๕๕}ดา^{๕๕}ของ^{๕๕}บ^{๕๕}ร^{๕๕}ษ^{๕๕}น^{๕๕}น^{๕๕}เป^{๕๕}น^{๕๕}พ^{๕๕}น^{๕๕}ก^{๕๕}ง^{๕๕}า^{๕๕}น^{๕๕}ข^{๕๕}้าง^{๕๕}
 ก^{๕๕}ั^{๕๕}ถ^{๕๕}บ^{๕๕}ก^{๕๕}ถ^{๕๕}ว^{๕๕}ง^{๕๕} ย^{๕๕}่อ^{๕๕}ม^{๕๕}ท^{๕๕}ำ^{๕๕}ก^{๕๕}ิ^{๕๕}จ^{๕๕}ใน^{๕๕}เก^{๕๕}ษ^{๕๕}ก^{๕๕}ร^{๕๕}ร^{๕๕}ม^{๕๕}ด^{๕๕}เ^{๕๕}ม^{๕๕}ด^{๕๕}ั^{๕๕}สุ^{๕๕}ก^{๕๕}ร^{๕๕}ร^{๕๕}ม^{๕๕}ท^{๕๕}ุ^{๕๕}ก^{๕๕}ย^{๕๕}้าง^{๕๕}
 แ^{๕๕}ด^{๕๕}พระ^{๕๕}รา^{๕๕}ชา^{๕๕} แ^{๕๕}ต^{๕๕}น^{๕๕}าง^{๕๕}ด^{๕๕}้น^{๕๕}ม^{๕๕}แ^{๕๕}ด^{๕๕}พระ^{๕๕}รา^{๕๕}ช^{๕๕}ก^{๕๕}ุม^{๕๕}า^{๕๕}ร^{๕๕} พระ^{๕๕}รา^{๕๕}ช^{๕๕}
 ก^{๕๕}ุม^{๕๕}า^{๕๕}ร^{๕๕}ท^{๕๕}ว^{๕๕}ท^{๕๕}ุ^{๕๕}ก^{๕๕}พระ^{๕๕}องค์^{๕๕} ท^{๕๕}ง^{๕๕}เป^{๕๕}น^{๕๕}ผู้^{๕๕}มี^{๕๕}ศ^{๕๕}รั^{๕๕}ท^{๕๕}ุ^{๕๕}ธา^{๕๕}เ^{๕๕}ื่อ^{๕๕}ม^{๕๕}ไ^{๕๕}ด^{๕๕}ใน^{๕๕}พระ^{๕๕}
 ช^{๕๕}ร^{๕๕}ร^{๕๕}ม^{๕๕}วิ^{๕๕}น^{๕๕}ย^{๕๕}ั^{๕๕}ต^{๕๕}ก^{๕๕}ุ^{๕๕}ศา^{๕๕}ส^{๕๕}นา^{๕๕} ถ^{๕๕}ึง^{๕๕}ส^{๕๕}ร^{๕๕}ณ^{๕๕}ะ^{๕๕}ต^{๕๕}ำ^{๕๕}ม^{๕๕} ส^{๕๕}มา^{๕๕}ทา^{๕๕}น^{๕๕}ค^{๕๕}ัด^{๕๕}ห^{๕๕}้า^{๕๕}
 พ^{๕๕}ัง^{๕๕}ช^{๕๕}ร^{๕๕}ร^{๕๕}ม^{๕๕}ของ^{๕๕}ส^{๕๕}ม^{๕๕}เด^{๕๕}จ^{๕๕}พระ^{๕๕}ศา^{๕๕}ด^{๕๕}า^{๕๕}อยู่^{๕๕}เ^{๕๕}น^{๕๕}อง^{๕๕} ๆ^{๕๕} วิ^{๕๕}น^{๕๕}ห^{๕๕}ึ่ง^{๕๕}น^{๕๕}าย^{๕๕}ข^{๕๕}้าง^{๕๕}
 ก^{๕๕}ั^{๕๕}ถ^{๕๕}บ^{๕๕}ก^{๕๕}ณ^{๕๕}น^{๕๕} เม^{๕๕}ื่อ^{๕๕}จะ^{๕๕}ไป^{๕๕}ท^{๕๕}ำ^{๕๕}รา^{๕๕}ช^{๕๕}กา^{๕๕}ร^{๕๕}ไ^{๕๕}ตาม^{๕๕}น^{๕๕}ำ^{๕๕}ท^{๕๕}พ^{๕๕}น^{๕๕}ก^{๕๕}ง^{๕๕}า^{๕๕}น^{๕๕}ใน^{๕๕}พระ^{๕๕}

ราชินิกุล พากุตรของคนไปด้วย บุรุษผู้เป็นบุตรนั้น
 ได้เห็นนางกระษัตริย์ตจฉนพระองค์หนึ่ง ทรงพระรูปศิริ
 วิดาศงามปานดังนางเทพอัปสร ประดับด้วยเครื่องสุภาพรณ์
 พิจิตรองการ ก็มีจิตเลี้ยวตัวร่ำพันด้วยอำนาจการ
 รากิเกิด ครั้นออกจากพระราชินิกุลกับด้วยบิดามาถึง
 เรือน ก็ทอดกายลงนอนแน้วนพนเคียง . คัดอาหาร
 ด้วยความสันนิฐานตัดสินแนใจว่า ถ้าเราได้นางสาวน้อย
 ในวังนั้นสมประสงค์ ก็จะมีชีวิตดำรงคงอยู่ต่อไป แม้
 ไม่ได้ตามมุ่งหมาย ก็จะได้ตายอยู่ณที่ ครั้นนายช่าง
 กัดบกผู้บิดา ทราบความปรากฏาของบุตรเช่นนั้นแล้ว จึง
 เข้าไปนั่งใกล้ปลอบสอนว่า พ่อตุกรักของบิดา เจ้าอย่า
 ไปก่อความปรากฏาใจในที่ไม่ควรเลย ตัวเจ้ามีชาติคำ
 เป็นเพียงบุตรช่างกัดบกเท่านั้น ฝ่ายพระราชกุมารนั้น เป็น
 พระราชธิดาตจฉนกระษัตริย์ สัมบูรณ์ด้วยพระชาติอันสูง
 ห่างไกรถันนิก ไม่สมควรแก่เจ้าเลย บิดาจะนำนางกุมารี
 คนอื่นที่เท่าเทียมด้วยชาติแต่โคตรมาให้แก่เจ้า บุตรนั้นได้
 ฟังก็ไม่ถือตามคำสอนของบิดา ตัดสินใจ มารดาแต่พี่น้อง
 ชายหญิง หน้า , อาว กับหมู่ญาติมิตรสหายทั้งปวง มา
 ประชุมกันช่วยว่ากตเวทิต์ก็ไม่ได้สามารถจะให้เชื่อ
 ตามถ้อยคำได้ บุรุษนั้นไม่บริโภคอาหารเลยก็เหี่ยวแห้ง
 ถึงสิ้นชีวิตในทันนั้น เมื่อการเป็นถึงเพียงนี้ ฝ่ายบิดา

มีความเศร้าโศกเป็นกำลัง ทำตวัระกิจการปลงศพแต่เปตกิจ
บำเพ็ญบุญอุทิศผลส่งไปให้แก่บุตรนั้นแล้ว ครั้นความโศก
ค่อยบางเบา จึงจัดเครื่องตั้งการบูชาของหอมแด่ดอกไม้
เป็นต้น นำไปสู่มหาวินิหาร บูชาสมเด็จพระศาสดาจารย์
ถวายนมัสการแด่นางนันทกวรร ครั้นสมเด็จพระศาสดาตรัส
ปราโมทย์ . ถ้ามึงเหตุซึ่งมิได้มายังวิหารเป็นหลายวัน จึง
กราบทูลความเรื่องนั้นให้ทรงทราบทุกประการ สมเด็จพระ
บรมศาสดาจารย์ จึงตรัสว่า ดูกรอุบาสก บุตรของท่าน
ก่อฉันทราคให้เกิดขึ้นในใจชั่วครู่แล้วถึงความพิณาศ ไซ้จะ
เป็นในชาติปัจจุบันคราวเดียวมิได้ แม้ในชาติก่อนก็ได้
เคยเป็นเช่นนั้นมาแต่เดิมเหมือนกัน พระองค์ตรัสฉันแล้ว ช่าง
กตัญญูทูลอาราธนา จึงทรงนำอดีตนิทานมาแสดงว่า

คราวก่อนที่ล่วงแล้วนาน กาลเมื่อพระเจ้าพรหมทัต
ผ่านสมบัตินเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิด
ไกรสรดีหาราช ณฑประเทศหิมพานต์ ดั้หโพธิสัตว์นั้น
มีน้องชาย ๒ น้องหญิง ๑ ทั้งคนกับบิดามารดาด้วย
รวมเป็น ๑๐ อาศรัยอยู่ในกาญจนคูหาทอง ด้วยกัน
ทั้งต้น ก็แต่ในที่ไม่ไกลแห่งกาญจนคูหานี้ มีถ้ำแก้วผดึก
แห่งหนึ่งอยู่ในรชฏบรรพต (ภูเขาดิน) ในถ้ำแก้วผดึกนั้น
มีต้นขจิงจอกอยู่ เจ้าอาศรัยอยู่ตัวหนึ่ง ครั้นอุปราคา
กาลนานมา มารดาบิดาของดั้หโพธิสัตว์ ทำกาถกิริยา

ด่วนไป ดีโพธิ์ศตกับน้องชายทั้ง ๖ เมื่อจะไปเที่ยว
 แลวงหาอาหาร ให้นางราชดีห็น้องหญิงอยู่ในถ้ำ เวลาค
 กลับก็นำอาหารส่วนหนึ่ง ๆ มาให้ โดยอย่างนี้เป็นธรรมดา
 ฝ่ายต้นขจึงจอกนเห็นนางราชดีห็น้องแล้ว มัจฉ
 ปฏิพัทธ์ผูกพันมานาน ก็คิดว่าเมื่อบิดาของนางราชดีห็น
 ยังไม่ตาย ก็ยังไม่ได้โอกาส ครนทง ๒ ดีหราชตายแล้ว
 พี่ชายทั้ง ๗ ไปเที่ยวหาอาหาร นางราชดีห็น้องอยู่ในถ้ำ
 แล้วคนเดียว จึงลงจากถ้ำแล้วออกไปยังกาญจนคูหา ถ้าว
 รหัดสะกดจากาว่าดังความดี อันประกอบด้วยโลกามิ
 คคือคณา ในที่เบ่งหน้านางราชดีห็นว่า แม่แม่ราชดีห
 ถ้วน้อง ตัวข้ากับตัวเจ้าเป็นสัตว์จุตพา ๔ เท่าเหมือนกัน
 เจ้าจงยอมเป็นเมียข้า ข้าจะเป็นผัวของเจ้า เราทั้งสอง
 เมื่อปรองคองสามีภรรยาอยู่ด้วยกัน จำเดิมแต่ไปข้าจะ
 ดึงกระให้เจ้าตามอำนาจจิตใจ ไม่ให้ร้อนใจเลย ฝ่าย
 นางราชดีห็นได้ดั่ง จึงด่าว่าหัว ต้นขจึงจอกน เป็น
 สัตว์เดวดที่สุดในหมู่สัตว์จุตพา เหมือนกับชาติจันชาต
 ที่เป้นชาติมนุษย์เขาเกิดยดขัง พวกเราเหล่าดีหราชนับว่า
 ชาติตระกูลสูง ต้นขจึงจอกนอาจเอื้อมมากด่าว่าจา
 ที่ไม่สมควรกับเราได้เที่ยว เมื่อเราได้ดั่งบวจาชวนแล้ว
 จะครองชีวิตไว้ครองการอะไร จำเราจะกตณตมนาถิกตาย
 เสียเถิด นางมาคิดต่อไปว่า ความตายของเราอย่างน

ยังไม่ควร คอยให้พี่ชายเรามา เราบอกความได้แล้ว
 จึงค่อยตายดีกว่า ฝ่ายสุนัขจึงจอกไม่ได้คำตอบณสำนัก
 นางราชดีห์ ก็มีความโหม่นค่น้อยใจว่า ขรอนางราชดีห์
 จักไม่ยินดีคบด้วยเราเสียแล้ว ก็ก่ดืบเข้าไปนอนในถ้ำแก้ว
 ผลึกที่เคยอาศัย ครั้นถึงเวลาสี่หาราษพี่ชายผู้หนึ่งได้มั่งตำ-
 หารบริโภคนกขอประโยชน์แล้ว ก็ก่ดืบนำส่วนของน้องหญิง
 มาส่งให้ น้องหญิงไม่รับบริโภค ครั้นพี่ชายถาม
 นางก็แจ้งความที่สุนัขจึงจอกมากด้วยคำเกี้ยวพาราสี พี่ชาย
 นั้นได้ทราบก็เดือดดาล ตามถึงถ้ำถ้ำที่อาศัยของสุนัข
 จึงจอก ก็ตะนางราชดีห์ ได้เห็นสุนัขจอก อันนอน
 อยู่ในถ้ำแก้วผลึก นางมาดำคึกว่า สุนัขนั้นนอนดอย
 อยู่ในอากาศ จึงบอกกะพี่ชายว่า พี่ไม่เห็นดอกหรือ
 ข้ายสุนัขจึงจอกนั้น มันนอนดอยอยู่บนอากาศในภูเขาเงิน
 ดีห์ไปดักพี่ชายนั้น ครั้นได้ฟัง ดำคึกว่าจริงตามคำของ
 น้องหญิง ก็คิดแต่จะฆ่าเสียให้ทันความโกรธ มิได้หยุดยั้ง
 ชั่งใจ แด่นไปด้วยกำลังเร็ว จนอุระโดนก้อนแก้วนอก
 คุหา มีดวงหทัยแตกทำตาย สุนัขพดกตงมายังเชิงเขา
 ดำคืบหน้าพี่ชายผู้หนึ่งก่ดืบมาอีก ได้ทราบความเหมือนนั้น
 หดัง ก็โดดแด่นไปด้วยกำลังโทษะจิตร ถึงต้นชวัด
 ตกตงยังเชิงเขาเหมือนนั้น ค่อยเมื่อพี่ชายไปตายเสียทุก
 โด้นนั้นแล้ว ดีห์โพธิ์ดีศวกกลับมาค่อภายหดัง ได้

ทราบเรื่องทันของหญิงบอกเล่าให้ฟังทุกประการ ก็มาตั้ง
 นิษฐานแนใจด้วยปัญญาว่า ธรรมดาสุนัขจอกที่จรมที่ปัก
 อาศรัยตอยอยู่ได้ ในอากาศ ไม่มีเดย ดูน้องจอก
 นั้นมันจะนอนอยู่ในถ้ำแก้วผดึกเปรมมันคง คิดเห็นแนฉนั้นแล้ว
 ก็ตั้งจากที่อยู่ ไปถึงเชิงเขาบรรพต ได้เห็นน้องชาย
 ทั้งหกนอนตายอยู่เกิดอนกตาด เกิดความตั้งเวรออกวาจา
 ว่า น้องชายของเราทั้งหกนี้ เพราะเป็นพาดไม่มีปัญญา
 ที่จะพิจารณา หาว่าสุนัขจอกนั้นมันนอนอยู่ในถ้ำแก้ว
 ผดึกไม่ จึงวิ่งมาโดนก้อนแก้วตกถูกเขาคายอยู่นั้น ชนช่อว่า
 บุคคลใจเร็วรีบด่วนไม่ใคร่ควรพิจารณาให้ถ่องแท้ ทำการ
 ตั้งใจ การตั้งนั้นก็เลยไปเป็นเหมือนอย่างนั้น ว่าฉนั้นแล้ว
 ก็ต่างประมคณาว่า

อัสตเมกชตกมมันค

ศรีตาทินปาฐิน

ตานิ กัมมานิ คัมปนีติ

อุณห์ วิธโธหค มุเซ

ความว่า เมื่อบุคคลทั้งหกตายทำการงานที่ตนไม่ได้เพ่ง
 พิจารณาโดยชอบแล้ว ให้ดำเร้งโดยรีบด่วน การงาน
 ทั้งหกตายนั้น ย่อมแผดเผาให้เดือดร้อน เหมือนกับของร้อน
 อันบุคคลตั้งใจเร็วไว้ในปากฉนั้น ความอธิบายว่า บุคคล
 ผู้ใดปราณาเพื่อจะทำการงานอย่างใด ไม่เพ่งพิจารณา
 โทษในการงานอย่างนั้นโดยชอบก่อนแล้ว รีบด่วนพยายาม
 เพื่อให้การนั้นดำเร้งโดยเร็วฉนั้น การงานทั้งหกตายเช่น

อย่างนั้น ย่อมแผดเผาทุกตมุนให้เดือดร้อนเศร้าโศก
 ดำบากเมื่อภายหลัง ข้อนเปรียบเหมือนอะไร เปรียบ
 เหมือนอาหารที่ร้อน อันบุคคลผู้จะบริโภคไม่พิจารณาหัด
 ดองก่อนแล้ว นำเข้าในปากกลืนกิน ก็ย่อมแผดเผาตั้งแต่
 ปากตลอดถึงลำคอแดกจุติประเทศ ทำให้ผู้นั้นเดือดร้อน
 เศร้าโศกดำบากหนักหนาใด อันการงานที่วามานักคนนั้น
 ครั้นดีโพธิสัตว์กล่าวคาถา มีเนื้อความดังพรรณานี้แล้ว
 จึงทรงความว่า พวกน้องชายของเราเหล่านี้มันัก ไม่
 ฉลาดในอุบายเลย ตั้งใจแต่จะฆ่าตมุนซึ่งจอกเดียวให้ ได้
 ก็วิ่งมาตายเสียเอง ทงนักเพราะใจเร็วเกินไป ส่วนตัวเรา
 หากควรทำอย่างนี้ไม่ จะต้องทำตายดวงหทัยตมุนซึ่งจอก
 อันนอนอยู่กับที่ ให้แตกตายไปเอง ตรองเห็นอุบาย
 นั้นแล้ว ก็ตั้งเกศทางขึ้นลงตรงไปยื่นบ้ายหน้าจำเพาะที่นอน
 ของตมุนซึ่งจอก บันนาศัณหาทแผดเสียงขึ้น ๓ ครั้ง เสียง
 กึกก้องตมุนซึ่งจอกอากาศกับปลพื ตมุนซึ่งจอกนอนอยู่กับที่
 ในถ้ำแก้วมณีดังดังกัวเพนกำลัง ก็มีหทัยแตกทำลาย
 ถึงความตายอยู่ในถ้ำนั้น

สมเด็จพระศาสดาธรรมดามิศรเจ้า ดำรัสเล่าอดีต
 นิทานเพียงเท่านั้นแล้วจึงตรัสว่า ตมุนซึ่งจอกถึงขั้นชีวิต
 เพราะได้ฟังสัณหาทของพระยาไกรศรราชดี ด้วยประการ
 นั้น มีพระพุทธดำรัสดังนี้แล้ว พระองค์ผู้เป็นพระ

ทัพปัญญครุฑรู้ ซึ่งคุณอันยิ่งแล้ว ได้ทรงภาสิตทศุศยคาถาว่า

ดีโห จ ดีหนาเทน

ทัตทว อภินาทยิ

สุดว่า ดีหัสต์ นิค โฆล

สิงคาโต ทัตทเว วล

ภโต ตันตา ตมาปาทิ

หทย จัสส อัมผลิต

ความว่า พระยาไกรศรดีหราช ให้ภูเขเงินอันเปน
ของขงมัญญาดั้นกักก้องยิ่งนัก ด้วยเสียงดีหนาท สุนัข
จึงจอกอันอยู่ในภูเขเงินได้ดับเสียงกักก้องของพระยาราชดีห
ก็มีความกลัวถึงอาการดังคนรณ จนดวงหทัยแตกทำตายไป
ด้วยเหตุนั้น ครั้นพระองค์ครุฑทศุศยคาถาณแล้วก็ดับอนุสนธิ
เล่าเรื่องอดีตนิทานต่อไปว่า ดีโหโพธิสัตว์ทำให้สุนัขจิ้งจอก
ถึงความสิ้นชีพ ด้วยอุบายอย่างหนึ่งแล้ว ก็ลงจากขรรฐบรรพต
จัดศพน้องชายทั้งหกปีดปลงไว้ในที่แห่งเดียวกันแล้ว ก็กลับ
ยังกาญจนคูหา แจ้งความท่อน้องชายทั้งหกถึงกาตกริยาเสีย
แล้วนั้น ให้น้องหญิงทราบ แนะนำปตอบโยนน้องหญิง
ให้วายโสภโหมนัสแล้ว ก็อยู่ในกาญจนคูหาต่อมา จน
ตลอดกาลที่สุดขนมชีวิต ก็ไปเกิดตามสมควรแก่กรรม

สมเด็จพระโลกนารถคำสดาจารย์ ทรงนำอดีตนิทาน
ธรรมเทศนานั้นมาแล้ว ครุฑประกาศจุฑาริยดีจแล้ว ทรง
ประชุมชาดก เมื่อจบบริยดีจเทศน์นาง อุบาสกข้าง
กัตบกก็ได้ดำรงในโศกามักคิมต ความประชุมชาดกว่า
สุนัขจิ้งจอกในครั้งนั้น มาในชาตินี้ ก็อุปคุตนายข้างกัตบก

ของคน ส่วนพระโมคคัลลานเถระเจ้า ก็กดขี่ไปยัง
 บริเวณของคนเหมือนกัน พักอยู่ครู่หนึ่งแล้ว ก็มายัง
 สำนักพระธรรมเสนาบดี ถ้ามรรคมปฤษฎณาต่างๆ พระ
 ธรรมเสนาบดี ก็วิชันาปฤษฎณาที่ถามนั้น ทำให้เกิดความ
 สว่างแจ้งชัด ประหนึ่งว่าให้พระจันทร์ตอขึ้นส่องรัศมีสว่าง
 ในพื้นคณณิมพรวัด บริษัทยังตั้งฟังธรรมปฤษฎณาอยู่
 เรียบเรียง แต่ในหมู่บริษัทยังมีพระเถระแก่งค์หนึ่งรำพึงว่า
 ถ้าหากว่าเราจักถามบัณฑิตหากระพระดำริบุตร ให้ทำงานของง
 ในท่ามกตางบริษัทยังได้ไซ้ บริษัทยังพวกก็นึกเข้าใจว่าเรา
 เปนผู้พูดดี แล้วจักพากันทำดีการนับถือเรา คิดแล้ว
 ก็ถูกชนจากหมู่บริษัทยังเข้าไปใกล้พระเถระเจ้า ยืนในที่ควร
 กล่าวว่ พระผู้เป็นเจ้านำบุตรผู้ม่าย ข้าพเจ้าจักขอ
 ถ้ามบัณฑิตซักข้อหนึ่งกะพระผู้เป็นเจ้า ขอพระผู้เป็นเจ้า
 จงทำโอกาสแก่ข้าพเจ้า กับจงให้ข้อความวินิจฉัยแก่
 ข้าพเจ้าด้วย จะให้ในความพัวพัน หรือจะแยกออกไป
 ก็ตาม จะให้ในความคัดค้าน หรือในความรับก็ตาม
 จะให้ในความแปลก หรือในความคล้ายคลึงกันก็ตาม
 ฝ่ายพระธรรมเสนาบดีเถระเจ้า เหลียวแลตพอเห็นหน้าชัด
 ก็เข้าใจว่าพระเถระแก่งค์นั้นเขม่อแก่เปล่า ไม่มีความรู้อะไร
 ซึ้งมากถ่วงด้วยใจคงอยู่ในอิจฉาจาร การประพฤติกมาก
 ด้วยความปรารถนา ทรานแน้นแล้ว พระเถระเจ้าไม่

ได้ตอบกับพระเถระแก่นนเดย มีอาการเหมือนจะเกิดยดอายน
ก็วางพัดวิชนีลงไว้เดือนตุลจากอาสน์ กลับเข้าภายใน
บริเวณ ฝ่ายพระโมคคัลลานเถระเจ้าก็กลับไปยังบริเวณ
ของคน มนุษยชนทั้งหลายที่ประชุมฟังธรรม กยนิชน
พร้อมกันร้องว่า จีบตัวท่านซวิธแก่คนชั่วนั้นให้ได้ ควร
หรือมาทำอันตรายให้เราทั้งหลายไม่ได้ฟังธรรมที่ไพเราะ แล้ว
ก็พากันได้คิดตาม พระเถระแก่นนเห็นเขาไปด้วยความกลัว
ตรงเข้าไปในเงาจากุฏฐิที่ตู้ศิหาร เหยียบกระดานไม้เดียบหัก
พลัดตกลงไปยืนเบือนหลังอยู่ ณ พนภายใน มนุษย์ทั้งหลาย
ได้เห็นดังนั้น ก็เกิดวิปปฏิธาร์ความร้อนใจ พากันกลับ
ไปเฝ้าสมเด็จพระศาสดา ครั้นมีพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า
ท่านทั้งหลายมาคิดเวลาด้วยเหตุไร จึงกราบทูลความเรื่อง
นั้นให้ทรงทราบทุกประการ สมเด็จพระศาสดาจารย์จึง
ตรัสว่า ดูกรอุบาล์ทั้งหลาย ภิกษุแก่นนเธอเป็นคน
เย่อหยิ่งยกตน ไม่รู้กำลังคนต่อสู้ด้วยผู้ มีกำลังมากเขื่อน
อาจมน์ ไซ้จะเปนแต่ครั้งนเท่านั้นมิได้ ถึงในชาติก่อน
เธอก็เคยเป็นเช่นนั้นมาแล้ว อุบาล์ทั้งหลายนันทูตอาราธนา
พระองค์จึงนำอดีตนิทานมาครีดีเทศน์ดังนี้ว่า

อดีต ในกาลล่วงแล้วแต่ครั้ง ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัต
ครองราชสมบัติณเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์เป็นพระยา
ดีหราช อยู่ในอภินิหารประเทศหิมพานต์ ในที่ไม่ไกลนัก

แห่งที่อยู่ของดีโพรตักวนั้น มีสระใหญ่ท่าบดหนึ่ง ฝูงสัตว์
 อาศรัยสระนั้นอยู่มากด้วยกัน แม้ตำบลทั้งหลายอยู่ณบรรณ
 ศาตาทิใกล้ ๆ ก็อาศรัยสระนั้นนั่นแหละ อยู่มาเวตาวันหนึ่ง
 ดีโพรตักวนได้มีงาหารแห่งดีควใหญ่ มีกระบือหรือช้างเป็นคัน
 ควไคควหนึ่ง ขบเคียวกินพอประโยชน์แล้ว มาตงคมนาใน
 สระนั้น ขณะนั้นผู้ผู้ดำด้นพวงพศควหนึ่ง มาถืออาหารณที่
 ใกล้ ๆ อาศรัยสระนั้นอยู่ ดีโพรตักวนพอจะชนจากสระ ก็พอ
 แดเห็นผู้ควควนนั้น จึงคิดว่า วนอนเราจะมาจับผู้ควควนเป็น
 ภาักษาหาร ก็แต่ว่ามันเห็นเราเคยวนแล้ว วนอนมัน
 จะไม่มาทันอีก คิดแล้วก็เริ่มหัดกเดียงชนจากสระ เพื่อ
 จะไปเดียงข้างหนึ่ง ฝ่ายผู้ควควนเห็นราชดีห์เดียงหัดกไป
 ดำคญใจว่าราชดีห์ไม่อาจะชนจากสระในที่ใกล้คว เพราะ
 ความกลัว จึงหนีไปทางอื่นกมความยินดี เหม็นอื่นอีกนัก
 จะทำสงครามต่อสู้ด้วยราชดีห์ ผงกเงยดีห์ขึ้นร้องเรียกชวน
 ชิงชัยเชิงยุทธสงคราม จึงกล่าวความเป็นปฐมาภาว่า
 จคุปปโท อหิ ตัมม ควบี ตัมม จคุปปโท
 เอหิ ดีห์ นินวคตัสสุ กินห์ ภาโค ปตยติ
 แนะตหายผู้มีสระเดิมอกัน ควเรากัดเท้าควท่านสหาย
 เดากัดเท้าเหมือนกัน ท่านราชดีห์กัดบมาก่อนชิ เหตุไรจึงถัว
 หนีไปเดียงเดา ดีโพรตักวนได้สติจึงตอบวาทาว่า แนะตกรผู้
 สหาย วนอนเรายังไม่ทำสงครามกับท่านก่อน นับแต่

วันนั้นไปถึงวันที่ ๗ นั้นแหละ ตักรถามจึงค่อยมกนใน
 ค่ายตนเกิด ว่าคงนแตรกหักไป ตักรนั้นคิดใจสุด
 ด้วยจะได้ทำสงครามกับราชสีห์ จึงเฝ้าบอกแก่หมื่นญาติ
 ไหว้เนื้อความนั้นทวณ ตักรผู้เป็นญาติทั้งหลายเหล่านั้น
 ได้ฟังความต่างตัวก็กลัวภัยเป็นกำลัง จึงร้องว่าคราวนี้แหละ
 ท่านจะทำให้เราทั้งหลายพินาศฉิบหายเสียสิ้น ท่าน
 หารู้จักกำลังของตัวไม่ หมายถึงต่อบราชสีห์ พอบราชสีห์
 มาถึงก็จะทำให้เราพลอยสิ้นชีวิตเสียทั้งหมด การเรื่องน
 ี่ถ้าให้สิ้นก็อย่าทำเลย ตักรทวนนครนได้ฟัง ก็ได้สติ
 เกิดความสั่นคลอนใจกลัวขึ้นมา จึงปรึกษาว่าข้าได้พูด
 เกินไปแล้ว จะทำอย่างไรดี พวกญาติเหล่านั้นตรองเห็น
 อูบายอย่างหนึ่งจึงบอกว่า ถ้ากระนั้น เจ้าจงไปณที่
 ถ้ำอุจจาระของพระดาบสทั้งหลาย ตกลงเกิดออกสัตว์รกายใน
 คุกเนาให้เบอนทั่วตัวแล้วตากกายให้แห้งทุก ๆ วันต่อจะถึงวัน
 ที่ ๗ ซึ่งเป็นวันนัดสงคราม เจ้าจงให้กายชุ่มด้วยหยาด
 น้ำค้างแล้ว รีบไปยังสมรภูมิก่อนหน้าราชสีห์จะมา จง
 กำหนดทางตามพืดให้รู้แล้ว จงยืนณที่เห็นอดม ราชสีห์
 เขาเป่นสัตว์มีเขี้ยวฉาด ครั้นมาได้คืบคืบเห็นในสัตว์
 กายของเจ้าแล้ว น้ำที่จจะยอมให้ชัยชนะแก่เจ้าเป็นมันคง
 ตักรนั้นทำตามอุบายนั้นทุกประการ ฝ่ายสัตว์โพธิสัตว์ครั้น
 มาถึงที่ใกล้ ได้กลิ่นคุกเนาในกายสัตว์ผู้มาเข้านาถิก ก็เข้า

ใจคิดในอุบาย จึ่งมีวาจาว่า แนะผู้ผู้สหายเทศอุบาย
 ที่ท่านคิดทำมานะ ของท่านก็จริงแล้ว ถ้าหาไม่ท่าน ก็ะ
 ด้ชีวิตอยู่ในที่นี้เอง คราวนั้นท่านรอดชีวิตแล้วเพราะเรา
 ไม่สามารถจะถูกต้องกายท่าน ด้วยปากหรือด้วยเท้าของ
 เราเลย เรายอมให้ ชัยชนะแก่ท่านแล้ว ว่าแล้วก็กล่าว
 คาทาที่ต่องว่า

อตุจิบุติโลโมติ ทุคัน โธ วายติ ตุกร

ด้เจ ยุชฌิตุกาโมติ ชัย ด้มัม ททามิ เต

แนะผู้ผู้สหายศิวท่านมกายไม่ดีอาค ทั้งชนกเอน
 ด้วยของเภา กัดขึ้นชั่วร้ายเหมือนพุงทวไป ถ้าท่านประสงค์
 จะรบกับเราไซ้ เราให้ชัยชนะแก่ท่าน ศิวเรายอมแพ้
 ท่านแล้ว ว่าแล้วก็กลับไป ฝ่ายผู้กรหนัดใจว่าเราได้ชนะ
 พระยาราชด้หิ ก็กลับไปอวดแก่หมู่ญาติ ญาติทั้งหลาย
 เหล่านั้นกตวญญแต่พระยาราชด้หิ ไม่สามารถจะอยู่ในที่นั้น
 ค่อไปได้ ก็พากันหนีไปอาศัยอยู่ณประเทศคำบตอน

ด้มเด็จพระคำตศาจารย์ ครนนำอดคันทานมาตริด้
 เทศนาคณแล้ว ก็ทรงประชุมชาดกว่า ผู้ผู้ซึ่งชนผู้ราชด้หิ
 ในครงหน ก็ถูกภัยแก่ในครงน พระยาราชด้หิในครงน
 คือเราผู้พระศากาคตแท้จริง

อิฐรณัน ปวโร ปวิฐ โสติ อิทํ สัตถา เขตวเน วิหรัน โค
เวรพินัน อารพก เกถติ

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อพระองค์เสด็จประทับ
แรมตำราญในพระวิหารเชตวัน ทรงพระปรารภการผูกเวร
ของผู้เฒ่าให้เปนเหตุ ครั้นเสด็จขึ้นอุรุธชาดกนี้ มีคำว่า
อิฐรณัน ปวโร ปวิฐ โสติ เปนต้น ดังได้ดัดมา มีมหา
อำมาตย์สองคนซึ่งเป็นประธานของหมู่ราชเสนา ผู้เป็นเสวกา
ริบดิ์ของพระเจ้าปัดเสนทิโกศลราช ต่างคนต่างไม่ชอบกัน
สุดแต่เห็นกันเข้าก็เปนได้ทะเลาะกัน ความที่มหาอำมาตย์
ทั้งสองจงใจจะกันนั้น ปรากฏท้าวพระนครทั้งสี่ สมเด็จพระ
พระเจ้าแผ่นดินหรือญาติมิตรผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่สามารถเพื่อจะ
ทำให้ชนทั้งสองนั้นพร้อมเพรียงปราศจากเวรกันได้ อยู่มา
กาลวันหนึ่ง สมเด็จพระศาสดาทรงพิจารณาเวไนยสัตว์
ที่ชอยู่อยู่ในญาณควรจะตรัสรู้ตนเพลาใกล้รุ่ง ทรงเห็น
อุปนิสัยได้คาบัตติมรรคผลของอำมาตย์ทั้งสองคนนั้นแล้ว ภา
วรุ่งขึ้นเป็นวันใหม่ พระองค์เสด็จผู้เดียวเข้าไปนิพนธ์มาด
ยั้งเมืองสาวัตถี ทรงยืนณที่ใกล้ประตูเรือนของมหา
อำมาตย์ผู้หนึ่ง มหาอำมาตย์นั้นก็มารับบาตรพุทธรูปภิกขา
เรณูสมเด็จพระศาสดาจารย์เสด็จประทับนั่งเห็นอาคันธนาย
ในนิเวศนั้น สมเด็จพระนราชนกพลเสด็จประทับแล้ว
ครั้นแต่งเมตตานิสั่งเสด็จ วรรณอาณิสั่งส่งคุณแห่งเมตตา

พรหมวิหาร มีประเภท ๑๑ ประการ ให้จิตรของ
 มหาอำมาตย์นั้นอ่อนส่มควรแก่โลกุตตรญาณแล้ว ก็ตรัส
 ประกาศอริยตั้งเจตนา ครั้นจบอริยตั้งจากถาด มหา
 อำมาตย์นั้นก็ได้นำในโศดาปัตติผล ส้มเด็จพระทศพล
 ทรงทราบณนั้นแล้ว ก็ตรัสตั้งให้มหาอำมาตย์นั้นถือบาตร
 ทรง ตามเสด็จพระพุทธดำเนิร ไปประทับยืนณประตูเรือนแห่ง
 มหาอำมาตย์ออกคนหนึ่ง ฝ่ายมหาอำมาตย์ผู้เจ้าของเรือน
 นั้น ก็ออกมาถวายบังคม เชิญสมเด็จพระศาสดาเข้าไป
 ประทับนั่งณอาสนภายในนิเวศน์ มหาอำมาตย์ผู้ถือบาตร
 ทรงนั้น ก็ตามเสด็จเข้าไปด้วย ส้มเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัส
 พรรณามะคณานิสังส์แล้วประกาศอริยตั้งจากถาด เหมือน
 วาระก่อน มหาอำมาตย์เจ้าของเรือนนั้นก็ได้คงอยู่ในโศดา
 ปัตติผล ณถาดเมื่อจบอริยตั้งจากถาด มหาอำมาตย์
 ทั้งสองนั้น เมื่อได้เป็นพระโศดาบันด้วยกันณแล้ว จึงแต่ง
 โทษที่ตวงเกินกะกันแลกัน ขอบมาโทษกันแล้วต่างคนก็มีจิตร
 ชื่นชมพร้อมเพรียงร่วมอัชฌาด้วยกัน เวลาวินนั้นกับวิโรค
 อาหารร่วมกัน ในที่จำเพาะพระภักตร์สมเด็จพระผู้ทรงพระ
 ภาควัย ส้มเด็จพระศาสดาด้มีมาตัมพุทธเจ้าทรงทำภักตริกิจ
 ในทณนเสร็จแล้ว ก็เสด็จกลับยังพระวิหาร มหาอำมาตย์ทั้ง
 สองนั้นก็ถือเครื่องบูชาตักการถาเลตซ์ ตามเสด็จพระพุทธ
 ดำเนิรไปจนถึงพระพุทธอาวาส ส้มเด็จพระโลกนารถศาสดา

จารย์ศรีรัตนสุโขทัย แก่พระภิกษุสงฆ์อันแดง
 อุปัชฌาย์เป็นต้นเสร็จแล้ว ก็เสด็จเข้าสู่พระคันธกุฏี
 ครนด้วยอันห่ม เพลาเย็นภิกษุทั้งหลายประชุมกันณโรง
 ธรรมสภา กล่าวคุณกถาธรรมเจริญพระพุทธคุณว่า สัมเด็จพระ
 พระบรมครูเจ้าทรงทราบได้จริง ซึ่งบุคคลผู้อื่นทราบไม่ได้
 มหาอำมาตย์ทั้งหลายทักกันมาช้านานนี้ ใครใครไม่อาจ
 จะทำให้สมัคสโมสรพร้อมเพรียงกันได้ พระศากยเจ้าทรงทราบ
 มานวันเดียวก็ดำริได้ ชะนินนอองคัมเด็จพระบรมศาสดา
 เสด็จมา มีพระพุทธเจ้าตรัสถามถึงความที่สนทนากัน ภิกษุ
 ทั้งหลายนั้นทุกความที่สนทนากันคุณกถา ธรรมเจริญพระ
 พุทธคุณในข้อทรงทราบมหาอำมาตย์ทั้งหลาย จึงมีพระ
 พุทธเจ้าตรัสว่า ดูภิกษุทั้งหลาย เราศากยได้ทำเช่น
 ต้องให้พร้อมเพรียงกันได้ ใช่แต่ในชาติเท่านั้น แม้ในชาติ
 ก่อนก็ได้เคยทำมาแล้วเหมือนในชาตินี้ ครั้นแล้วภิกษุ
 ทั้งหลายทูลอาราธนา ก็ทรงนำอดีตนิทานมาแสดงให้ปรากฏว่า
 อดีตกาล ณกาลนานที่ล่วงแล้วไป ปางสมัยเมื่อพระ
 เจ้าพรหมทัตดำรงรัชสมบัติณกรุงพาราณสี คราวหนึ่ง
 มีการมโหรีศบว้องทั่วทั้งเมืองพาราณสี มีการพ้อนรำ
 ขับร้องเป็นการเอิกเกริกใหญ่มาก ผู้มนุษย์แต่เทวดานาค
 ครุฑเป็นต้น พากันมาประชุมมากด้วยกัน ในกาลครั้งนั้น
 มีพระยานาคคนหนึ่งมายนครมโหรีศบว้องอยู่เบื้องหลังพระยาครุฑ

ยกมือชนพาดพิงให้ดูบุรุษกษัตริย์เบ่งหน้า ด้วยมิได้ทราบ
 ว่าเป็นพระยาครุฑ ๆ นนเห็นยวหน้ามาแต่ดูก็รู้ว่า บุรุษ
 คือพระยานาคมายกมือพาดพิงให้เรา ฝ่ายพระยานาคเห็นเดาถือ
 แดเห็นหน้าก็รู้ว่า เป็นพระยาครุฑ ก็ตกใจกลัวแต่ภรรยานัก
 กำลัง ถูบออกจากที่หนีไปตามทางทำหน้า พระยาสุบรรณก็ได้
 คิดตามคิดจะจับนาคนั้นเป็นภักษาหารให้จึงได้ ณ ดมยักดา
 ครองนั้น พระโพธิสัตว์เจ้าเป็นดาบศักดิ์สร้างบรรณศาตายู่ที่ริม
 ผิงแม่น้ำนั้น ภาวเวดากตางวันพระผู้เป็นเจ้าประสงค์จะระงับ
 ความร้อนกระวนกระวาย จึงผลิตผ้าเปิดอกไม้วางไว้ที่ริมผิง
 แม่น้ำ นุ่งผ้าอาบตางานกายอยู่ในที่ธาร ส่วนพระยานาค
 เห็นมาถึงสถานนั้น ก็คิดว่าเราจำจะต้องอาศรัยพึ่งท่านบรรพ
 ชิตผู้ นี้จึงจะรอดชีวิต ก็ละเพศปรกคดี้นฤมิตรเพศเป็นเหมือน
 ท่อนแก้วมณีเข้าซ่อนอยู่ในผ้าเปิดอกไม้ของพระดาบศักดิ์ ฝ่ายพระ
 ยาครุฑได้ติดตามมาทันเห็นพระยานาค เห็นเข้าไปอยู่ภายในผ้านุ่ง
 ของพระดาบศักดิ์นั้น ไม่อาจจะเลิกผ้าขึ้นโดยดำพิง เพราะ
 ความเคารพ ประสงค์จะขอให้พระดาบศักดิ์หยิบผ้านุ่งไปเสียแล้ว
 ตนจะได้จับนาคกินเป็นภักษาหาร จึงกล่าวปฐมนาคาว่า

อิฐุรคานํ ปวโร ปวิภูโธ

เสตัสสั วณฺเณน ปโมกฺขมิจฺจํ,

พฺรหฺมัญญํ วณฺณํ อปจายมาโน

พุกฺกชฺโช โน วิตรามิ โภคํ.

ความว่า นาคผู้ประเสริฐกว่างูทั้งหลาย (พระยานาค)
 ยอยากจะพ้นจากอำนาจข้าพเจ้า มีเพศเหมือนแก้วเกิดแต่ศิลา
 เข้าไปแว่นภายในฝ่ามือของพระผู้เป็นเจ้า^๕ ส่วนตัวข้าพเจ้า
 ย่าเกรงพระผู้เป็นเจ้าผู้^๖ มีเพศประเสริฐนัก ถึงจะหิวกระ
 หายอยู่แต่^๗ ก็ยังไม่อาจดองเข้าจับนาคในฝ่ามือของพระ
 ผู้เป็นเจ้าออกมากินได้ ฝ่ายพระดาบศโพธิสัตว์ประดังค์
 จะสรรเสริญเชยชมพระยาสุบรรณ พระผู้เป็นเจ้ายืนอยู่ในน้ำ
 นั้นแหละกล่าวทศกัณฐะว่า

โศ พรหมคฤโต จิรเมว ชิว
 ทิพพา จ เต ปาตุภวันตุ ภักขา,
 โย พรหมวันณํ อปจายมาโน
 โภกุกชีโต โน วิตราตี โภกุก

ความว่า ท่านผู้ใดเคารพยำเกรงอยู่ ซึ่งผู้^๘ มีเพศ
 ประเสริฐ (บรรพชิต) ถึงหิวกระหายอยู่แต่ก็ยังไม่อาจดอง
 กินนาคอันอาศัยบรรพชิตอยู่ได้ ท่านผู้นั้นจึงเป็นผู้อน
 อำนาจประเสริฐรักษาแล้ว ดำรงชีพตั้งกาดนาน ทั้งทพยภักขา
 หารควรแก่เทวบริโภค จึงบังเกิดปรากฏแก่ท่านผู้นั้นเทอญ
 คือว่าท่านผู้เป็นสุบรรณนั้น จงบริโภคอาหารทิพย์เกิด อย่าทำ
 ปาณาติบาตกินเนื้อนาคผู้^๙ มีชีวิตเคย พระโพธิสัตว์ยืนอยู่ใน
 น้ำกล่าวคำสรรเสริญพระยาสุบรรณ ทั้งอนุโมทนาด้วยดังนี้
 แล้ว^{๑๐} ก็ขึ้นมาจากน้ำหยิบผ้าเปื้อนอกไม่มาผัดตมั่งแล้ว พาชน

ทั้งสองนั้นไปยังพระอาศรมบท พรรณาคูณของเมตตากาณา
ให้ชนทั้งสองปราศจากเวร มีความพร้อมเพรียงกัน จำเดิม
แต่เนิ่นนาคกับคู่บรรณทั้งสองนั้น ก็ชนชมพร้อมเพรียงกัน
อยู่เป็นคู่ขุดำราย

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงนำอดีตนิทานมา
แต่คงคินแก้วจึงประชุมชาดกว่า นาคกับคู่บรรณในกาล
ครั้งนั้น มาเป็นมหาอำมาตย์ทั้งสองในครั้ง พระดาบศนั้น
คือเราผู้พระศากยาคณเทว

จบ อรรถชาดก ที่ ๔

ภักตชาดก ที่ ๕

ชิว วิธัสสัค ภักตาคิ อิทํ ติศาสา เขตวนธัมมิเป ปัตเตนทิ-
โกธสรัญญา กาวีเต ราชิกาวาเม วิหรัน โค อิตคฺคโน ชีปีคก
ชาวิฬก กเถติ

องค์สมเด็จพระบรมศาสดตามหานุญนารก เมื่อสำเร็จ
พุทธาธิวาอยู่ในการาราม ที่พระเจ้าปัตเตนทิโกธตตสร้าง
ถวายเป็นที่พระเชตวันวิหาร ทรงพระปรารภเลี้ยงจามของ
พระองค์ให้เป็นเหตุเบื่องคั้น ครั้นแสดงผลคือภักตชาดก
มีคำว่ ชิว วิธัสสัค ภักต เปนคั้น ดังจะกล่าวเนื้อความโดย
พิสดาร ณธัมยगतวันหนึ่ง สมเด็จพระศาสดาผู้ทรงพระภาคย์
เจ้า นั้นแสดงธรรมอยู่ในท่ามกตางบริษัททั้งคั้นที่ราชการาม

ทรงจามชน ภิกษุทั้งหลายร้องถวายพรด้วยเสียงดังเสียงดังว่า
 พระผู้ทรงพระภักดีเจ้าจงเจริญพระชนม์ พระผู้ศุคเจ้าจง
 เจริญพระชนม์เถิดพระเจ้าข้า ด้วยเสียงร้องนั้นอนตรายก็
 เกิดม้แก่การแสดงธรรม ลำดับนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์
 จึงดำรัสถามว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อผู้ใดจามชนแล้ว
 มีผู้กล่าวให้พรว่า ท่านจงเจริญชีพเถิดดังนี้ ผู้ที่จามนั้น
 จะพึงเจริญชีพหรือจะพึงตาย เพราะปัจจัยคือคำให้พรหรือการ
 ที่จามนั้นไบบ้างแหละหรือ ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้า
 แต่พระองค์ผู้เจริญ ชื่อนี้ไม่เป็นได้จริง จึงควรบัญญัติ
 โทษในข้อนั้นว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีผู้จามชน
 แล้ว เหล่าท่านทั้งหลายอย่าพึงกล่าวว่า ท่านจงเจริญ
 ชีพเถิดดังนี้เลย ภิกษุใดพึงกล่าว การต้องโทษทุกกฏพึง
 มีแก่ภิกษุนั้น ถิ่นลัมยัศรวณน มนุษย์ทั้งหลายได้พึง
 ภิกษุทั้งหลายจามชนแล้วย่อมกล่าวว่า พระผู้เป็นเจ้าทั้ง
 หาดยเจริญชีพเถิดพระเจ้าข้า พระภิกษุทั้งหลายรังเกียจอยู่ก็
 ไม่ตอบวจาจา มนุษย์ทั้งหลายนั้นกปากันยกโทษคดีนี้ว่า
 ไฉนหนอพระตมณะทั้งหลายเหล่าต้าวก ของพระพุทธเจ้า
 ผู้สักโยรส เมื่อพวกเขากล่าวให้พรอยู่ เธอไม่เจรจาตอบ
 แก่พวกเราบ้างเลย พระภิกษุทั้งหลายก่นำความเรื่องนั้นทูล
 แด่องค์สมเด็จพระผู้ทรงพระภักดี จึงมีพระพุทธเจ้าตรัสว่า
 ดูกรภิกษุทั้งหลาย เหล่าคฤหัสถ์ทั้งหลายเขาต้องการด้วย

มังกด เราตกคตอนุญาตเพื่อว่ามีคฤหัสถ์เขากด่าว่าอยู่ว่า
 พระผู้เป็นเจ้าเจริญชีพเกิดพระเจ้าข้าดังนี้ ท่านทั้งหลายกล่าว
 ตอบว่า ท่านจงมีชีพอยู่ดีนถาถนานเกิดดังนี้ได้ ภิษทุ
 หลตายทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คำว่า ชั่ว
 ท่านจงมีชีพ จงเจริญชีพ แต่คำตอบว่า ชั่ว ท่านจงมีชีพ
 จงเจริญชีพนี้ ได้เกิดขึ้นแล้วณกาลครั้งไร จึงตรัสตอบว่า
 คำทั้งสองนี้ได้เกิดขึ้นณครั้งโบราณถาถนานนักแล้ว ภิษทุ
 หลตายทูลอาราธนา จึงทรงนำอดีตนิทานมาครัดเทศนา
 ดังต่อไปนี้

ในกาลล่วงแล้วณปางหลัง ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัต
 ดำรงรัชสมบัติณเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดใน
 ตระกูลพราหมณ์แห่งหนึ่งณแว่นแคว้นกาฬิณราชบุรี พราหมณ์
 ผู้บิดาของพระโพธิสัตว์นั้น ทำการค้าขายเพียงชีวิต เมื่อ
 พระโพธิสัตว์มีอายุได้ ๑๖ ปี บิดาใช้ให้ถือห่อสินค้าตาม
 บิดาไปเที่ยวค้าขายในประเทศต่าง ๆ มีบ้านแตนิคมเป็นต้นจน
 ถึงเมืองพาราณสี ไปหยุดพักบริโภคอาหารเพลาเย็นที่เรือน
 นายประค แต่ที่เรือนนั้นคับแคบจะอาศรัยนอนด้วยไม่ได้ จึง
 ถาถามหาที่อาศรัยนอน มนุษย์ทั้งหลายแจ้งความว่าที่ถา
 นอกพระนครมีศาลาหลังหนึ่ง เป็นที่ว่างพอจะอาศรัยได้
 แต่คนมนุษย์รักขาร้ายกาจนัก มาณพโพธิสัตว์จึงว่ากะบิดาว่า
 บิดาอย่ากลัวภัยเลย มาไปด้วยกันเถิด ข้าพเจ้าจะ

ธรรมานักขให้ย้อมหมอบแทบเท้าของบิดาให้จงได้ ว่าแล้ว
 ก็พาบิดาไปถึงศาลาให้บิดานอนแล้ว ส่วนตนนั่งนวดบิดาอยู่
 ก็แหละยักขทั้งตั้งอยู่ในศาลานี้ ได้ศาลานี้เป็นกรรมสิทธิ์ของ
 ตน เพราะความชอบได้บำรุงท้าวเวสสุวรรณอยู่ถึง ๓๒ ปี แด
 ได้พรไว้ดังนี้ว่า มนุษย์ทั้งหลายที่เข้าไปยังศาลานี้แล้ว ผู้ใด
 เมื่อมีผู้จามขึ้นแล้วได้กล่าวว่า ชัวะ ท่านจงเจริญชีพเกิดดัง
 นกคิก กับผู้ใดเมื่อมีผู้กล่าวว่า ชัวะ แล้วได้กล่าวว่าตอบว่า ชัวะ
 ดังนกคิก ชนต้องพอกันคองยกเว้นจะกินเนื้อเขาไม่ได้ ชนนอก
 นั้นพึงจับกินเสียได้ ยักขนั้นอาศัยอยู่บนชัวะระเบียงเบียงหลัง
 ครั้นเห็นชนทั้งต้องเข้ามาอาศัยในศาลา จึงคิดจะให้พราหมณ์
 ผู้บิดาจาม ก็บันดาลอาณุภาพทำให้จันทรฤกษ์ของอินตะเอี้ยด
 ปัดวไปเข้าช่องหน้าต่างของพราหมณ์ผู้บิดา พราหมณ์นั้น
 นอนจามเป็นหลายครั้ง มาณพโพธิสัตว์ก็กล่าวว่า ชัวะ
 บิดาจงเจริญชีพเกิด ยักขนั้นก็แสดงกายให้ปรากฏลงจาก
 ชั้วศาลา มาณพโพธิสัตว์ก็อดเห็นกลัวได้เห็นว่า ผู้ที่นค
 คอยักขทั้งกินคนอันมิได้กล่าวว่า ชัวะ ในขณะที่มีผู้จาม
 แต่มันทำให้บิดาเราจามเป็นมันคง จึงปรารภบิดาแล้วก็กล่าว
 ปฐมศาลาว่า

ชั้ว วสัสตค ภาติศ

อปราณี จ วสติ,

มา ม ปีตาจา ชาทนค

ชั้ว ควิ สรโท สค.

ข้าแต่ท่านผู้เฒ่า (บิดา) ท่านจงเจริญชีพอยู่ตลอด
ร้อยปี กับอภัยสืบไปส่วนอื่นอีกด้วย บิดาจึงทงหลายอย่า
มากินเราเลย ท่านจงยืนชีวิตตลอดร้อยกับเศษร้อยยี่สิบ
ปีทั้งตัวแล้วในเดิม ยักษ์ ไศพงมาณพโพธิ์ตวกต่างคาถา
มีคำว่ ชั่ว เป็นคนดั่งนั้น ก็ไม่อาจจะเข้าจับมาณพนั้นได้
จึงบ้ายหน้าเข้าไปยังสำนักพราหมณ์ผู้บิดา พราหมณ์
จึงปรารภจำเพาะบุตรกต่างทศิยคาถาว่า

ตัวปี วัถตตัก ชั่ว ๑๒ วัถตติ,

วัถ มีคำจา ขาหนัก ชั่ว ๑๒ วัถโต ตัก.

ถึงตัวเจ้าจงเจริญชีพอยู่ตลอดร้อยปี ทั้งยี่สิบปี
อีกด้วย ให้บิดาจึงทงหลายเคียวกนิยาพิศม์เกิด ตัวตัว
เจ้าจงยืนชีวิตตลอดร้อยกับยี่สิบปีทั้งตัวแล้วในเดิม ยักษ์ ไศ
ตักมีคำหาพราหมณ์เช่นนั้นอีก ก็เป็นหมตโอกาสไม่ดำมารถ
จะกินคนทั้งสองได้ มาณพโพธิ์ตักมีสุนทรพจน์จากถามยักษ์ว่า
เหตุไรท่านจึงจับมนุษย์ทงหลาย ที่เข้ามายังศาลานกินเลี้ยง
ยักษ์ตอบว่า เพราะข้าพเจ้าปฏิบัติบำรุงทำเวรสัตว์รรณ
อยู่ ๑๒ ปี แล้วได้ศาลานเป็นกรรมสิทธิ์ของข้าพเจ้า ชักถาม
ว่าสุดแต่ใคร ๆ เข้ามาในศาลานแล้วท่านกินได้หมดทงนั้นหรือ
ยักษ์ตอบว่า เว้นคนที่กต่างว่ ชั่ว เมื่อมีผู้จากกับคนที่
ตอบความว่ ชั่ว ต้องพวกเท่านั้น เหตุฉนั้นข้าพเจ้ากินได้
หมด มาณพโพธิ์ตักจึงให้โอวาทสั่งสอนยักษ์ว่า ตัวท่าน

เพราะทำอกุศลกรรมที่ชั่วร้ายไว้ในชาติก่อน จึงมาเกิดเป็น
 ยักษ์รายกายจอยาบคายเบียดเบียนผู้อื่นน้อยคนแล้ว กับคนท่าน
 ยังจะทำกรรมที่ชั่วร้ายเห็นปานเช่นนี้อีก ก็จะเป็นผู้มัวมัว
 ไปมัว ไม่มีสวามิภักดิ์กับเขาบ้างเลย เพราะเหตุนี้จึงจำเดิมแต่นั้น
 ท่านจึงงดเว้นเสียจากเวร มีปณณิกบาตเป็นต้นเหตุนี้ ว่าดัง
 นั้นแล้วภพพรณาทุกขภัยในนรกจะให้ทุกข์มีความกลัว แล้วสอน
 ให้ตั้งอยู่ในศีล ๕ ทำให้ยักษ์อยู่ในบังคับบัญชาเหมือนคน
 สำหรับใช้การงาน ครั้นรุ่งขึ้นวันใหม่มนุษย์ทั้งหลายที่เดินไป
 มาทางนั้น ได้ทราบว่ามีคนพเนจรมาขายให้ สิ้นพยัคฆ์ร้าย
 ใช้ให้ทำการงานได้เรียบร้อยดี ก็ชวนกันนำความเรื่องนั้น
 กราบบังคมทูลพระกรุณา มีพระบรมราชโองการให้หามาณพ
 นั้นมาเฝ้า พระราชทานตำแหน่งเสนาบดี ทรงบิดาที่ได้รับ
 พระราชทานรางวัลฐานันดรศักดิ์มโหฬารด้วย แล้วทรงตั้ง
 ยักษ์นั้นไว้ในตำแหน่งพนักงานระวางภัยภายนอกพระนคร ทรง
 สถิตยศดำรงในโอวาทคำสอนของพระโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญ
 พระราชกุศลมีทานเป็นต้น เป็นพระราชจริยาวัตร จนถึง
 ภาตสวรรค์ก็ได้อุปบัติในสุคติโลกสวรรค์

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงกล่าวดีดธรรมเทศนา
 มาจนแล้วจึงตรัสว่า ชั่วปะกิดชั่วรอกดา คำกล่าวที่ว่า ชั่ว แต่คำ
 ตอบว่า ชั่ว ได้เกิดขึ้นแล้วในครั้งนั้นด้วยประการฉะนี้ แล้วทรง

ประชุมชาดกว่า พระราชามหากษัตริย์ในครั้งนั้น มาเป็น
ภิกษุผู้ดีมานพบุตรพราหมณ์ คือเวลาดาคนแท้จริง
จบ ภาติชาดก ที่ ๕

อดนจิตตชาดก ที่ ๖

อดนจิตต์ นิสสัยาคิ อิทํ สัตถา เขตวเน วิหรณํ โด
โธตัญญุวิริยํ ภิกขุ อารัพภ กเถสิ

สมเด็จพระศาสดาจารย์เมื่อพระองค์เสด็จอยู่ในพระเชตุ
พนวิหาร ทรงพระปรารภภิกษุผู้มีความเพียรเดี่ยวรูปหนึ่ง ครีต
ธรรมเทศนาอดนจิตตชาดกนี้ มีคำว่า อดนจิตต์ นิสสัย
เป็นต้น เรื่องราวปัจจุบันจักเป็นแจ้งในสังวรชาดก ในเอกา
ทสนิบาต ก็แต่ในที่นี้กล่าวโดยย่อว่า ภิกษุรูปนั้นครั้นพระ
ศาสดาดำรัสถามว่า ท่านจะความเพียรเดี่ยวจริงหรือ
เชษฐาธิว่าจริงพระเจ้าข้า ถ้าบัดนั้นจะมีพระพุทธรูป
ในบรรพชาตชาดกก่อนที่ท่านอาศัยความเพียรของตนได้พระ
นครพาราณสี มีอาณาเขตรถึง ๑๒ โยชน์ ยกให้
แก่กุนนน้อยเช่นกับชนเอนมไซหรือ มาในครั้งนั้นได้
บรรพชาในศาสนาธรรมวินัยเห็นปานดังนั้นแล้ว เหตุไรจึงมา
จะความเพียรเดี่ยวเล่า ภิกษุทั้งหลายทูลอาราธนา จึงทรง
นำอดีตนิทานมาครีตเทศนาดังต่อไปนี้

ในกาลล่วงแล้วแต่หลัง ครึ่งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตผ่าน
 สัมบัติในเมืองพาราณสี มีบ้านพวกช่างไม้ตำบลหนึ่ง ตั้งอยู่
 ในที่ไม่ไกลนักแต่เมืองพาราณสี ในบ้านนั้นมีช่างไม้
 อยู่ ๕๐๐ คน คนช่างไม้เหล่านั้นลงเรือทวนกระแสน้ำขึ้นไป
 เข้าในป่าตัดไม้เครื่องเรือนขนบรถลงมายังบ้าน ประชุม
 เรือนต่าง ๆ ขึ้นเดี่ยวสองชั้นเป็นคั่น หมายถึงตัวไม้ไว้ทุก ๆ
 ตัวแล้วขนลงบันทุกเรือต้องลงไปขายในพระนคร สุดแต่ใคร
 ต้องการเรือนอย่างใดก็ทำให้อย่างนั้น ได้รับกหาปณะสม
 ราคาส่งกลับบ้าน ถ้าเรือการเดียวซื้ออย่างหนึ่งเป็นประ
 เพลณับมา คราวหนึ่งช่างไม้เหล่านั้นไปตงกองตอมรวคตไม้
 อยู่ในป่า มีช่างใหญ่ตัวหนึ่งเที่ยวอยู่ในที่ไม้ไกลแห่งที่ปกของ
 ช่างไม้พวกนั้น ไปเหยียบคอไม้ตะเคียนเตียนแข็งในคอไม้
 คำแทงเข้าไปคุดอยู่ในพนักเท้าไม่หลุดออกได้ ช่างนั้นเท้า
 บวมเป็นหนอง ได้ความทุกข์เวทนาเจ็บปวดเป็นกำลัง ครั้น
 ได้ฟังเสียงคนพวกนั้น ถากฟันไม้อยู่ในที่ไกล ๆ มากก็เห็น
 เห็นในใจว่า เราจะต้องอาศัยช่างไม้พวกนั้นจึงจะรอดตัว คิด
 แล้วก็เดินเรยกตามหาไปนอนลงในที่ใกล้ พวกช่างไม้พากัน
 ไปดูเห็นช่างนั้นเท้าบวม เข้าไปพิจารณาเห็นเสี้ยนคอไม้
 คุดอยู่ในพนักเท้า ก็ช่วยกันค่อย ๆ ถัดเนื้อรอบเสี้ยนค่อย
 ปลดามัดที่คมแต่เบา ๆ ภาวเป็นร่องทางจับเสี้ยนคอไม้ ได้ถนัด
 หลุดหักหลุดออกได้ แล้วมีบริคหน้องให้หมดแล้วชำระแผล

ด้วยน้ำหนัก ๆ ประกอบยาที่สมควรทาพอกไว้ ไม่ช้าวัน
 แผลหายข้างนั้นได้ความสบายหายโรคแล้ว คิดถึงคุณพวก
 ข้างไม่ว่า ประสงค์จะทำการตอบแทน จำเดิมแต่นั้นมาก็อยุช่วย
 ในการไม่ว่า ทำการที่หนักให้เบาแรงคน จนถึงการเขาเช่น
 หยิบเครื่องมือแต่ถ้อยด้ายบันทึกด้วยวงให้ชัดเจน ก็ทำได้ทุก
 ประการ ถึงเพลาบริโภคอาหารพวกข้างไม่ว่าให้เขาแก่ข้างนั้น
 คนละก้อนทุกเพลาก็ให้ละข้างนั้นมบุตรตัวหนึ่งเป็นเสวตร
 กุญชรเผือกผู้อาชาไนย ครั้นนานมาคนชราแก่เฒ่ากำลังน้อย
 ถอยลงแล้ว คิดจะให้บุตรอยู่แทนตัว จึงไปพาบุตรมาจาก
 ป่ากำชับสอนแล้วก็มอบให้แก่พวกข้างไม่ว่า ส่วนตนก็เที่ยว
 ไปในป่าตามอริยาศรัย จำเดิมแต่นั้นลูกข้างเสวตรอาชาไนย
 ก็อยู่รับใช้การงานตามบังคับของพวกข้างไม่ว่าทุกประการ เมื่อ
 เลิกงานแล้วก็ตั้งอาบน้ำเย็นน้ำในมหาที่ มีมารยาตดีไม่
 ดุร้าย แม้ทารกทั้งหลายก็เขาเล่นด้วย ป็นฝ่ายจับวงงา
 เป็นคันไถ ในที่ทุกสถาน ธรรมดาว่าสัตว์อาชาไนยมีข้างม้า
 เป็นคัน ย่อมจะไม่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะลงในน้ำเลยเป็นอันขาด
 เพราะเหตุนี้เสวตรอาชาไนยนั้น เมื่อจะทำกิจด้วยอุจจาระ
 ปัสสาวะ จึงไปทำในที่ภายนอกไกลฝั่งน้ำ วันหนึ่งฝนตกมาก
 น้ำป่าไหลนองมาซัดกำแพงข้างแห่ง ดอยไปตามกระแสน้ำ
 คิดอยู่ในเชิงซุ่มพุ่มไม้ที่ท่าเมืองพาราณสี พวกชนเอยข้าง
 หาดวนน้ำข้างห้าวรอยไปถึงท่าเพื่อจะให้อาบน้ำ ข้างเหต่า

หนักอึ้งก้นกดขี่ของพระยาเสวตรราชาใน ก็แสดงกิริยาที่
 ปรารถนาเริ่มข้างจะหนีไปทั้งนั้น แม้แต่ตัวหนึ่งซึ่งจะกล่าตางทำนา
 ไม่มีเลย พวกคนเลี้ยงเหล่านี้นักนำความไปบอกแก่นายหัตถา
 จารย์ ๆ จึงตั้งนิฐานว่า ขรอยจะมีอันตราในน้ำเป
 ม่นคง ครั้นให้ตรวจค้นพบมุตข้างอาชาในก่อนที่คิดอยู่ใน
 เชิงซุ่มหน ก็เข้าใจแล้วว่าถึงขั้นแตกเป็นเหตุ จึงให้ใส่ผ้าเค็มใน
 ถาดใหญ่ ให้อย่ามุตข้างนั้นตายแล้ว ให้นำไปทาทั่ว
 ด้วีระกายข้างทุก ๆ ตัวมีกลิ่นหอมประหลาด เมื่อทำดังนี้
 แล้วข้างเหล่านี้นจึงลงอาบน้ำได้ นายหัตถาจารย์ก็นำประพติ
 เหตุนี้ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าธุตุพระบาทแล้วทูล
 แนะนำต่อไปว่า ข้างนี้เป็นข้างอาชาในประเสริฐนัก
 ควรพระองค์ผู้ดมมุกิเทวราชจะเสด็จประพาสคันทันนามาไว้เป็น
 ศรัทธาพระนคร ส้มเด็จพระกระษัตริย์ได้ทรงสดับก็ทรงพระ
 โสมนัส เสด็จยাত্রาด้วยเรือกระบวนทวนกระแ่นำขึ้นไป
 จนถึงที่อยู่ของพวกข้างไม้ ๆ พร้อมกันรับเสด็จแล้ว บังคม
 ทูลถามถึงพระราชประสงค์ที่เสด็จพระราชดำเนินมา ส้มเด็จพระ
 บรมชคดียาธิราชได้ทอดพระเนตรเห็นเสวตรกฤษณาธาติอาชาใน
 อันยืนย่อนอยู่ที่ใกล้พวกข้างไม้เหล่านี้นแล้ว มีพระราชโอง
 การว่า เรามาครั้งนี้ด้วยมีพระราชประสงค์จะใคร่ได้เสวตร
 กฤษณาควนนแหะ พวกข้างไม้ไม่อาจขัดพระราชโอง
 การได้ ก็ทูลถวายตามพระราชประสงค์ แต่ฝ่ายข้างหน

แสดงอาการไม่ยอมไปตามเสด็จ มีพระราชโองการถาม
 นายหัตถาจารย์กราบทูลว่า เหตุไรข้างจึงไม่ยอมไป จะควร
 คิดอ่านอย่างไร นายหัตถาจารย์กราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้า
 เห็นด้วยเกล้าว่า พระยาเสวตรอาชาไนยประสงค์จะได้ทรัพย์
 เป็นค่าเลี้ยง ให้แก่พวกข้างไม่ก่อนแล้วจึงจะไปเป็นมันคง
 ได้ทรงสัดบักทรงเห็นชอบ จึงให้พระราชทานเงินหาปณะ
 คิดตามส่วนอวยะในกายข้างคือเท่าสิ่งวงหนึ่ง ส่วนตะแค้น ๆ
 ๖ ส่วน รวมเป็น ๖ แฉ่นหาปณะ ด้วยทรัพย์ที่พระราช
 ทานเพียงเท่านี้ พระยาข้างอาชาไนยยังไม่ยอมไป จึง
 โปรดให้พระราชทานส่วนชายข้างไม้ ผ้าถุงห่มคนตะกั่ว ส่วน
 หึงกรรยา ผ้าถุงคนตะแค้นได้ทุกคนทั่วกัน พระยาข้าง
 อาชาไนยยังไม่ยอมไปอีก ถ้าสืบนั้นจึงโปรดให้พระราช
 ทานทหารบริวาร ทรัพย์เป็นเบียดเยี่ยงแก่เด็กทองชายหึง
 ที่เคยเล่นอยู่ด้วยกันกับพระยาข้างนั้นทั่วถึงแล้ว พระยาข้าง
 อาชาไนยจึงยอมไปตามเสด็จ เพราะความอาตยยิ่งนัก ออก
 จากบ้านพดางทางเหตยวแด ดูพวกข้างไม่ทางผู้ใหญ่แต่เด็ก
 หึงชายทั้งปวงจนดับคา ส่วนส่มเค็จบรมชัตยาริราช
 พาเสวตรกฤษฐราชอาชาไนย เสด็จคั้นยังเวียงไชยกรุง
 พาราณสี โปรดให้ราชบุรุษประดับพระนครแต่โรงข้างด้วยวิจิตร
 อดงการ ให้ประดับกายพระยาเสวตรครชดาร์ด้วยสรพคชา
 ภรณ์ พาค่านีรทำปทักษิณพระนครแล้วนำเข้าสถิตยณณฤษ

ศาตา ทำการอภิเษกสมโภชควรแก่ราชพาหนะแล้ว ดำรัส
 ตั้งไว้ในตำแหน่งเป็นพระสหาย ร่วมสุขทุกข์ของพระองค์
 พระราชทานราชบริหารเครื่องเสวยเต็มอด้วยพระองค์ จำเดิม
 แต่พระยาเสวตรอาชาไนยมาเป็นศรีพระนครแล้ว พระราช
 กฤษฎาภินิหารบรมเดชาภาพ ก็เผยแผ่ทั่วไปในสากลชมพู
 ทวีป ครั้นจำเนียรกาลนานมาพระบรมโพธิสัตว์ถือนปฏินิ
 ในคัพโถพระอรรคมเหษ์ของพระเจ้าพารานต์นั้น ภอพระ
 ครรภพระอรรคมเหษ์แก่จวนใกล้จะประสูติ ตมเด็จพระบรม
 ราชสามีก็เสด็จสวรรคต ก็ให้พระยาเสวตรอาชาไนย
 ถวายความว่าพระมหากษัตริย์ ผู้เป็นพระสหายเสด็จสวรรคต
 ในครั้นนั้น นาคจะพึงมอดวาทภัยแตกทำลาย เพราะ
 เหตุอันอำมาตย์ทั้งหลายจึงปิดความเสียไม่ให้ทราบ ฝ่ายบรม
 กษัตริย์พระเจ้าปฐพีโกศลราชสวามี ครั้นได้ทรงทราบว่า
 พระเจ้าพรมหัทธสวรรคตแล้ว ราชสมบัติเมืองพารานต์ว่าง
 เปด่ายังไม่มีผู้ปกครอง ทรงเห็นเป็นช่องโอกาสที่จะทำยุทธ
 สงคราม จึงเสด็จกรีธาทัพไปล้อมพระนครกรุงพารานต์ได้
 ชาวพระนครพร้อมกันปิดพระทวาร จัดการรักษาพระนคร
 โดยกวดขัน แล้วส่งผู้สอดแนนออกไปถวายพระเจ้าโกศลราชว่า
 พระอรรคมเหษ์ของพระเจ้าอยู่หัวแห่งข้าพเจ้าทรงหาย ทรงแ
 พระครรรภจวนจะถึงกำหนด ไหร่ทำนายว่าจะประสูติพระราช
 โอรสในวันที่ ๗ นับแต่วันนั้นไป ขอพระขังคังตั้งบุญทรงสงคราม

ไว้ก่อน กว่าพระอรรคมเหษณ์จะประสูติ กัดต่อไปจะควร
 ประการใด จึงค่อยคิดกันเมื่อภายหลัง พระเจ้าโกศกราช
 ก็ทรงรับตามสัญญาว่า เมื่อถึงกำหนดวันที่ ๗ พระราช
 เทวาก็ประสูติพระโอรสเป็นชาย สนทนงหลายครั้งว่าเร้าเร้าถึงใจ
 ไม่ย่อท้อเหมือนแต่ก่อน เพราะเหตุนี้จึงถวายพระนามกร
 พระราชโอรสชื่อว่า อติระจิตรกุมาร จำเดิมแต่พระราช
 กุมารประสูติแล้ว ชาวพระนครก็นัการยuthต่งครามแล้ว
 ยกออกต้อนรับด้วยข้าวค้ำก พดโยธาชาวพระนครถึงแม้มากดัก
 เพียงใด เพราะไม่มีจอมพดจึงไม่กล้าหาญ ยuthนาการ
 ได้เล็กน้อยก็ถอยกลับคืนเข้าพระนคร อำมาตย์ทั้งหลาย
 จึงกราบทูลพระราชเทวว่า พดรบฝ่ายเราไม่กล้าหาญณ
 เกรงจะปราชัย ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเห็นว่า ควรจะ
 แจ้งความที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ตั้งสวรรคต แต่พระราช
 โอรสประสูติแล้ว ทั้งข้าศึกมารบกด้อมพระนครอยู่นี้ ให้
 พระยาเสวตรมงคลถุขรทราบ จะได้ขออาญาช่วยระงับ
 ไฟ พระราชเทวก็ทรงเห็นชอบด้วย จึงประคับองค์พระ
 ราชกุมารไว้บนหมนอนพระยัฎกระโจมผ้าทูกุดพัตร นาดง
 จากปราสาทพร้อมด้วยหมู่อำมาตย์ แดนางในแวด้อมเป็น
 บริวาร ตั้งยั้งโรงพระยามงคลดสารเสวตรอาชาไนย ให้วาง
 พระยัฎพระราชกุมารลงแทบบาทมุดพระยามงคลถุขรแล้ว มี
 พระเสาวณีย์ว่า ข้าแต่ท่านผู้เป็นเจ้า พระสหายของท่านตั้ง

ด้วยโรคเดี้ยงหลายวันแล้ว ข้าพเจ้าไม่อาจแจ้งความแก่ท่าน
 ด้วยเกรงว่าท่านจะโศกเศร้า จนถึงดวงหทัยแตกทำตาย
 พระราชกุมาร^{๕๕}คือโอรสของพระสหายแห่งท่าน บัดนี้^{๕๖}กระ
 ษัตริย์โกศลราชเปณศัตบุรุษกตพยุพมาด้อมพระนครไว้ ไม่
 เห็นผู้ใดที่จะกู้พระนครได้ ท่านจึงเห็นกับทหารกบฏพระสหาย
 เหมือนกับบุตรของท่าน อย่าทิ้งให้เป็นอันครายเสียเลย ฝ่าย
 พระยาเสวตรมงคคฤกษุชโรได้ทราบดังนั้น ก็ย่นงวงไปอุ้มองค์
 พระโพธิสัตว์ยกขึ้นประคองฐานเห็นอกระพอง แล้วร้องให้
 ด้วยความอาลัยในพระสหาย แล้ววางองค์พระโพธิสัตว์ลง
 ในพระหัตถ์พระราชเทวี คิดจะจับพระเจ้าโกศลราชซึ่งเป็น
 ข้าศึกให้จงได้ ก็แค้นออกไปจากกฤษฎศาตา ฝ่ายพวก
 อำมาตย์ราชโยธาก็เปิดพระทวารพร้อมกันยกตามออกไป ส่วน
 พระยาเสวตรอาชาไนยออกจากพระนครแล้ว ก็ร้องก้อง
 โกลนจนท ทำให้พวกพดข้าศึกตื่นตกใจไม่อาจจะรวบรวม
 รักษากรอยู่ได้แล้ว ก็ทำตายซุ่มพดพังค่ายเข้าไปได้ถึง
 ภายใน ครองเข้ารวบรัดจับพระเจ้าโกศลราชผู้จอมพดได้แล้ว
 ก็กดทับคั้นเข้าพระนคร วางพระเจ้าโกศลราชให้หมอบตงแทบ
 พระบาทแห่งพระโพธิสัตว์ ห้ามปรามฝูงคนที่จะทำอันคราย
 พระชนม์พระเจ้าโกศลราชนั้นให้หัดไปเสียแล้ว ก็ตั้งสอน
 พระเจ้าโกศลราชมิให้ประมาทในพระราชกุมาร แต่ให้ปฏิ
 ญาณยอมเป็นเมืองขึ้นแล้วก็ปล่อยไป จำเดิมแต่กาดนั้น^{๕๗}

ราชสมบัติทั่วไปในชมพูทวีป ก็อยู่ในเงื้อมพระหัตถ์ของพระ
โพธิสัตว์ทั้งต้น กระษัตริย์พระองค์อื่นหรือใคร ๆ ซึ่งจะ
สามารถเป็นศัตรูอื่นอีกไม่มีเลย พระบรมโพธิสัตว์เมื่อมีพระ
ชนมได้ ๗ ขวบ ก็ได้รับมราชาภิเษกทรงพระนามว่าพระเจ้า
อโณนิจิครราชดำรงราชสมบัติโดยยุติธรรม ครั้นสิ้นพระชนม
ชีพก็เสด็จจุติในเมื่องสวรรค์

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้
มาแล้ว พระองค์ผู้ตรัสซึ่งคุณอนันต์โดยถ้ำพังแล้ว ได้ทรง
ภาษิตซึ่งคาถาทรงหาดายนว่า

อดนจิตต์ นิสสัย	ปัทมฐา มหค จมู,
โกธธ เสนาตันคฺชฺ	ชีวกาหิ อคาหิ.
เอว นิสสัยตมฺปน โน	ภิกข อวทธีวโร,
ภาวย กุสธ ชมม.	โยคกเขมธธ ปัตติยา.
ปาปุณเ อนุปุพเพ	ตัพพโยชนิกขย,

ความว่า เสนาหมใหญ่อาศัยพึ่งพระอโณนิจิครราช
กุมาร มีใจเร้นเร้นนักแล้วได้จับพระเจ้าโกศตราชผู้ไม่อั้นพระ
ไทยแต่เพียงด้วยราชสมบัติของพระองค์ จับได้ทรงทรงพระชนม
ฉินโต ผู้เห็นภัยในสังสารได้นามตามโอรสว่า ภิกษุผู้ถึง
พร้อมด้วยกัตถยานชนเป็นทั้ง มีความเพียรอันได้เริ่มคง
ไว้แล้ว บำเพ็ญอยู่ซึ่งกุศตธรรมเพื่อบันดาลพระนิพพานเป็นที่
เกษมจากโยคะ พึงบรรลุได้ซึ่งพระนิพพานเป็นที่ตั้งโยชน์

ทั้งปวงโดยดำคัมภีรนั้น ความอธิบายว่า เสนาโยชาหาญ
 ชาวเมืองพาราณสีมากด้วยกัน เมื่อได้ทราบว่^๕พระราชโอรส
 ที่ประสูติ^๕นั้นเป็นชาย คืออตฺตนิจิตตราชกุมารควรจะดำรง
 ราชประเพณีต่อไปได้แล้ว จึงมีความว่าเร่งไม่ย่อ^๕ท้อในการ
 ยุทธสงคราม ส่วนพระเจ้าโกศกราชเริ่มก่อการสงครามเพราะ
 ความโทมนัส^๕ในสมบัติของผู้อื่น ไม่อัมพระไทยแต่ด้วยสมบัติ
 ของพระองค์ จึงให้เขาจับได้เสียอำนาจไป ความอุปมา
 อุปไมยว่า หมู่เสนาชาวเมืองพาราณสีได้พระราชกุมารเป็น
 ทิ้ง จึงว่าเร่งไม่ย่อ^๕ท้อคิดการสงคราม จนถึงไชยชนะจับ
 จอมพลของข้าศึกได้^๕นั้นใด ผู้เห็นภัยในสังสารวัฏภัยตาย
 นิตร คือพระพุทธเจ้าฤๅสาวของพระพุทธเจ้าเป็น^๕ทิ้ง
 เริ่ม^๕แสดงความเพียรไม่ย่อ^๕ท้อ บำเพ็ญกุศลกรรมดล^๕มาปฏิบัติ
 คือโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการมี^๕คัมภีรฐาน ๔ เป็นต้น เพื่อ
 จะบรรลุพระนิพพาน พึง^๕บรรลุได้โดยดำคัมภีร^๕นั้น

อิติ ภควา สัมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ให้ธรรม
 เทภ^๕นาถึงที่สุดด้วยธรรมเป็นยอดคือพระนิพพาน ด้วยประการ
 นั้น^๕แล้ว จึงตรัสประกาศอริยตั^๕จจากถา^๕แล้วทรงประชุมชาดก
 เมื่อจบอริยตั^๕จจากถาดังภิกษุผู้แสดงความเพียรเสีย^๕แล้วนั้น ก็ได้^๕
 ดำรงในพระอรหัตผล ความประชุมชาดกว่า พระราชเทวี
 ผู้เป็นพระชนนีของอตฺตนิจิตตราชกุมารใน^๕ครั้งนั้น ได้มาเป็นพระศรี
 มหามายาพุทธชน^๕นั้น สัมเด็จพระบรมกระษัตริย์พระเจ้ากรุงพารา

ณัฏฐ์ ผู้เป็นพระราชบิดาในครั้งนั้น ได้มาเป็นตักยกระษัตริย์
 ดิริสุทโธทมนหาราชพุทธบิดา พระยาเสวตรมงคลกฤษณา
 อาชาไนยในครั้งนั้น ได้มาเป็นภิกษุผู้มีความเพียรอันตะเดีย
 แดวณ ข้างผู้บิดาของพระยาเสวตรในครั้งนั้น ได้มาเป็นภิกษุ
 ตำบริบุตร อตฺตนะจิตตกุมารในครั้งนั้น คือเราผู้พระตถาคตนั้น

จบ อตฺตนะจิตตชาดก ที่ ๖

คุณชาดก ที่ ๗

เยนคามิ ปณามะคัก อิทํ ตักกา เขตวนะ วิหรัน โค
 อาณนทเถเรธัส ต้าฏกถ์หัสตถามิ อารัพภ กเถสิ

ตักกา ส้มเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อเสด็จประ
 ทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ทรงพระปรารภการที่พระอาณนทเถ
 เจ้าได้ฆ่าต้าวฏกพันผืนให้เป็นเหตุ ตรัสเทศน์คุณชาดกนี้
 มีคำว่า เยนคามิ ปณามะคัก เป็นต้น เรื่องราวที่กล่าวด้วย
 พระอาณนทธานุสสรณ์ในภายในพระบรมราชวัง ของพระเจ้า
 ปัตเตนทิกโกตได้ มีมาแต่ในมหาตตชาดกณภายหลัง ใน
 เรื่องนั้นเริ่มต้นปัจจุบันนิทานว่า พระอาณนทเถเจ้าเมื่อตอน
 ธรรมอยู่ณภายในพระบรมราชวัง ของสมเด็จพระเจ้าปัตเตน
 ทิกโกตตรารดั่งที่กล่าวมาแล้ว พระผู้เป็นเจ้าได้ฆ่าต้าวฏกของ
 หาดวราคามันตะพันกหาปณะถึงแสนผืน คือแต่เดิมฆ่าพัน
 ผืนนั้น ส้มเด็จพระเจ้าปัตเตนทิกโกตทรงแบ่งออกเป็น ๒

ส่วน ๆ หนึ่งพระราชทานแจกแก่นางเทวี ๕๐๐ คน ๆ ตะมึน
 นางเทวีทั้งปวงนั้นได้รับพระราชทานแก้วเก็บไว้ รุ่งขึ้นวัน
 ใหม่ค่างคนก็น้อมนำไปถวายแก่พระอานนท์เถระเจ้าทางขึ้น ถึง
 เพลาชนเผ่าก็ห่มผ้าผืนเก่าไปตามเคย ต่อมเด็จพระบรมกระษัตริย์
 ทอดพระเนตรมิได้เห็นนางเทวีเหล่านั้นห่มผ้าใหม่มาเลยแต่ดึก
 คนจึงคำร้ดถาม ครั้นทราบว่าจะถวายแก่พระอานนท์ผู้เป็นครู
 ดอนธรรม พระผู้เป็นเจ้ารีบไปสั่งท่ง ๕๐๐ ผืน จึงทรงราช
 คำร้รว่า ต่อมเด็จพระดำมาดัมพุทธเจ้าทรงอนุญาตใครจ้จว
 (ผ้าดำผืน) แก่ภิกษุไว้แล้ว นี่พระอานนท์รับผ้าไปมากนัก
 จะนำไปขายเสียหรือกะไร ทรงระแวงขุนพระไทยอยู่ณ
 ครั้นด้วยเวลาเช้าแล้วก็เสด็จไปสู่พระวิหาร เขายังบริเวณ
 ที่อยู่พระอานนท์ นมัสการนั่งฉันทควรแล้ว คำร้ดถามว่า
 พระอานนท์เจ้าข้า เหล่าสัตว์ในเวศน์ของข้าพเจ้ายังได้
 เรียนฟังธรรมในด้านักพระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าบ้างอยู่หรือ ขอถวาย
 พระพร ตั้คร้ท่งหลายนคนเรียนได้ฟังได้อยู่ ตามความ
 ดำมารดของคน ๆ พระอานนท์เจ้าข้า ตั้คร้เหล่านั้นเมื่อรับ
 เรียนฟังธรรมอยู่ ได้ถวายไทยทานเป็นผ้านุ่งหรือผ้าห่มแก่พระ
 ผู้เป็นเจ้าของบ้างหรือ ขอถวายพระพร ตั้คร้ท่งหลายนคนได้ถวาย
 ผ้าดำผูกแก่อาคมะภาพคนตะมึน ๆ ท่ง ๕๐๐ คน พระผู้เป็น
 เจ้าอานนท์รับมาท่งหมดหรือ ขอถวายพระพร อาคมะภาพรับ
 มาท่งหมด พระเจ้าข้า พระคำดำท่งอนุญาตจำเพาะใคร

จ้าวรแทน^๕ไม่ใช่หรือ ขอถวายพระพร ข้อที่พระค้ำคาคา^๑รัด
อนุญาตจำเภาะไรวร^๕นั้น โดยกิจบริโภคใช้สอยของภิกษุ
รูปหนึ่งรูปเดียว ส่วนการรับพระองค์หาได้ครัดห้ามไม่ เพราะ
เหตุ^๕นั้น อาตมะภาพจึงรับผ้า^๕สาฎกเหล่าน^๕นั้นมาเพื่อเจดีย์แจก
ปันแก่ภิกษุ^๕ทั้งหลายอัน^๕ทมิฬจวร^๕เก่า พระเจ้าข้า ภิกษุ^๕ทั้งหลาย
นั้นได้ผ้า^๕สาฎกไปแต่พระผู้เป็นเจ้าแล้ว เธอจะทำจวร^๕เก่าให้
เป็นอะไรเก่า ขอถวายพระพร จักร^๕เก่า เธอจักทำให้เป็นผ้า
อุตราสงค์^๒ ผ้าอุตราสงค์^๒เก่าเก่า เธอจะทำให้เป็นอะไร ขอ
ถวายพระพร จักทำให้เป็นผ้าอัน^๕ตรวาล^๓ ผ้าอัน^๕ตรวาล^๓เก่า
จักทำให้เป็นอะไรเก่า ขอถวายพระพร จักทำให้เป็นผ้า^๕ปู^๕ที่นอน
ผ้า^๕ปู^๕ที่นอนเก่าเก่า จักทำให้เป็นอะไร ขอถวายพระพร จัก
ทำให้เป็นผ้า^๕ปู^๕พื้น ผ้า^๕ปู^๕พื้นเก่าจักทำให้เป็นอะไรเก่า ขอถวาย
พระพร จักทำให้เป็นผ้า^๕เช็ด^๕เท้า ผ้า^๕เช็ด^๕เท้าเก่าเก่า จักทำให้
เป็นอะไร ขอถวายพระพร ซึ่งจะ^๕ทำให้^๕ศรัทธา^๕ไทย (ทานพัสดุ
ที่^๕ทายกให้^๕ด้วยศรัทธา) ตก^๕คำไป^๕เสีย^๕ไม่ได้^๕เลย เพราะเหตุ^๕นั้น
ภิกษุ^๕ทั้งหลายจึง^๕ศรัทธา^๕ขอ^๕ยผ้า^๕เช็ด^๕เท้า^๕เก่า^๕ด้วย^๕พรม^๕มัด^๕แล้ว ขยำ
ปน^๕ด้วย^๕ดิน^๕เห็น^๕ยว^๕ทา^๕เสนา^๕ค^๕ณะ^๕ที่^๕ควร^๕จะ^๕ทา พระเจ้าข้า ทาน
พัสดุ^๕ที่^๕ทายก^๕ถวาย^๕แก่^๕พระ^๕ผู้^๕เป็น^๕เจ้า^๕ทั้ง^๕หลาย^๕แล้ว ที่^๕สุด^๕จน^๕ผ้า^๕เช็ด

๑ (จวร) คำ^๕นี้^๕มี^๕ออก^๕ต่าง^๕ด้วย^๕ปัจจัย ๔ คือ จักร, มินชบาต,
เสนา^๕ค^๕ณ^๕, เกด^๕ช^๕, จักร^๕แปล^๕ว่า^๕ผ้า แต่^๕ใน^๕ที่^๕น^๕เห็น^๕จะ^๕หมาย^๕ความ^๕ว่า
ดัง^๕สมา^๕ ๒ อุตราสงค์ ผ้า^๕ห่ม ๓ อัน^๕ตรวาล^๓ ดัง

๗ คุณชาตก

๔๘

เทกไม่เสียเปล่าเลยคงใช้ไต่ทั้งต้นเป็นเช่นนั้นหรือ ขอลถวาย
 พระพร เป็นเช่นนั้น ต้มเค็ญบรมชัฎยาริราชทรงพระโสมนัส
 จึงดำรัสให้ราชบุรุษไปนำผ้าสาฎก ๕๐๐ ผืน ที่เก็บไว้ในพระ
 ราชนิเวศน์มาถวายแก่พระอานนทเถรเจ้า ทรงดัดบ่อนุโมทนา
 กถาแล้ว จบพระหัตถ์นมัสการทำประทักษิณพระเถรเจ้า แล้ว
 เสด็จจากตบยังพระราชวัง พระอานนทเถรเจ้าได้ผ้าสาฎกใน
 ครึ่งหนึ่งพันผืน ด้วยประการฉะนี้ ส่วนผ้า ๕๐๐ ผืนที่ได้อีก
 พระผู้เป็นเจ้าแจกให้แก่ภิกษุทั้งหลายที่จวนจะแก่ ก็แห่พระ
 ผู้เป็นเจ้าอานนทนั้น มีภิกษุตั้งทริงวิหาริก ๕๐๐ รูป แต่ภิกษุ
 หนึ่งรูปหนึ่ง เป็นผู้มีอุปการคุณแก่พระผู้เป็นเจ้ามากกว่า
 รูปอื่น ๆ ย่อมทำกิจจตุรทงปวงมีบดกวาดเสนาสนะคนาใช้
 นำนอนเป็นคน ทุกสิ่งทุกอย่างโดยความเคารพเรียบร้อยเป็น
 นิจกาด พระเถรเจ้าเห็นว่าเธอมีคุณมากควรจะส่งเคราะห์
 คอบแทน จึงให้ผ้าสาฎกที่ได้ภายหลังแก่ภิกษุหนึ่งคน
 ๕๐๐ ผืน เธอได้รับแล้วก็เจียดแจกปันแก่ภิกษุ ผู้ร่วม
 อุปัชฌาย์อาจารย์เป็นถ้วน ๆ ถ้วนทั่วกัน ภิกษุทั้งหลายนั้นถก
 คัดเย็บซ่อมให้ใช้ได้สมควรหนึ่งห่ม พวกนั้นไปเฝ้าสมเด็จพระ
 ศาสตราจารย์ถวายบังคมคำนึงถึงคุณแล้วทูลถามว่า พระพุทธ
 เจ้าข้า การให้ปันโดยมิใช่โลกนะเห็นกะหนัของพระโสดา
 บันธวิยสาวกยังมีอยู่หรือ มีพระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูกรภิกษุ

ทงหลาย ชนชื่อว่าอริยสาวกทงหลายจะได้จำเอียงเต็กหนึ่ง
ให้ไม่มีเดย ภิษทงหลายนั้นจึงนำความที่พระอานนทบุเปน
พระอุปฌาย์ของตน ๆ รวมให้เจ้าสาวกแก่ภิษทงหลาย
หนึ่งต้นทง ๕๐๐ ต้น ภิษทงหลายนั้นเคยแบ่งปันได้ทงถึงกน
กราบทูลให้ทรงทราบทุกประการ สมเด็จพระเจ้าดาจารย์
จึงตรัสว่า ข้อที่อานนททำเช่นนั้นหาเปนมุโขโตกนะไม่ ด้วย
ว่าภิษทงหลายนั้นเขามีอุปการคุณแก่อานนทมาก เพราะเหตุนี้
อานนทที่ประสงค์จะตอบแทนคุณ โดยความเป็นกตัญญูกระ
เวท จึงได้รวมให้เช่นนั้น อนักจอย่างนั้นเปนโบราณกะ
ประเพณี นักปราชญ์ทงหลายแต่โบราณย่อมทำปัจจุบันการ
ตอบแทนคุณแก่ผู้มีอุปการคุณ ครั้นนั้นแล้วภิษทงหลาย
นั้นทูลอาราธนา พระองค์จึงนำอัครมหามานาแดงว่า

ในสมัยดั่งแต่นั้น . กาดเมื่อพระเจ้าพรหมทัตผ่าน
สมบัติณเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์เปนราชต์ห้อยณ
ในภูเขา วันหนึ่งออกจากถ้ำนั้นแล้วคิดหาตรวจดูที่เชิงเขา
แต่ที่เชิงเขานั้นมีสระใหญ่แห่งหนึ่ง ที่ฝั่งสระข้างหนึ่งมีพูน
ดินดอนสูงชันหยาบงอกงามบริบูรณ์ ดีด้วยคุบาทมีกระต่าย
แต่นอนเปนคัน รุ่มมาอาศัยและเต็มหญ้าเป็นอาหาร เวลา
วันนั้นเมื่อตะวันมาเทวกับภูเขาอยู่ในทณ พระยาราชต์ให้
คิดจะจับเนื้อควนเป็นอาหาร ก็โดดแต่นลงจากภูเขา
ด้วยกำลังเร็ว เนื้อควนนั้นทอดเห็นราชต์ด้วยความกลัว

[illegible]

กตเณอออกเป้นขัน ๆ นำมาวางให้สุนัขจิ้งจอกกินก่อนแล้ว
 ส่วนคนกินค่อภายหลัง ฝ่ายสุนัขจิ้งจอกกินอิ่มแล้วคาบ
 เนื้อเอาไว้ ออกจากหนิง ครั้นราชดีหามว่า จะคาบเนื้อ
 ไปเพื่อประโยชน์อะไร จึงแจ้งความว่านางสุนัขผู้เป็นทาสี
 ของท่านยังมีอยู่ เหนอก่อนหนิงเป็นส่วนหนึ่งของนางทาสีนั้น พระ
 ยาราชดีหูกอนุญาตให้ ส่วนคนก็คาบเนื้อก่อนหนิงไว้เพื่อ
 เป็นส่วนของนางราชดีผู้ภรรยา จึงกล่าววาจาชักชวนว่า
 ต่หายจงพาภรรยาไปอยู่ณถ้ำบนยอดเขาด้วยเราเถิด ว่าแล้ว
 ก็ไปด้วยจนถึงที่อยู่นางสุนัข ให้บัญญัติในข้อที่จะรับเลี้ยง
 รักษาจนตลอดกาล แล้วนำสุนัขผู้เมียมาเลี้ยงที่อยู่ของตน
 จดให้อยู่อาศัยในถ้ำหนึ่งทีเกิดกัน จำเดิมแต่นั้นเมื่อจะ
 ไปเที่ยวหาอาหารก็ให้นางราชดีหูกกับนางสุนัขอยู่ในถ้ำ ส่วน
 คนกับสุนัขผู้พากันไป ครั้นได้มีงูสำหรับบริโภคด้วยกัน
 ครอบประโยชน์แล้ว ก็นำเนื้อต้องส่วนมาเลี้ยงนางทาสีต้องคิน
 เป็นอาจัน ครั้นกาลนานมานางราชดีหูกบุตรต้อง นาง
 สุนัขก็มบุตรต้องเหมือนกัน ต่คตทงปวงนั้นอยู่พร้อมเพรียง
 ไม่แตกร้างกัน ครั้นอยู่มาเพดวันหนึ่ง นางราชดีหูกคิดว่า
 ฟังว่า ต่หาราชผู้ของเรานัดอากรรักใคร่สุนัขป่าพวกนั้นนัก
 หรือจะตอบรักร่วมตั้งวาศกับนางสุนัขบ้างกระมัง จำเราจะ
 แต่งอุบายขบได้สุนัขป่าพวกนั้นให้หนีไปเสียจึงจะชอบ คิดเห็น
 ฉนั้นแล้ว ครั้นถึงเพดที่ตามกับสุนัขผู้พากันไปหาอาหารแล้ว

ให้เค็ดรื้อนรำคาญใจ ข้าพเจ้ามาอยู่อาศัยท่านก็ดำคัญ
 มั่นใจว่าท่านเป็นเทพ เมื่อภัยเกิดแต่เทพแล้ว จะควรให้
 ข้าพเจ้าทำอะไรต่อไป พระยาราษฎร์ให้ไปพึ่งคิงนั้น จึงฉน
 หน้าไปถามนางราชดีหว่า เนะเจ้า คราวเมื่อเข้าไปหาอาหาร
 หายไป ๗ วัน แล้วกลับมากับง่หายจึงจอกผัวเมียคนนั้น
 เจ้ายังระกุดได้หรือไม่ ค่ะ ยังระกุดได้อยู่ การที่ข้าหายไป
 ๗ วันนั้นด้วยเหตุใด เหตุนั้นเจ้ารู้หรือไม่ ค่ะ ซ่อนข้าเจ้าไม่
 รู้โดย เนะเจ้า คราวนั้นข้าหมายจะได้จับเนื้อตัวหนึ่งให้ได้
 จึงได้ไปเค็ดก่าดังถึงขอบสระขังควไม่ทัน เลยตกลงไปติด
 หด่มชั้นไม่ได้ ยืนอดอาหารอยู่ถึง ๗ วัน แม้มไม่ได้สหาย
 จังจอกนช่วย ข้าคงตายอยุ่ตนเอง หากได้สหายจึงจอก
 นมาช่วย ข้าจึงรอดชีวิตจนจากหด่มกลับมาได้ ข้าขอว่า
 ผู้เป็นมิตรนั้นอยู่ในมิตรธรรม มีไมตรีจิตยังยืนอยู่เสมอได้
 จะนับว่าทรพดเดวทรามไม่ได้โดย ควรจะนับถือว่าเป็นมิตร
 เด็ดแท้ทีเดียว ถัดหายจึงจอกนข้านับว่าเป็นยอดมิตรของข้า
 เพราะได้ให้ชีวิตแก่ข้า จำเดิมแต่เนะเจ้าอย่าได้ทำการหิมน
 ประมาทแก่สหายข้ากับทงบุตรภรรยา เหมือนอย่างนั้นอีกต่อไป
 ว่าแล้วก็กล่าวคาถาที่ ๒ ว่า

อปี เจ พุพโต มิต์ โค

โศ ญาคโก จ พันธุ จ

ทารินิ มาคิมญูโวห

มิต์คริมเมตุ คิฏฐุติ,

โศ มิต์ โค โศ จ เม สธา.

สังคาโต มม ปาณโต,

ความว่า ผู้ใดที่เป็นมิตรหากว่ากำลังน้อยถอยต่ำกว่า
ก็ดี แต่ว่าคงอยู่ในมิตรธรรมประเพณีของมิตรนั้นคงได้ ผู้หนึ่ง
ควรนับว่าเป็นญาติของเราด้วย เป็นเผ่าพันธุ์ของเราด้วย
เป็นมิตรเป็นสหายของเราด้วย แะนางมฤคผู้มั่งคั่ง เจ้าอย่า
ดูหมิ่นอีกหนะ สหายจึงจอกเป็นผู้ให้ชีวิตแก่ข้าหนะ นาง
ราชดีห์ได้ฟังความที่ด่ามด่าแก่ข้าบดั่งคณิน ฐโชน
ที่ทำผิดจึงขอให้นางสุนัขจอกโทษเสียแล้ว จำเดิมแต่นั้นก็ไม่
มีความกินแหนงแคลงใจกัน อยู่สั้มักดโมสร์เป็นคู่ซำราย
ฝ่ายบุตรราชดีห์กับบุตรสุนัขจอกได้ ก็สั้มักดมานด้ามักก็
สนิทเสนหากันฉนั้นญาติมิตรไม่มีความรำวราญ จนบิดามารดา
ล่วงไปแล้ว ก็ยังเป็นมิตรมีไมตรีเนื่องกันต่อมา ถึง ๗
ชั่วตระกูล

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ครั้นทรงนำอดีตนิทานมา
แสดงเป็นธรรมเทศนาดังนี้แล้ว จึงตรัสประกาศอริยสัจจกถา
แล้วก็ตรัสประชุมชาตก เมื่อเทศนาอริยสัจจบดงคณิน
บริษัททั้งหลายที่ประชุมกันฟังธรรมเทศนา ก็ได้บังนุญรรคผล
ตามสมควรแก่อุปนิสัยแห่งตน ๆ ความประชุมชาตกว่า
สุนัขจอกผู้ในคณิน มาในพุทธศาสดาณณ คือภิกษุ
อาณนที พระยาราชดีห์หนะ คือเราผู้พระตถาคตคนแต่

นยท วิธมดีเดนาติ อิท ติคธา เขตวเน วิหรณ โค
เทว จันเท ภิกขุ อารพภ กเถติ

ปางเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เสด็จประทับ

อยู่ในพระเชตวันพุทฺธาวาสวิหาร พระองค์ทรงปรารภภิษุ
ผู้ร้าย ๒ รูปเปนอุบคเหตุ ตรัสเทศนาสุพรรณาคท มีคำว่
นยท วิธมดีเดเน เปนคณ ด้วยว่าคราวนั้น มีภิษุรูปหนึ่ง
ในวิหารเชตวัน เธอเป็นผู้ร้ายหยาบคายมาก แม้ในชนบท
กัมภิษุผู้ร้ายหยาบคายเหมือนเช่นนอกรูปหนึ่ง อยู่มาวัน
หนึ่งภิษุชาวชนบทไปยังพระเชตวันวิหาร ด้วยกิจธุระอย่าง
ใดอย่างหนึ่ง ภิษุหนุ่มด้ามเณรทงหลายรักความว่าเธอนั้น
เป็นผู้ร้าย อยากจะให้เธอทงต้องพบกัน ด้วยผู้ร้ายทง
ต้องช้าง เห็นท่าทางจะปลาดดี จึงแนะนำดังภิษุชาวชนบท
ไปยังบริเวณที่อยู่ของภิษุที่อยู่ในพระวิหารเชตวัน เมื่อภิษุ
ผู้มีอหิคารยเคยผู้ร้ายทง ๒ นั้น พบกันแล้วต่างก็ตั้งทนา
ปราไดยกัน ด้วยอาการอันดังบรรณเรียบร้อย ทำกิจ
วัตรแก่กันโดยสมควรแก่สมณะไม่มีวิตติการ ภิษุทงหลาย
ได้รู้เห็น เกิดความพิศวง ถึงเวลาประชุมกันณโรงธรรมสภา
จึงยกเรื่องนั้นขึ้นสนทนากันว่า กิธณายภิษุต้องรูปนั้น
น่าประหลาดจริงหนะ ท่านผู้มีอายุทงหลายเคยเห็นมา
แต่ก่อน กระคนอื่น ๆ เธอผู้ร้ายสาหัส ก็แต่ว่าเมื่อมาร่วม

อัครมดัยเหมือนกันเข้าดี หาดุร้ายต่อกันไม่ กลายเป็น
ผู้ตั้งบเรียบร้อยดีต่อกันทั้ง ๒ ฝ่าย ขณะนั้นสมเด็จพระ
บรมศาสดาเสด็จมาถึงตำหนักถาม ภิกษุทั้งหลายนั้นทูล
ความตามเรื่องที่สนทนากัน มีพระพุทธเจ้าทูลว่า ดูกร
ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุสองรูปนี้เธอประพฤติกุร้ายสาหัสแก่
ผู้อื่น ครนพบปะกันเข้าชนชมนัดรักใคร่กัน ใช้จะเป็นแต่
ในชาติหนึ่งได้ แม้ในชาติก่อนก็ได้เคยเป็นมาแล้ว ภิกษุ
ทั้งหลาย ทูลอาราธนา พระองค์จงนำอดีตนิทานมาแสดงว่า
ในกาลที่ล่วงแล้วแต่ปางหลัง ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัต
เสวยสมบัติณเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์เป็นอำมาตย์
ผู้สำเร็จราชการ แด่ตั้งสอนอัครธรรมของพระมหากะ
ษัตริย์นั้น ก็แด่พระมหากะษัตริย์นั้นพระองค์มีพระอริยาศรัย
ฝ่ายข้างโลกแต่มีจรัลวิริยะเป็นปรกติอยู่เล็กน้อย พระองค์มี
โองการร้ายอยู่ตัวหนึ่งชื่อว่ามหาโสณะ ครั้นนั้นพวกพ่อค้า
ชาวอุตรตรามณฑลประเทศ นำมา ๕๐๐ มาขายที่กรุงพาราณสี
ตามเคย อำมาตย์ทั้งหลายก็นำความขึ้นกราบบังคมทูล
ก็แต่เมื่อคราวก่อน ๆ มา พระโพธิสัตว์เคยเป็นผู้จัดซื้อ
ให้ราคาตามสมควรไม่ได้ดัดหย่อน สมเด็จพระบรมกษัตริย์
ทรงเห็นเป็นการเปลืองพระราชทรัพย์ ถึงคราวนั้นจึงตรัสให้
ให้อำมาตย์ผู้หนึ่งไปตราค่า มีพระราชโองการแนะนำอุปายว่า
เมื่อจะไปตราค่า จงปด้อยมหาโสณะพาสีให้เข้าไปใน

หม่อมมานี่มาขาย ให้มันดัดขบมาทั้งหลายเป็นบาดแผลพุพอง
 ภาพเสียก่อนแล้ว จึงค่อยดัดลงราคาต่อภายหลัง ให้ราคา
 ตดถอยลงให้จึงได้ อำมาตย์นั้นรับพระราชโองการแล้ว
 ก็จัดการทำตามพระบรมราโชบาย ดำรงไว้ได้โดยพระราช
 ประสงค์ พวกพ่อค้ามาพากันเสียใจจึงไปเต่าให้พระโพรตต์
 พัง พระโพรตต์ถามว่า มาโกงดูร้ายเช่นนี้ในเมือง
 ท่านไม่มีบ้างหรือ พวกพ่อค้าตอบว่า มีอยู่ตัวหนึ่งชื่อว่าสุหนุ
 พระโพรตต์ตั้งว่า ถ้าเช่นนั้นท่านจะมาอีกคราวหลัง พึงนำ
 มาสุหนุมาดูด้วย พวกพ่อค้าทั้งนั้นรีบคำตากลับไป ครั้น
 ถึงคราวจะมาใหม่ จึงจับมาสุหนุนพามาด้วย ครั้ง
 นั้นสมเด็จพระเจ้ากรุงพาราณสีทรงทราบว่าพวกพ่อค้ามามาถึง
 แล้ว จึงตรัสสั่งให้ไปด้อมมามหาไฉณะพาชี ส่วนพระองค์
 เสด็จประทับทอดพระเนตรอยู่ที่ใต้หีบขี้ผึ้งของพระเกด ฝ่าย
 อัครพานิชทั้งหลายได้เห็นมหาไฉณะพาชีวิ่งมา ก็ไปด้อม
 มาสุหนุออกไป มาทั้ง ๒ นั้นต่างตัวเคยดูร้าย แต่พอเข้า
 ใกล้ถึงตัวกันต่างก็เฉยเฉยเดียวตัวกัน แต่คงอาการชอบ
 พอคอดกัน ไม่ดูร้ายเหมือนอย่างเคย สัมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์
 ทอดพระเนตรเห็นดังนั้นก็พิศวงในพระหฤทัย จึงดำรัสถาม
 พระโพรตต์ว่า มามหาไฉณะของเราเป็นมาโกงดูร้าย
 ต่ำหืด ได้เคยขบกัดมาอื่น ๆ ให้ดำบากเจ็บปวดอยู่เนื่อง ๆ
 บิดนไปชอบกันกับมาตัวหนึ่งของพวกพ่อค้า เฉยเฉยเดียวตัว

กันไม่คร้ายเลย นี่เหตุผลเป็นอย่างไรร พระโพธิสัตว์จึงกราบ
ทูลสนองพระโองการว่า พระพุทธเจ้าข้า ม้าทั้งต้องนี้มีปรกติ
ชัณดาลย์ไม่ต่างกัน เป็นสัตว์มีปรกติธรรมชาติเสมอกัน
จึงได้ชอบกัน ทูลเท่านั้นแล้วทูลความต้องคาถาว่า

นยิท วิธมตีเตน โสธเนน สุธนุ สท,
 สุธนุบี คาทิโส เยว โย โสธนัสส สโคจโร.
 ปักขัน ทินา ปคัพเพน นิจจ สันทานชาทินา,
 สเมติ ปาป ปาเปเน สเมติ อัสสตา สค.

ความว่า ผลคือความชอบกันของม้าทั้งต้องนี้ ย่อม
ไม่เป็นด้วยปรกติธาตุไม่เสมอกันเลย ม้าสุธนุย่อมมีชัณดาลย์
ปรกติธาตุเสมอกันกับด้วยม้าโสธนะ มารยาตรความประพฤติ
ตนของม้าโสธนะเป็นเช่นใด แม้ม้าสุธนุก็มีมารยาตรความ
ประพฤติของม้าทั้งต้อง ย่อมเสมอกันโดยกิริยาที่แต่นิ่ง
โตดโผน (ไม่ส่งบ) โดยกิริยากนอง (ไม่เรียวร้อย)
โดยกิริยาที่มักกิดเชือกผูกตามอยู่เนื่อง ๆ การบาปการ
ตามกย่อมเสมอกัน (เข้ากันได้) ตามการที่เป็นบาป
ตามกด้วยกัน การที่ไม่ส่งบระงับย่อมเสมอกัน (เข้ากันได้)
ตามการที่ไม่ส่งบระงับด้วยกัน ครั้นพระโพธิสัตว์กล่าวคาถา
นี้แล้วเห็นความดังพรรณานี้แล้ว จึงกราบทูลเตือนพระสดีว่า
ขอพระราชทานพระราชวโรกาส พระราชาอาญาเป็นต้นเกล้าฯ
อันชื่อว่าพระราชามหากระษัตริย์ ฟังไม่ได้นักจึงจะควร

การที่จะแต่งตั้งให้ประโยชน์ของผู้อื่นได้มลายพิณาศไปเสีย
ไม่ควรเลย ทูตตัวก็ออกไปจัดการซื้อม้า ให้ราคาตาม
เป็นจริง พวกอัครพาดิษก็พากันขึ้นชมโฉมหน้า ฝ่าย
สมเด็จพระบรมกระษัตริย์จำเดิมแต่นั้นทรงสถิตย์ในโอวาทของ
พระโพธิสัตว์ สันพระชนม์แล้วก็เสด็จอุปคตตามควรแก่กรรม

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ครั้นทรงนำอดีตนิทานมา
แสดงดังนี้แล้ว จึงตรัสประชุมชาดกว่า ม้าทรงต้องในครั้ง
นั้นมาเป็นภิกษุผู้ร้ายทรงต้องในครั้ง พระราชามหากระษัตริย์
เจ้ากรุงพาราณสี มาเป็นภิกษุอาณนที่ อำมาตย์ผู้บัณฑิต
ในครั้งนั้น คือเราผู้พระศากยบุตร

จบ ตัณฑุชาดก ที่ ๘

โมรชาดก ที่ ๘

อุเทตยัญจักขุมาคิ อิทํ ตัศสา เขตวเน จิหรันโต
เอกํ อุกกณัฐิถิกิกขุ อารัพภ กเถติ

บ้างเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เสด็จประทับ
อยู่ในพระเชตะวันวิหาร พระองค์ทรงพระปรารภ ภิกษุผู้
มีความกระตือรือร้นรูปหนึ่งเป็นเหตุ ตรัสเทศนาโมรชาดก
มีคำว่ อุเทตยัญจักขุมาคิ เป็นต้น ก็แต่ภิกษุผู้กระตือรือร้น
ภิกษุทั้งหลายพาเธอไปเฝ้าสมเด็จพระศาสดา มีพระพุทธฎีกา
ตรัสถามว่า ภิกษุ เธอกระตือรือร้นจริงเหมือนเขากต้าวหรือ

เธอเห็นทุตรับว่า จริ่งพระพุทธรเจ้าข้า ครัดชักถามต่อไปว่า
 เธอเห็นอะไรก่อนเล่าจึงเกิดความกระตือรือร้น พระพุทธรเจ้าข้า
 ข้าพระองค์เห็นมาตุคามคนหนึ่ง รูปร่าง แต่งตัวงามนัก
 ภาวได้เห็นดวงใจข้าพระองค์ก็คิดฉุนขึ้นไปที่เดียว มีพระ
 พุทธรเจ้าถามว่า จิตของคนทั้งหลายเช่นอย่างท่านดังนี้
 ไฉนมาตุคามจะไม่ให้ฉุนฉียวได้เล่า นักปราชญ์แต่โบราณ
 มีจิตคิดกว่าท่านมาก ได้ฟังเสียงมาตุคามเท่านั้น ก็เกิดที่
 ไม่เคยต่ำตมมานานถึงเจ็ดร้อยปี ยังเกิดขึ้นครอบงำจิตได้
 ในขณะนั้นสัตว์ทั้งหลายผู้บริสุทธ์ ย่อมเศร้าหมองไป
 ผู้พร้อมด้วยยศอย่างสูง ย่อมถึงความเสื่อมยศไปได้ จะ
 กตัญญูถึงผู้ที่ไม่มีบริสุทธ์เล่า ครัดฉณแล้ว ภิกษุทั้งหลายทูล
 อารามหา จึงทรงนำอดีตนิทานมาแสดงดังนี้

ณกาลดั่งนี้แล้วแต่ภายหลัง ครึ่งเมื่อพระเจ้าพรหมทัต
 ด้วยศิริราชสมบัตินครกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดเป็น
 นกยูง มีพรรณดั่งดีทอง ระเบียบขนทวยทงกายงามประหนึ่งว่า
 ทองคำธรรมชาติดงยาราชาวดี นำพั้งชม มยุรโพธิสัตว์นั้น
 ประสงค์จะรักษาชีวิตให้ยืนนาน จึงตระแนกเขาภายนอกเดี่ยว
 ดำเนิน ไปอาศัยอยู่ณพื้นภูเขาคันทกหิรัญพรพต มีใน
 ขันแนวที่ดั่งข้างภายใน ถึงเพดารุ่งราตรีสว่างแล้ว ขึ้นจับ
 บนยอดเขา แดกพระอาทิตย์อุทัยขึ้นมา เมื่อจะผูกพรหม

(๑) ภูเขามี่แท่งเงิน เหมือนท่อนไม้

มนต์คาถา เพื่อจะรักษาป้องกันคนให้พ้น ภัยในที่เกิดวแสง
หาอาหาร จึงกล่าวคำมนต์การพระอาทิตย์อุทัย ด้วย
วณะประพันธ์ปฐมนิเทศาถาว่า

อุเทศยัญจักขุมา เอกกราชา

หริตส์วันโน ปฐวิปภาโส

คํ คํ นมัสตัมมิ หริตส์วันโน ปฐวิปภาโส

คยัสซํ คุตฺตา วิหเรมุ ทิวสํ

ความว่า พระสุริยเทพบุตรผู้เจริญพระองค์ใด มีพระ
จักขุ เป็นพระราชาเอก มีพรรณเปรียบดังดีทอง ทำพื้น
แผ่นดินให้สว่างทั่วถึง ย่อมอุทัยขึ้นมา ข้างปราจีนโลกธาตุ
ข้าพเจ้าขออภิวาทนอบน้อม ซึ่งพระสุริยเทพบุตรผู้เจริญ
ผู้มีดังทอง ทำแผ่นดินให้สว่าง พระองค์นั้น ข้าพเจ้าขอ
พระองค์ช่วยคุ้มครองกันอันตราย อยู่เป็นคู่ชดตลอดวันในวัน
มยุรโพธิ์ตถ์ถนมนัดการพระสุริยเทพบุตร ด้วยปฐมคาถานี้
ดังนี้แล้วจึงมนต์การพระพุทธรเจ้าทรงหลาย กับทั้งพระพุทธรคุณ
ด้วยทุกยคาถาว่า

เย พราหฺมณา เวทคุตฺตพพรมฺเม

เต เม นโม เต จ มํ ปาตยันตุ

นมตฺถุ พุทฺธานํ นมตฺถุ โพธิยา

นโม วิมุตฺตานํ นโม วิมุตฺตียา

ความว่า พระพุทธเจ้าทรงหายโรค ผู้ชื่อว่าพราหมณ์
 ด้วยเนื้อความว่าเป็นผู้มาปฐมนิเทศด้วยแล้ว ผู้ถึงซึ่ง
 เวทความรู้แจ้งซึ่งธรรมทั้งปวง การนอบน้อมของข้าพเจ้า
 จึงมีแก่พระพุทธเจ้าทรงหายโรค ขอคุณของพระพุทธเจ้า
 ทรงหายโรค จึงได้ยงวิชาซึ่งข้าพเจ้าด้วย การนอบน้อม
 ของข้าพเจ้า จึงมีแก่ผู้คร่ำครวญทั้งหาย การนอบน้อม
 ของข้าพเจ้า จึงเป็นไปเพื่อปัญญาเครื่องคร่ำครวญ การนอบ
 น้อมของข้าพเจ้า จึงมีแก่ผู้หลุดพ้นพิเศษแล้วทั้งหาย การ
 นอบน้อมของข้าพเจ้า จึงเป็นไปเพื่อคุณชาติเครื่องหลุดพ้น
 พิเศษ ตั้งแต่พระบรมโลกนาถศาสดา ครั้นทรงนำนิทาน
 เรื่องนี้มาแต่คงเพียงนี้แล้ว พระองค์ผู้เป็นอภิสัมพุทธบุคคล
 ได้ตรัสเติมพระพุทธภาษิตในท้ายพรหมมณฑ์ปริศนาคาถาว่า

อิม โส ปริตตํ กัตวา • โมโร จรติ เอสนา

ความว่า โมโรพิริยัตถ์นั้นทำกานมัตถ์การให้เป็น
 เครื่องแวดล้อมรักษากันภัยอันตรายแล้ว จึงเที่ยวไปแสวงหา
 อาหาร (ต่อลำดับเรื่องนิทานว่า) มยุโรพิริยัตถ์นั้นเที่ยว
 ไปวันยังค่ำแล้ว ก็กลับมาจับย่นบนยอดเขา เห็นพระอาทิตย์
 จะอัสดงคตดับดวงไป เมื่อจะรำพึงถึงพระพุทธคุณแล้ว
 ผู้พรหมมณฑ์ เพื่อจะรักษายोगกันคนในที่อยู่อีก จึง
 กัตวา ๒ คาถาว่า

อเปตยัญจักขมา เอกราชา
 หริตส์วันโน ปฐวิปภาโส
 คัม คัม มัตถัมมิ หริตส์วันโน ปฐวิปภาโส
 ตยชช คัคคา วิหเรมุ รัตติ,
 เข พราหมณา เวทคุ สัพพัมเม
 เต เม นโม เต จ มํ ปาตยันตุ
 นมัตถุ พุชานํ นมัตถุ โพธิยา
 นโม วิมุตตานํ นโม วิมุตตยา

เนื้อความแห่งพรหมมณฑปวิเศษคาลาเวดาเย็นนี้ มีคำ
 แปลกกับคาลาเวดาเข้าอยู่สองคำ คือเวดาเข้าว่า อุเทติ
 ย่อมอุไทยขึ้นมา เวดาเย็นว่า อเปติ ย่อมหลักดับไป กับ
 เวดาเข้าว่า ทิวส์ ตลอดจนวัน เวดาเย็นว่า รัตติ ตลอดจนคืน
 นอกนั้นเนื้อความเหมือนกันสิ้น ในที่สุดก็เป็นพุทธภาษิต
 สมเด็จพระสัมพุทธเจ้าดำรัสเดิมไว้ อิมํ โส ปริตตํ กัตวา
 โมโร จา สัมกัมปิยิ โมโรโพธิตัวทำค่านมัสการนี้ ให้เป็น
 เครื่องแวดล้อมรักษากันภัยอันตรายแล้ว ก็สำเร็จการ
 อยู่เป็นสุข มยุรโพธิตัวประพาศคนดังกล่าวนี้เป็นปรกิติ
 ธรรมดา

ครองหนในที่ไม่ไกลนักแต่เมืองพาราณสี มีบ้านพวก
 พราณตำบลหนึ่ง ในหมู่บ้านนั้นมพรานผู้หนึ่งเที่ยวไปณประ
 เทศป่าหิมพานต์ เห็นนกยูงทอง โพธิตัวจับยืนอยู่บนยอด

เขาทัศนทกหิริญบรรพต ครนกลับมาถึงบ้านก็เฝ้าความให้ลูก
ชายฟัง อยู่มาเวลาดั้นหนึ่ง พระนางเขมาราชเทวีอรรคมเหสี
ของพระเจ้าพรหมทัต ทรงพระสุบินว่าได้เห็นนกยูงทอง
กำลังแสดงธรรมอยู่ หาเห็นได้ฟังธรรมไม่ ก็ออกทักพระไทย
คั่น พระนางจึงทูลถามความตามพระสุบินนิมิตร แต่พระประดังค์
จะทรงลำดับธรรมเทศนาของพระยานกยูงทองให้จงได้ ส้มเค็ญ
บรมจอมไผทราชดำริจึงดำรัสถามพวกอำมาตย์ว่า นกยูง
ทองจะมีอยู่ณที่ไหนบ้าง อำมาตย์ทั้งหลายทูลชัดไปว่า
พราหมณ์ทั้งหลายเห็นจะทราบ ครนครดำรัสถามพวกพราหมณ์ๆ
ก็กราบทูลว่า นกยูงที่มีพรรณเหมือนดังทอง มีอยู่เป็นแน่
แต่จะมีณที่แห่งไรไม่ทราบเกล้าฯ พวกพราหมณ์ทั้งหลายเห็น
จะทราบ จึงมีพระราชโองการให้หาพราหมณ์มาประชุม
แล้วครดำรัสถาม บุตรชายของนายพราหมณ์คนหนึ่งมาทูลว่า
บิดาของข้าพระพุทธเจ้าเฝ้าให้ฟังว่า ที่ประเทศป่าหิมพานต์
มีภูเขาหนึ่งชื่อว่าทัศนทกหิริญบรรพต ที่ภูเขานั้นแต่มนกลูก
ทองอยู่อาศรัย ได้ทรงลำดับที่ทรงพระโสมนัส ดำรัสให้บุตร
พราหมณ์ไปจับนกยูงทองนั้นนำมาให้จงได้ บุตรพราหมณ์นั้น
รับพระบรมราชโองการแล้ว ก็ไปจัดเครื่องมือแต่เดิมยังออก
จากบ้าน ดั้นเตาะไปจนถึงโคจรภูมิสถานของมยุโรฬิสัตถ
คอยดอบดังเกิดจวนเห็นชัดแล้วว่า เคยดงเที่ยวหาอาหาร
ณที่ใด ก็ไปดักบังไว้ในที่นั้น ด้วยอำนาจปรีดกตมณคคุมกน

บ่วงแตกหนีได้รวดเร็วครั้งเดียว พราหมณ์แต่ไปเพ็ชรอยู่
 ถึง ๗ ปี ไม่สามารถจะจับได้ จนถึงกาลกิริยาตายในบ้าน
 ส่วนพระนางเชมาราชเทวี เมื่อไม่ได้สมพระประสงค์ ก็กรอม
 พระหฤทัยถึงทิวศคต ส้มเต๋จบรมกระษัตริย์ทรงพระพิโรธว่า
 เพราะนกกยงทองเที่ยว พระราชเทวีจึงทิวศคต พระองค์ก็
 ครัสต์สั่งให้จารึกอักษรไว้ในแผ่นทองว่า ที่ประเทศหิมพานต์
 มีภูเขาหนึ่งชื่อว่าทณทกหิรัญบรรพต ที่ภูเขานม่นกยงทอง
 อยู่อาศัย ผู้ใดได้กินเนอนกยงทองตัวนั้น ผู้นั้นอายุยืนไม่
 แก่ไม่ตายเลย แล้วครัสต์สั่งให้เก็บแผ่นธรรมบทนั้นไว้ใน
 หีบทอง ครั้นเมื่อสมเด็จพระบรมกระษัตริย์พระองค์นั้นสวรรคต
 ด่วงไปแล้ว กระษัตริย์พระองค์ก่อนได้ถึงกษัตริย์ราชสมบัติ
 ได้ทรงอ่านพระอักษรในแผ่นทองนั้นแล้ว ก็ดำรัสให้นายเนสาท
 ผู้หนึ่งไป เพื่จะจับนกกยงทอง นายเนสาทนั้นไปเพ็ชรอยู่
 ช้านาน ก็ไม่อาจจะจับมยุรโพธิสัตว์ได้ แต่บรมกระษัตริย์
 เจ้ากรุงพาราณสี ไซ้ให้พราหมณ์ไปเพ็ชรจับมยุรโพธิสัตว์
 โดยนิยมดังนี้ จนด่วงไปถึง ๖ รัชกาลแล้ว พระราชมาหา
 กระษัตริย์พระองค์เป็นคำรบ ๗ ก็ตั้งนายเนสาทผู้หนึ่งไปอีก
 นายเนสาทนั้นเป็นคนฉลาดเจ้าความคิด ครั้นไปดึกไม่คิด
 บ่วงไม่รู้คิดค้นไม่คิดคิดดังเกด จึงตามไปล่อคนแพะพิเคราะห์
 ดูทุกเพศา ก็ทราบว่านกยงทองนั้นมปริดคนคตได้สาธยาย
 เขาเช่นทุก ๆ วันจึงคุมกันอันตรรายได้ จะต้องหาอุบายทำ

ให้หงต้มไม้เจริญปริคคมนต์ได้ นั้นแหละจึงจะสมประสงค์
 คิดเห็นแนในใจฉันแล้ว ก็เที่ยวหานางนกยูงมาเลี้ยงไว้จนเชื่อง
 ฝึกหัดให้ทำได้ตามสัญญา คือได้ ยืนเคียงค้มมือเขาแล้ว
 ก็กระหยับอย่างรำแพนหาง ได้ ยืนเคียงคั่นิ้วเข้าแถวกร้อง
 ครนฝึกหัดได้คั่นิ้วก็นำไปยังโคจรภูมิ พันททำเดหาอาหาร
 ของมยุรโพธิสัตว์ รับไปแต่เพลาเช้าก่อนเวลาเจริญปริคค
 มนต์ ตักบ่วงไว้แต่กคั่นิ้วมือให้นางนกยูงร้องขึ้น ส่วน
 พระโพธิสัตว์ได้ยืนเคียงมาค้มอันเป็นวิธภาคอารมณ์ ก็เกิด
 ความเคื้อคร้อนรำคาญด้วยอำนาจกิเลสกำม ไม่ทันทำ
 การดำรขยายปริคคมนต์ได้ ก็หนีไปด้วยเร็วพลันลงคิดบ่วง
 ของนายพราน นายพรานนั้นก้วงมาจับได้นำไปถวายแก่
 พระเจ้ากรุงพาราณสี ส้มเค็จบรมชัตยาริบัติได้ทอดพระ
 เนตรเห็นรูปศิริวิจิตรของมยุรโพธิสัตว์ ก็ทรงพระโสมนัส
 ปฤดาปราโมทย์ ครีดีให้พระราชทานอาศนะ พระโพธิสัตว์
 จับฟุบตงณอาศนะนั้นแล้ว จึงทูลถามว่า ขอพระราชทานส้ม
 เค็จบรมมพิตรให้จับเข้าพระองค์มา ด้วยพระราชประสงค์
 ดั่งไร พระราชโองการตอบว่า มีคำกล่าวยืนยันนั้นคงว่า
 ผู้ใดได้กินเนื้อของพ่่าน ผู้นั้นไม่แก่ไม่ตายเลย เพราะเหตุ
 นั้น เราจึงหวังใจจะใคร่กินเนื้อท่านแล้วไม่แก่ไม่ตายจริง
 จึงให้พรานเขาไปจับท่านมา ขอพระราชทาน ขอที่ว่าผู้ใด
 กินเนื้อของข้าพระบาทจะไม่แก่ไม่ตายนพยกไว้ก่อน แต่คว

ข้าพระบาทจะตายหรือไม่ เออ คิวท่านจักตายแน่ซี ขอ
พระราชทานเมื่อตัวข้าพระบาทต้องตายอยู่แล้ว เนื้อของ
ข้าพระบาทจะทาคูณวิเศษให้กูกินไม่ตายได้ด้วยเหตุไร ด้วย
เหตุที่ท่านมดดีเหมือนทองคำนั้นซี เนื้อของท่านจึงมีคุณวิเศษ
ขอพระราชทานซึ่งข้าพระบาทมดดีเหมือนทองคำนี้ จะเป็นด้วย
ไม่มีเหตุก็มีไฉ่เลย เมื่อชาติก่อนข้าพระบาทได้เป็นบรมกระ
ษัตริย์จักรพรรดิราชอยู่ในพระนครนี้ ได้รักษาคัด & ประการ
บริสุทธิ แต่ได้ตั้งสอนฝูงชนทั่วมณฑลจักรวาฬให้รักษาคัด &
ประการเหมือนกันฉัน ครั้นข้าพระบาทสิ้นชนม์ชีพแล้วก็ได้
ไปเกิดในดาวดั่งดวงพล อยู่ในดาวดั่งต้นจันทรถุดคดหมายแล้ว
จุติมาเกิดในกำเนิดคนกึ่ง ด้วยผลแห่งอกุศลกรรมอย่างหนึ่ง
ซึ่งทำไว้เป็นลัทธิอื่น แต่อาณภาพผลแห่งกุศลที่ได้รักษา
เบญจศีลในครั้งก่อนนั้น ตกแต่งให้ข้าพระบาทมดดีกายเหมือน
ทองคำธรรมชาติ เออ ก็คำที่ท่านกล่าวว่าคิวท่านได้เป็นบรม
จักรพรรดิราช ได้รักษาเบญจศีลจึงได้มดดีกายเหมือนลัทธิของ
ด้วยผลแห่งเบญจศีลนั้น ขอพระเจ้าควรเชื่อได้ด้วยอย่างไร
มีสิ่งไรเป็นพยานของท่านบ้าง ขอพระราชทานพยานมอยู่
ข้าพระบาทเมื่อเป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้น หนึ่งในรณด้วย
แก้ว ๗ ประการเที่ยวไปในอากาศ รตนนชาพระบาทให้ฝัง
ไว้ในแผ่นดินพนัสระ โบกขรณ ขอพระองค์จงให้ชุดคนชน
มาเกิด นั้นแต่จะได้เป็นพยานให้ทรงเห็นจริง ดำรัสรับว่า

ตำรุแก้ว มีพระราชโองการให้ราชบุรุษจัดการไขน้ำใน
 มงคดสระโบกขรณีให้แห้งแล้ว ชุกคั่นลงไปใต้ราชรถแก้ว
 สัมຈົງคังคำของมยุรโพธิสัตว์ ถ้าคั่นมยุรโพธิสัตว์ จึง
 ทูลความว่า ขอพระราชทานบันดาสังฆตกรรมที่มีปัจจัย
 ปรุแก่งท่งปวง เว้นไว้แต่พระอมตมหานิพพานซึ่งเป็นอสัง
 ขตธาตุ เหลืออันอื่นเป็นอนิจจะไม่เที่ยง มีความสั้นไป
 เลื่อมไปเป็นธรรมดา เพราะความเกิดมั่วแก้วมีความพินาศ
 ไปเป็นที่สุด สิ่งใดที่เกิดแล้วคงอยู่ได้ไม่พินาศ สิ่งนั้นใครๆ
 หาไม่ได้โดย ทูตเท่านั้นแต่ก็แต่สังฆกรรมเท่านั้น ให้สมเด็จพระ
 บรมกระษัตริย์ทรงประดิษฐานในเบญจางคิกคัต สัมเด็จพระ
 บรมชัชวาลบดีได้ทรงสดับกัทรพระประดำทโธมนันต์ บุษบา
 พระโพธิสัตว์ด้วยราชดัมมบัคสันท่งปวง พระโพธิสัตว์ก็ทูล
 ถวายดัมมบัคคั่นแต่บรมกระษัตริย์แล้ว อยู่ต่อไปอีกต้อง
 ดำเนิน เมื่อจะทูลตากลับไปจึงทูลโอวาทเตือนพระสติ
 เพื่อมิได้ประมาทในการพระราชกุศลแต่บัดนั้นขึ้นสู่อากาศ กลับ
 ไปยังนิเวศน์สถานของตน ส่วนสมเด็จพระบรมกระษัตริย์พระเจ้า
 กรุงพาราณสีนั้น ดำรงมั่นอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์
 บำเพ็ญพระราชกุศลมีทานเป็นต้น ถึงภพที่สุดพระชนม์
 ก็เสด็จตามควรแก่กรรม

สัมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ครั้นทรงนำออกคืนทาน
 มาแต่สังฆกรรมเทศน์ดังนั้แล้ว ครบประการอริยสัจจกถา

จบแล้วทรงประชุมชาดก เมื่อจบอริยตั้งจากถาด ฤกษ์ผู้
กระตรรณ^๕นั้น ได้ดำรงในพระอรหัตตผล เป็นพระอรหันต์
ขึ้นแล้วบอกความประชุมชาดกว่า พระเจ้ากรุงพาราณสี
องค์คำรบ ๗ ใน^{๕๕}ครั้งนั้น ได้มาเป็นภิกษุอาณน^{๕๕}ท์ใน^{๕๕}ครั้ง
พระยานกข^๕ของ^๕นั้น คือเราผู้พระคณา^{๕๕}คน^{๕๕}แต่

จบ โมรชาดก ที่ ๘

วินนิตชาดก ที่ ๑๐

เอวเมว นุน ราชานันต อภิ ตัตถา เวพูนเ วิหรัน โค
เทวทศตัสส ตักกตตย อารพภ กเถติ

สมเด็จพระนราธิวาสเจ้าจารย์ บ้างเมื่อพระองค์ตั้ง
ตำราญพระอิริยาบถอยู่ในพระวิหารเวพูน^๕ ทรงพระปรารภ
พุทธเจ้าที่พระเทวทศทำเทียมพระตัก^๕เจ้า ให้เป็นอุบคเหตุ
ครวัตเทศนาวินนิต^{๕๕}ชาดก^{๕๕}นี้ มีคำ^{๕๕}ว่า เอวเมว นุน ราชานัน เป็น^{๕๕}ต้น
จะกล่าวเรื่องปัจจุบันนิทานโดยย่อว่า คร^{๕๕}นเมื่อพระเทวทศ
แสดงพุทธเจ้าเตียน^{๕๕}กิริยา^{๕๕}สมเด็จพระ^{๕๕}ตัก^{๕๕}เจ้า แก่พระ
อรรค^{๕๕}สาว^{๕๕}ก^{๕๕}ต^{๕๕}ง^{๕๕}ผู้^{๕๕}ตาม^{๕๕}มา^{๕๕}ถึง^{๕๕}ค^{๕๕}ย^{๕๕}า^{๕๕}ตั้ง^{๕๕}ประเทศ^{๕๕}แล้ว ก^{๕๕}ต^{๕๕}บ^{๕๕}
ไปนอนใน^{๕๕}กุ^{๕๕}ฏิ^{๕๕} ส่วนพระอรรค^{๕๕}สาว^{๕๕}ก^{๕๕}ต^{๕๕}ง^{๕๕}ผู้^{๕๕}แสดง^{๕๕}ธรรม
ตั้ง^{๕๕}ตอน ฤกษ์^{๕๕}ที่^{๕๕}เป็น^{๕๕}น^{๕๕}ิต^{๕๕}ท^{๕๕}ง^{๕๕}ห^{๕๕}ต^{๕๕}าย^{๕๕}ให้^{๕๕}ก^{๕๕}ต^{๕๕}บ^{๕๕}ใจ^{๕๕}ได้^{๕๕}แล้ว พา^{๕๕}เธอ
เห^{๕๕}ด^{๕๕}าน^{๕๕}น^{๕๕}ก^{๕๕}ต^{๕๕}บ^{๕๕}ค^{๕๕}น^{๕๕}ไป^{๕๕}ยัง^{๕๕}พระ^{๕๕}เว^{๕๕}พ^{๕๕}ูน^{๕๕}นิ^{๕๕}ห^{๕๕}าร^{๕๕} สม^{๕๕}เด็จพระ^{๕๕}เจ้า^{๕๕}ศา^{๕๕}ดา^{๕๕}
จารย์^{๕๕}คร^{๕๕}วั^{๕๕}ถ^{๕๕}า^{๕๕}ม^{๕๕}ว่า ฤกษ์^{๕๕}เท^{๕๕}ว^{๕๕}ท^{๕๕}ศ^{๕๕}ได้^{๕๕}เ^{๕๕}เห็น^{๕๕}ท^{๕๕}าน^{๕๕}ท^{๕๕}ง^{๕๕}ต^{๕๕}อ^{๕๕}ง^{๕๕}ไป^{๕๕}ถึง^{๕๕}แล้ว

ทำอาหารอย่างไรบ้าง พระอรรคสาวกทั้ง ๒ ก็กราบทูล
 อาหารที่พระเทวทัตทำกริยาเทยมพระผู้ศุคเจ้า แล้วถึงความ
 พินาศใหญ่ ได้ทรงสดับจึงมีพระพุทธานุญาตว่า คุณรตาริบุตร
 ภิกษุ เทวทัต ทำกริยาเถยตามเรา ผู้พระศากยวงศ์แล้ว ถึง มหา
 วิณาส์ ไซ้จะเป็นแต่ในชาติหนึ่งได้ แม้ในชาติก่อนที่เคยเป็น
 มาแล้ว พระอรรคสาวกทูลอาราธนา จึงทรงนำอดีตนิทาน
 มาแสดงดังนี้ว่า

ในกาลที่ล่วงแต่ปางหลัง ครึ่งเมื่อพระเจ้าวิเทหบรม
 หารัษฏริย เสดยราชธมมบดีเป็นเอกอัครภาพในแคว้นวิเทห
 ราชรัฐ มีเมืองมิลิตาราชธานีเป็นพระนครหลวง พระโพธิสัตว์
 เป็นอรรคราโชรส เกิดในครรวโภทรพระอรรคมเหษ์ของพระ
 เจ้าวิเทหาราชนั้น เมื่อทรงพระเจริญวัยได้ ไปเรียนสรรพคดีป
 วิชาณเมืองคกกัถิดา ครั้นพระราชบิดาสวรรคตแล้วได้
 ตีบัลลังก์ครองราชย์ดำรงราชประเพณีแทนสมเด็จพระราชบิดาคือไป
 ครึ่งนมหนึ่งถึงท้องคัวหนึ่ง มาตั้งว่าคัด้วยนางกาเกศิบุตร
 คัวหนึ่ง จะเป็นหงส์เหมือนนบิตาก็ไม่แน่ จะเป็นกาแท้เช่น
 มารดาก็ไม่เหมือน แต่พรรณดีกายตม้ายไปข้างมารดา คือ
 เชี่ยวคตาค่อนข้างคามาก จึงได้นำมาว่าวินีตกะ ส่วนพระยา
 หงส์ผู้บิดา ย่อมเว้นมาเยี่ยมเยียนบุตรอยู่เนือง ๆ ก็แด
 พระยาหงส์นั้น ยังมีบุตรเป็นหงส์อีก ๒ คัว อยู่ณรวงรังที่
 อยู่ของตน หงส์ไปคกทั้ง ๒ นั้นเห็นพระยาหงส์ผู้บิดาไป

ยังเขตมณฑลหนึ่ง ๆ ก็ดังดั่งนี้ จึงได้ถามว่าบิดาเที่ยวไป
 ยังประเทศเขตมณฑลหนึ่ง ๆ เพราะเหตุไร พระยาหงส์
 จึงแจ้งความที่ไม่บุตรกับนางกาคัวหนึ่ง ชื่อว่าวินดกะ ซึ่ง
 ไปยังประเทศเขตมณฑลหนึ่ง ๆ ด้วยประสงค์จะเยี่ยมเยียน
 บุตรนั้น หงส์ไปดักถามว่า วินดกะปรึกษากับนางกาผู้มารดา
 นั้น อยู่ณประเทศตำบลใด พระยาหงส์บอกว่า เขา
 อยู่ที่ยอดเขาตาคันหนึ่งตำบลนั้น ไม่ไกลนักแต่เมืองมณฑล
 แฉ่นแคว้นวิเทรราชบุรี หงส์ไปดักจึงว่า ข้าพเจ้าจะต้อง
 จะไปพาวินดกะปรึกษามาให้อยู่ด้วยกันในที่นี้ เพื่อจะมีให้
 บิดาต้องลำบากไปเยี่ยมเยียนหนึ่ง ๆ พระยาหงส์ห้ามว่า อัน
 ประเทศเขตมณฑล ย่อมเป็นที่ประจบด้วยความรู้เกียรติ
 มัธยมอันครายมาก เจ้าจะต้องอย่าไปเลย บิดาจะไปพามาเอง
 หงส์ไปดักทั้งสอง ก็ไม่เชื่อคำบิดาห้าม ขวณกันบินไป
 กำหนดหมายตามคำสัญญาที่บอกให้แจ้ง ถึงที่ตนคาดนั้น
 จึงให้วินดกะปรึกษายินยอมตกลงไม่ท้อหนึ่ง ส่วนตนคาบ
 ปลายไม้ทั้ง ๒ ด้วยจะงอยปากข้างตะวันตก พาบินไปโดยอากาศ
 ถึงที่เบืองบนเมืองมณฑล ขณะนั้นทอดมเด็จพระบรมกระษัตริย์
 พระเจ้าวิเทรราชทรงรถพระที่นั่งเทียมด้วยเสวตรดิ้นขพทัง &
 เสด็จประพาสทัศนพระนคร วินดกะปรึกษาดูเห็นกนกขอบ
 ใจว่า เรากับพระเจ้าวิเทรราชไม่เห็นเหตุต่างกันอย่างไร
 เลย พระเจ้าวิเทรราชเชอทรงรถเทียมด้วยม้า เราก็จทรงรถ
 เทียมด้วยหงส์เหมือนกัน คิดแล้วก็กล่าวปฐมนิพนธ์ว่า

เออเมว นุน ราชานี เวเทห์ มิตถัคคหิ,
 อัสส่า วหันติ อาชัญญา ยถา หัสสา วินีตกั.

ความว่า หงส์ทั้ง ๒ พาเราผู้ขอวันดะไปฉันใด ม้า
 อาชาไนยทั้ง ๔ ก็พาพระเจ้าวิเทหราช ผู้ครองราชฤทธสถาน
 อยู่ในเมืองมิตถาให้เสด็จไปฉันนั้น เหมือนกันแท้ ไม่ผิด
 กันเลย ฝ่ายหงส์โปรดทั้ง ๒ ได้ฟังคำวันดะบักขัณต์ว่าเปรียบ
 ตนเสมอด้วยม้าเทียมรถดังนั้น ก็นึกโกรธ คิดจะทวงเสีย
 แต่เกรงบิดาจะติโทษได้จึงอดใจพาไปจนถึงสำนักบิดา แจ้ง
 กิริยาของวันดะบักขัณต์ให้บิดาทราบทุกประการ พระยา
 หงส์ได้ฟังความก็พิโรธร้องรกรากวันดะบักขัณต์ว่า ตัวเจ้า
 วิเศษยิ่งกว่าบุตรทั้ง ๒ ของเราอย่างไรหรือ จึงเออมาจ
 ดุหมิ่นบุตรของเราว่ากล่าวเปรียบด้วยม้าเทียมรถนั้นได้ เจ้า
 หารู้ประมาณตัวของเจ้าไม่ สถานทั้งนี้โคจรของเจ้า
 เจ้าอยู่ไม่ได้ จงกลับไปอยู่กับมารดาของเจ้าเถิด ว่าแต่ก็
 กล่าวทศยคาถาว่า

วินิต ทุกคั ภัชชธ อญมิ ตาต เสวติ,
 คามันตกานิ เสวธัสสุ เอตั มาตาดยันตุวั

ความว่า เจ้าวันดะ ถึงตัวเจ้าเป็นบุตรของข้า จะ
 มาคบมาแต่พ้ออาศัยซึ่งภเว้าไป อันไปมาได้ด้วยยาก
 ก็เป็นที่ใช้ภูมิภาคพบนทำเดทควรอยู่ของเจ้า เจ้าจึงไปแต่พ้อ
 อาศัยสถานที่เกิดบ้านเกิด ที่นั่นเป็นที่ควรอยู่ของมารดา

แต่ตัวเจ้า พระยาหงส์ก่ตัวรวกราญดงนี้แล้ว ก็ตั้งให้หงส์
โปดกทั้ง ๒ พาวิญตกระบักษกดับไปตั้งยังที่สำหรับเขาเทหยักเยอ
นอกเมืองมิลิตตามหานคร หงส์ทั้ง ๒ ก็ทำตามคำบิดาตั้ง

ต่อมาเจ้าพระบรมโกลนากรคำดดาจารย์ ครนทรงนำอดีต
ธรรมเทศน์มาแล้ว ก็ตรัสประชุมชาดกว่า วิญตกระบักษ
ในครั้งนั้น คือภิกษุเทวทัตในครั้งนั้น หงส์โปดกทั้ง ๒ ใน
ครั้งนั้น คืออรรคเจ้าวาททั้ง ๒ พระยาหงส์ผู้บิดาในครั้งนั้น
คือภิกษุอาณนท พระเจ้าวิเทหราชบรมกระษัตริย์เมืองมิลิตา
นั้น คือเราผู้พระศภาคคนแต่

จบฉันทกชาดก ที่ ๑๐

จบทัพหลวงที่ ๑

ต้นถววรรค ที่ ๒

เรื่อง ที่ ๑ ถึงเรื่อง ที่ ๑๐

พระมหานาคเปรียญ ๕ ประโยควัดรังษีเรียง

อินทผานโคตตชาดก ที่ ๑

น ตันถว กาปริเด็น กยิราติ อิทํ ตักกา เขตวเน
วิหรันโต เอกํ ทพพจจิกขุ อารพิก กเถติ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้พระศาสดา ได้แจ้งประ
ทับณพระเชตวนาราม ทรงพระปรารภภิกษุผู้ว่ายากรูปหนึ่ง
ครีดีพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มว่า น ตันถว กาปริเด็น
กยิรา เปนต้น

เรื่องราวของภิกษุนั้น จกมแจ้งในคิณฆาตกในอนินบาต
ส่วนในที่นั้นสมเด็จพระชินสีห์บรมโลกนาถศาสดา ครีดีกะ
ภิกษุนั้นว่า ดูกรภิกษุ แม่ในกาลก่อนเพราะเธอเป็นผู้ว่า
ยากร ไม่ทำตามคำของบัณฑิตยทั้งหลาย จึงเหตกเป็นจุณ
ตายด้วยเท้าข้างซ้ายนั้น ครีดีดังนี้แล้วจึงทรงชักอดีตชาติ
มาแสดงให้เป็นนิตกัณนัยดังต่อไปนี้

อดีต พาราณสี ย พรหมทตเต รัชช กาเรนเต
ณกาลเปนนิตกัณนัยดังต่อไปนี้ ครีดีเมื่อพระเจ้าพรหมทัต
ครองราชสมบัติในพระนครพาราณสี พระบรมโพธิสัตว์ได้บัง

เกิดในตระกูลพรหมณ์ เจริญวัยแล้วตั้งสัตย์สมาธิ
ไปบรรพชาเป็นฤๅษี ได้เป็นศาสดาเจ้าหมู่ของฤๅษี มีประ
มาณห้าร้อยอยู่ในประเทศหิมพานต์ ในหมู่ดาบศห้าร้อยนั้นมี
ดาบศหนึ่งสมาธิอินทสัณฐานโคตรเป็นคนว่ายากต่ออยาก ดาบศ
นั้นเคยถูกช้างไวตัวหนึ่ง พระโพธิสัตว์ได้ทราบเหตุนี้จึงเรียก
ตัวมาสอบถามว่า ได้ยินว่าเธอเคยถูกช้างไวจริงหรือ ข้า
แต่อาจารย์ ข้าพเจ้าได้เคยถูกช้างกำพร้าวตัวหนึ่งจริง พระ
โพธิสัตว์จึงสอนว่า ชนชอว่าช้างทั้งหลายมีผู้เลี้ยงไว้ ไค
ใหญ่แล้วมักจะฆ่าเจ้าของเสีย เธออย่าเลี้ยงมันไว้เลย ข้าแต่
อาจารย์ ข้าพเจ้าไม่อาจละมันได้เลย ถ้าอย่างนั้นต่อไป
ภายหน้าเธอจะเห็นประจักษ์ตามคำเรา พระโพธิสัตว์ดัก
เคื่อนกงนั้นแล้ว พระอินทสัณฐานโคตรดาบศก็ไม่เอื้อเฟื้อเชือก
ยังเลี้ยงไวจนช้างนั้นค่อยไคใหญ่ขึ้น ต่อมาคราวหนึ่งเวลา
วันหนึ่ง พระฤๅษีทั้งหลายไปแสวงหาผลไม้ในสถานที่
ที่ไกลแล้วพักอยู่ทนต้องสามวัน ส่วนว่าช้างนั้นวันหนึ่งเกิด
หิวมันแรงกล้า จึงคิดว่าเราจักทำตายบรรณศาสดาทุบหม้อ
น้ำกับกระดูกนหินของดาบศนั้นเสีย แล้วจักถอนเส้าประ
โคนขึ้น แล้วไปคอยฆ่าพระดาบศนั้นเสียเถิด คิดดังนี้แล้ว
ก็ทำตายตั้งของเสียตามความคิดแล้ว จึงเข้าไปยังที่รักษูแห่ง
หนึ่ง ยืนคอยดูหนทางอันพระดาบศนั้นจะมา พระอินทสัณ
ฐานโคตรดาบศ ครั้นได้อาหารพอควรแล้วจึงมาก่อนดาบศที่บง

ครั้นแต่เห็นช้างนั้นมีความสำคัญว่าเป็นปรกคิอยู่ จึงเข้า
ไปใกล้ คราวนั้นช้างจึงเด่นออกจากที่รกรงตัวเองวงกระหวัด
พระดาบศฟาดตงกับพนักมิกภาค เขี่ยบดัดตงด้วยเท้า
ให้ถึงความตายแล้วร้องก้องโกญจนาทเด่นเข้าไปยังอารัญราว
ป่า เต่า ตาปเต่า พระดาบศทั้งหลายเหลือนอนกดขึ้นมาแต่เห็น
จึงบอกเหตุนี้แก่พระโพธิสัตว์ ๆ จึงให้ โอวาทว่า ความ
เจือปนระคนชองอยู่กับด้วยบุรุษศักรผู้มัจฉิรอันตามกษัตราใคร
อย่าทำเดยเป็นอันขาด ว่าแต่ผู้กษัตราภิกษุว่า

น ต้นถว กาลปรีเด็น กยิรา
อริโย อนริเยน ปชานมัตถ์
จิราหุญโรปี กโรติ ปาป
คโช ยถา อินทธมานโคคค.

บุพคตอย่าพึงทำ ต้นถวระ ความ รักสันติด้วย บุรุษ ตามก
ท่านผู้ริยรูปประโยชน์ของประชมชนอยู่ ย่อมไม่ทำต้นถวระ
ความรักสันติกันด้วยคนชั่วนั้นเดย คนชั่วนั้นถึงว่าอยู่ด้วย
กันนานก็ย่อมทำความชั่วให้ ด้วยอย่างเหมือนดังช้างอันทำตาย
ต่างเดยซึ่งพระดาบศปรากฏโดยสมญาว่า อินทธมานโคคร

ยัศว ธัญญา สติโส มมนัคิ
ตเตน ปัญญาเย สุตเน จาบี
เตเนว เมคคิ กยิราถ ตัทธิ
ตุโช หเว ตัปป์ปรีเด็น ตังคโม.

อนึ่งบุคคลพึงรู้อย่างไรว่า มีคุณเช่นเดียวกับตน
โดยคัดบัญญัติการดัดบัพเพแล้ว จะพึงทำความเป็นมิตร
ไมตรี มีความรักร่วมกันกับด้วยบุคคลผู้หนึ่งก็ควร เพราะว่า
ความดีมาคบหาด้วยดีประหนึ่งแต่นำมาซึ่งความสุขแท้

พระอริยสัทธการยกถ้อยอธิบายในบทว่าอริโยนี้ จำ
แนกเป็นสี่ประเภท คืออาจารย์บุคคลผู้ประเสริฐโดย
อาจารย์มารยาตความประพฤติ ๑ แต่ถึงคอรียะบุคคลผู้ประ
เสริฐโดยเพศ ๑ แต่ถึงคอรียะบุคคลผู้ประเสริฐโดยความ
เห็น ๑ แต่ถึงคอรียะบุคคลผู้ประเสริฐโดยคุณที่รู้แจ้ง
ทางศตอด ๑ ดังนี้ ในอริยะทั้งหลายดีเหล่านี้ ในที่นี้ประสงค์
แต่อาจารย์อริยอย่างเดียว อาจารย์อริยนั้นจะรู้ประโยชน์ของ
ประชุมชนแต่เป็นโลกศตอดในประโยชน์และใช้ประโยชน์ ตั้ง
อยู่ในความประพฤติเรียบร้อยดี ย่อมไม่ทำต้นถะความรัก
ชิดสนิทใจซึ่งเป็นไปโดยอย่างสอง คือต้นถะความรักสนิท
คิดปรองคองด้วยสามารถถามราคัตินหา แต่ต้นถะความ
รักอาศัยใจจดทอดสนิทเป็นมิตรไมตรี ด้วยบุรุษกระตือรือร้น
ใจร้ายนั้นเคยเป็นอันขาด เพราะเหตุว่าคนชั่วแต่ถึงจะ
อยู่ด้วยกันนานเท่าใด จะได้เอื้อเฟื้ออาศัยต่อการอยู่อาศัย
ว่าได้อยู่ด้วยกันมานานเช่นนั้นมิได้ ย่อมจะทำความชั่วให้
เป็นแท้ เพราะฉะนั้นจึงไม่ให้ทำต้นถะความรักสนิททางสอง
อย่างนั้นกับคนชั่ว เมื่อรู้ว่าเรามีความดีเช่นใดเขาก็มีความ

ดั่งเช่นนหมั่นกัน โดยคัดแต่ปัญญาแต่สู่การดับแก้ว
จะทำความรักเป็นมิตรกันกับชนเช่นนหมั่นกัสมควร

เอว โพรธิดโค พระโพรธิดวงศ์โตในการคบคนพาด
แสดงคุณในการคบนักปราชญ์ดังนี้ แล้วจึงกล่าวสอนฤษี
ทั้งหลายว่า ชื่อว่าเป็นบุคคลแล้วอย่าเป็นคนไม่เชื่อคำสอน
ของบัณฑิตยเตย ควรเป็นบุคคลศึกษาดำเนียรด้วยดีเกิด
ว่าแต่ก็ตั้ง ให้ ทำสวัระกิจแห่งพระ อินทธมาน โคตรดาบศโดย
สมควร แล้วก็อยู่ด้าให้เจริญพรหมวิหาร ครั้นถึงกาลมรณะ
แล้วก็ได้ ไปบังเกิดในพรหมโลก

ธิดา อิม รัมมเทสน์ อหริตวา สัมเด็จพระบรม
ศาสดาธัมมาธัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงนำธรรมเทศนานมา
แล้วจึงประชุมชาดกว่า อินทธมาน โคตรดาบศในกาลนั้น
ได้มาเป็นภิกษุว่ายากน ส่วนพระดาบศผู้เป็นคณะศาสดาใน
กาลนั้นได้มาเป็นเรารู้ตถาคคในกาลนั้น

จบอินทธมานโคตตชาดก ที่ ๓

ต้นถวชาดก ที่ ๒

น ต้นถวธิดา ปรมัตถิ ปาปิโยติ อิท ธิดา
เชตวน วิหรัโต อคคชุน อารพภ กเถติ

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงดำราญพระอิริยา
บถอยู่ณพระเชตวันวิหารทรงปรารภการบูชาไฟให้เป็นอุบัตเหตุ

ครีดีเทศนาชาดกนั้นคำเริ่มว่า น ตัณณังมา ปรมัตถิ ปาปิโย
 เปนต้น เรื่องราวนี้มีปริยายเช่นเดียวกับเนื้อความที่กล่าวไว้
 ในนังคุฐชาดกในหนังสือหน้เดียวกัน ในที่นี้พระภิกษุทั้งหลาย
 เห็นชฎิตถ์ทั้งหลายนั้นพากันบูชาไฟอยู่ จึงไปกราบทูลพระบรม
 ครมผู้ทรงพระภาคย์ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชฎิตถ์ทั้งหลาย
 พากันทำความเพียรเครื่องเผือกเดาศักดิ์ที่มีประการต่าง ๆ ดังนี้
 ความเจริญในการทำเช่นนี้จะมั่งบ้างหรือพระเจ้าข้า สมเด็จพระ
 มหากรุณาจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเจริญน้อย
 หนึ่งในการทำเช่นนี้ไม่มีเลย แม้โบราณกบัตินิยคัยได้สำคัญ
 คิดว่าความเจริญมีอยู่เพราะการบูชาไฟ จึงได้ทำอยู่สืบกาล
 นานนัก ครั้นเห็นว่าความเจริญก็ไม่มีแล้ว จึงได้ดับไฟเสีย
 ด้วยน้ำแล้วฟาดฆ่าดังด้วยดิ่งมีกึ่งไม่เป็นต้น แล้วไม่กลับหน้า
 มาแต่ดูออกเลยเป็นอันขาด ครีดีดังนี้แล้วจึงนำอดีตวัตถุมา
 เทศนาว่า

อดีตเต พาราณสียํ พรหมทัตเต รัชชํ กาเรนเต ใน
 อดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัตได้เสวยราชสมบัติในพระนคร
 พาราณสี พระโพธิสัตว์ได้บังเกิดในกำเนิดพราหมณ์นามไม่
 ปรากฏ เมื่อมีกำหนดอายุสิบห้าปี บิดามารดาทั้งสองนำอัครี
 มาให้แล้วได้ถามว่า แน่พ่อผู้เป็นบุตร เจ้าจะถือไฟไปบ่าเรอ
 ในป่าหรือ หรือว่าจะเรียนไครเพทแล้วจะรวบรวมทรัพย์

สมกับที่อยู่เป็นฆราวาสเล่า พระโพธิสัตว์จึงตอบว่า ข้าพเจ้า
 ไม่มีความประสงค์ในการอยู่เป็นฆราวาส จักขอถือไฟไป
 บำเรอในป่าแล้วจะได้ไปเกิดในพรหมโลก ว่าดังนี้แล้ว
 ก็รับไฟกราบไหว้บูชาตามราตาแล้ว ก็เข้าไปยังอรัญประเทศราว
 ป่า สร้างมณเฑียรสถานเป็นที่อาศัยอยู่แล้ว ก็อุส่าห์บำเรอไฟ
 ไปทุกวัน วันหนึ่งไปยังสถานที่เขาเชิญ ได้เข้าป่าอาศัยกับสัตว์
 แล้ว ก็นำมาคิดว่าจะเอาไปบูชาหาพรหม ครั้นแล้ว
 รุกได้ถึงไฟเข้าจึงคิดว่า เราจะให้ไฟค้ำเข้าป่าอาศัยอันปรุ
 ญด้วยสัตว์ปักษีอันเจริญเกิด ก็คิดดังนี้แล้วจึงเทเข้าป่าอาศัย
 ในไฟ เข้าป่าอาศัยค้ำอย่างมาก มาตราว่าพระโพธิสัตว์ได้ลงใน
 ไฟทันใดนั้น ไฟก็ลุกไหม้เรื่องมีเบ็ดอันโพลงขึ้นตามไป
 ไหม้บรรณศาตาเข้า พรหมนั้นมีความตึงกลัวยิ่งนัก จึงหนี
 ออกไปยืนอยู่ภายนอกแล้วจึงรำพันว่า ฉันทะความรัก
 สนิทชิดชมกับบุรุษตามกตงหลาย ใครอย่าทำเดยเป็นอันขาด
 บัดนี้บรรณศาตาเราทำได้ด้วยยาก ไฟไหม้เสียสิ้นแล้ว ว่าดัง
 นั้นแล้วจึงกล่าวคาถาเป็นปฐมว่า

น ฉันทวิธมา ปรมัตถิ ปาปิโย
 โย ฉันทโว กาปุริเสน โหติ
 สันตปิโย สันตปิโน ปายาเสน
 กิจฉากคัม ปันณกฺขี อททคฺคหิ.

ดัชนีความรักดัชนีกับบุรุษตามกอนได การตั้งอื่น
 ที่จะชั่วร้ายยิ่งกว่าดัชนีนั้นไม่มีแน่เหมือนไฟนี้ เราได้ทำ
 ดัชนีมานาน ทั้งยังให้อัมหน้าดำราญด้วยดัมบีเข้าปายา
 ยายังบังอาจให้มับรรณกุฎี อันเป็นที่ทำยากของเราเสียได้
 ตามกระแแต่รรณกถาธิบายว่า ดัชนีความรักดัชนีชิตชม
 โดยนิยมน้อยอย่างสอง คือค้นหาดัชนีความรักดัชนีด้วย
 สามารถค้นหาความปรากฏาดัชนีนั้น แต่มิตรดัชนีความรัก
 ชิตเป็นมิตรไมตรีด้วยบุรุษอดชิตตามใจชั่วร้ายอันใด ดัชนี
 ความรักดัชนีทั้งสองอย่างกับคนชั่วนั้น ไม่มีตั้งอื่นตามก
 เดวซามกว่า ความชั่วอันใด เหมือนหนึ่งไฟนี้ เราให้อัม
 หน้าดำราญด้วยดัมบีเข้าปายาบังอาจให้มับรรณคำดา อัน
 เราทำได้ด้วยยากได้ เพราะเหตุนี้จึงว่าความรักดัชนีทั้งสองอย่าง
 กับคนชั่วนั้นไม่มีตั้งอื่นจะตุมกกว่า

โธ เอว วิตวา พระโพธิสัตว์กตาวตังนี้แล้วจึงดำริหว่า
 ก็เราจะประสงค์อะไรด้วยไฟอันประทุษร้ายแก่มิตรเช่นนี้เล่า
 ครนดำริหตังนี้แล้วกตบไฟเสียสิ้น ฟาดฆ่าตงด้วยกิ่งไม้แล้วเข้า
 ไปยังภายในหิมวันตประเทศ ได้ทศนาการเห็นซึ่งนางมฤคิ
 มีนามว่าตามาคูหนึ่งเดียปากราชดีห์ แต่เมื่อโคร่งแต่เมื่อ
 เหลืออยู่จึงดำริหว่า ดัชนีความรักดัชนีกับดัมปบุรุษ
 หตายเป็นคุณประเสริฐที่สุด ไม่มีตั้งอื่นเปรียบได้เลย ดำริห
 ตังนี้แล้วจึงภาษิตคาถาที่สองว่า

น ต้นถาว์มา ปรมคคิ เตยโย
โย ต้นถาว์ สัปปริเสน โหติ
ดีหัตถ์ ๑ พยัคฆัตถ์ ๑ ทบิโน ๑
ตามา มุขิ เตหติ ต้นถาเวน.

ความรักกันเป็นคุณประเสริฐที่สุด ไม่มีสิ่งอื่นจะ
เปรียบได้ ต้นถาว์ความรักติดสนิทกับสัปบุรุษอันใดมื่ออยู่
ต้นถาว์ความรักสนิทนั้นและเป็นคุณประเสริฐที่สุด ซึ่งนาง
ตามาถูกจะเตยปากแห่งราชดีห์ แด่เอื้อไกร้งแด่เอื้อเหตองได้
ก็อาศรัยด้วยต้นถาว์ความเด่นหารักไกร้งกันอันสนิท

เอวัญจ ปน โพธิสัตโต พระบรมโพธิสัตว์ครนถาว์
คิงนี้แล้วจึงเข้าไปยังภายในหิมวันตประเทศ ก็อเพศบรรพชา
เป็นฤษัษุ์ด่าหิคงพิชังอภิญญาธมาบคิให้เกิด ครนทำตาย
ขันธแล้วก็ได้ ไปบังเกิดในพรหมโลก

ดีคคา อิมิ รัมมเทถัน อาหริควา ธมเด็จพระบรม
โลกนารคศาสดา ครนนำธรรมเทศนานมาแล้วจึงประชุม
ชาคกว่า ธรรมันเราได้เป็นคาบคันทนแด

จบต้นถาว์ชาคก ที่ ๒

ธุดิมชาคก ที่ ๓

กาฬ้า มิคา เตคทันทคา คว อิมติ อิทั ดีคคา
เซตวเน วิหรันโต ฉันทกทานัน อารพัก กเถติ

ตมด้จพระบรมศาสดาตมมาตัมพุทเธเจ้า เมื่อประทับ
 ณพระวิหารเชตวันทรงปรารภทานของบุคคลผู้มีความพอใจกัน
 ครัตัธรรมเทศนานมืคำเริ่มว่า กาพา มิกา เดคทันศา
 คว อิเม เปนตั้น ตังจะรด้าวโดยพิศดาร ในนครส้าวคัถ
 บางคราวทหายกกระภูตเคี้ยว ถวายทานแก่หุมุภิกษุตั้งหม่มองค์
 พระพุทเธเจ้าเป็นประธาน บางคราวทหายกมากด้วยกันเป็น
 หุมุเป็นพวก ประชุมที่เคี้ยวกันชวนกันถวายทานกัมี บาง
 คราวประชุมกันเป็นเป็นถ้วนตามแถวถนน บางคราวฝูงชน
 ชวนครทงหมคพร้อมใจกันถวายทานกัมี ก็แต่ว่าในกาตั้น
 ชวนครทงทหลายรวบรมชนทมีความพอใจกัน จัดแจงทาน
 พักคูปริกขารทงปวง พร้อมดัวแยกความเห็นเป็นตองฝ่าย
 ฝ่ายหนึ่งกต้าวว่าเราจักให้บริกขาร ทงปวง น้แก่ อัญญคิตถัย
 ทงหลาย ฝ่ายหนึ่งกต้าวว่าเราจักถวายแก่ภิกษุตั้งหม่มองค์
 พระพุทเธเจ้าเป็นประธาน เมื่อถอยคำเป็นไปอยู่ตงนเือง ๆ
 พวกด้าวกอัญญคิตถัย จังว่าเราจะถวายแก่อัญญคิตถัย
 พวกที่เปนด้าวกพระพุทเธเจ้ากัก็กต้าวว่า เราจะถวายแก่ภิกษุ
 ตั้งหม่มองค์พระพุทเธเจ้าเป็นประธาน จังมีผู้คิตถินว่าฝ่ายใด
 มากกว่า ค้องคกตงตามฝ่ายนั้น ครันครวจนบเทียบกันดู
 พวกที่กต้าวว่า เราจะถวายแก่ภิกษุตั้งหม่มองค์พระพุทเธเจ้า
 เป็นประธานนนแต่มาก ถอยคำของชนทงหลายเหต่านนจิงได้
 คกตงกัน ด้าวกอัญญคิตถัยทงหลายกัไม่อาจะทำอันคราย

ทานอันชนถวายแก่พระพุทธเจ้าได้ ชาวพระนครทั้งหลายจึง
นิมนต์ภิกษุสงฆ์มาองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธาน ด้วยยังมหา
ทานให้เป็นไปถึงเจ็ดวัน ครั้นถึงวันที่เจ็ดจึงได้ถวายซึ่งบริก
ขารทั้งหมด สมเด็จพระศรีสุคตบรมศาสดาจึงทรงทำอนุ
โมทนา อำนวยผลยังมหาชนให้ดำรงอยู่ในมรรคแต่ผลแล้ว
เสด็จยังพระเชตุพนวิหาร เมื่อภิกษุสงฆ์แสดงวัตรแล้วเสด็จ
ประดิษฐานทรงยืนบนหน้ามุขพระคันธกุฎี ครั้นเสร็จประธานสุโข
วาทแล้วเสด็จเข้าพระคันธกุฎี

ฝ่ายนั้นห่มเย ภิกษุ ฆมมัตถาย ต้นปิตควา ครั้น
ฝ่ายนั้นห่มยภิกษุทั้งหลายประชุมณโรงธรรมสภา จึงตั้ง
ต้นทนากันว่า คุณก่อนอาวโธทั้งหลาย ตัวกอัญญกิตถียทั้ง
หลายถึงพยายามเพื่อประโยชน์จะทำอันถวายทาน อันมหาชน
ถวายแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลายอยู่ ก็ไม่อาจสามารถจะทำได้
ทานบริกขารทั้งปวงหนักดีมาจนเบืองบาทมุตของพระพุทธเจ้า
ทั้งหลายแท้จริง ควรรำพึงก่าดังของพระพุทธเจ้าเป็นของ
ใหญ่ยิ่งนักหนา สมเด็จพระบรมศาสดาด้มีมาดมพุทธเจ้า
ได้ทรงสดับทราบด้วยทิพโศตญาณ จึงเสด็จมายังที่ประชุม
สงฆ์ครั้นถามว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เธอทั้งหลาย
นั่งตั้งต้นทนากันถึงเรื่องอะไรหรือ พระภิกษุทั้งหลายจึง
กราบทูลตามเรื่องที่ตนตั้งต้นทนากันทุกประการ จึงครั้นว่า
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ตัวกอัญญกิตถียทั้งหลายเหล่านั้น ไซ้จะ

พยายามเพื่อประโยชน์จะทำอันตรายท่าน อันมหาชนถวาย
แก่เราแต่ในกาตนั้นหามิได้ ถึงในกาตก่อนเขาก็ได้พยายาม
ทำอันตรายเหมือนกัน ก็แต่ว่าบริกขารนั้นได้มายังบาทมุต
เรือนและแม่ทุกเมื่อ ครวดีจึงน้าวจึงทรงนำอัครวิคตุมมา
แสดงว่า

อดีตเต พาราณตียํ ตูติม นาม ราชา ในอดีตกาล
ดองแล้วแต่ปางหลัง บรมกระษัตริย์ทรงพระนามตูลิมะได้เป็น
ใหญ่ในพระนครพาราณตี ในกาตนั้นพระโพธิสัตว์คือปฏินธิ
กำเนิดในท้องของนางพราหมณีสตรี เป็นภริยาของพราหมณ์ปุโร
หิตแห่งพระเจ้าพาราณตีนั้น เมื่อมานพโพธิสัตว์มีอายุได้ สิบ
หกปี บิดาก็ทำกาตกรรมตาย ก็แต่ว่าบิดานั้นเมื่อยังมีชีวิตอยู่
ได้เป็นผู้ทำการมงคลขวัญช้างของบรมกระษัตริย์นั้น ภูษิตะ
เครื่องใช้ด้วยแท่นเครื่องประดับสำหรับช้าง อันชนนำมา
เพื่อช้างทั้งหลายในที่ท่ามกตช้างแล้วบิดานั้นได้ทูลขึ้น เมื่อ
บิดานั้นท่ามกตคราวหนึ่ง ๆ ได้ทรัพย์สินมาถึงโกฏิเป็นกำหนด
ครั้นเมื่อบิดาทำกาตกรรมแล้ว กาตนั้นมโหรีศพบารามงกต
ช้างก็ถอยเข้า พราหมณ์ทั้งหลายจึงเข้าไปเฝ้าบรมกระ
ษัตริย์แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระเป็นเจ้า มโหรีศพบมกต
ขวัญช้างมาถึงแล้ว ควรพระองค์จะทำด้วยตน ก็แต่ว่าบุตร
ของพราหมณ์ปุโรหิตนั้นยังเด็กนัก ไหนจะทำได้ทั้งยังมิรู้ใคร
เพทแต่หัดสัตว์ด้วย ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงรับทำนอง

พระเดชพระคุณไม่ให้เสียธรรมเนียมราชการ บรมกระษัตริย์
จึงตรัสตอบว่า ท่านทั้งหลายทำได้เป็นการดีแล้ว พราหมณ์ทั้ง
หลายได้รับพระราชโองการดังนั้นแล้ว ก็เที่ยวพูดกันด้วยความ
ยินดีว่า เร็งมันใจว่า เราไม่ให้บุตรบุโรหิตทำการมกคช้าง
จะทำเองแล้วจะได้ทรัพย์เป็นประโยชน์มากเทียว ฝ่ายมารดา
พระโพธิสัตว์ได้สดับข่าวนั้นแล้วว่ายังอีกสัปดาห์จะมีการมกคช้าง
จึงรำพึงว่า แท้จริงการทำมกคช้างเป็นวงษ์ของเราประ
มาณเจ็ดชั่วตระกูลแล้ว จักเสื่อมถอยเสียคราวหนึ่งทั้งจะเสื่อม
จากทรัพย์ด้วย รำพึงดังนี้แล้วก็เศร้าโศกเสียใจรำร้องให้
อยู่ พระโพธิสัตว์จึงถามว่า ข้าแต่มารดา เหตุไฉนมารดาจึง
ร้องไห้ ครั้นได้สดับเหตุนั้นจึงกล่าวว่า ข้าแต่มารดา ข้าพเจ้า
จะได้ทำการมกคช้างไม่ใช่หรือ คุณพ่อ ๆ ไม่รู้ใครเพท
แต่หัดถั่วตุตร ไฉนพ่อจักทำได้แล้ว ข้าแต่มารดา เมื่อไรเจ้าเขา
จะทำการมกคช้าง คุณพ่อนับแต่วันนี้ไปอีกสัปดาห์ ข้าแต่มารดา
ก็อาจารย์ผู้ชำนาญในไตรเพทแต่หัดถั่วตุตรอยู่ที่ไหน คุณพ่อ
พอ อาจารย์อย่างนั้นเขาเป็นบิดาปาโมกข์อาจารย์อยู่ณเมือง
คักกคิตาวันแคว้นคันธารราชรัฐ แต่ทนนไปไกลถึงร้อยยี่สิบ
โยชน์ ข้าแต่มารดา ข้าพเจ้าไม่ยอมให้วงษ์ของเราฉิบหาย
เสียเลย พวกรุ่นข้าพเจ้าจะไปเมืองคักกคิตาให้ถึงในวันเดียว
แล้วจะเรียนในไตรเพทแต่หัดถั่วตุตรถักราคีหนึ่ง รุ่งขึ้นวันใหม่
ก็จะมา แล้วจะได้ทำหัดถั่วตุตรในวันที่ดี มารดาอย่าได้ร้องไห้

ไปเลย พระโพธิสัตว์เต้าโตมมารดาตั้งนั้นแล้ว ครนรุ่งขึ้น
 บริโภคโภชนาหารแต่เช้าแล้วก็ดำเนินไปแต่ผู้เดียว บรรลุถึง
 เมืองคักกคิตาโดยวันเดียวนั้น จึงเข้าไปกราบไหว้อาจารย์
 แล้วนั่งอยู่ที่สมควร ต้าคัมภีร์อาจารย์จึงถามว่า คุณก่อน
 พ่อๆ มาแต่ไหน ข้าแต่อาจารย์ ข้าพเจ้ามาแต่เมืองพาราณสี
 มาด้วยความประสงค์อะไร ข้าพเจ้ามาด้วยความประสงค์
 จะเรียนไตรเพทแต่หัตถ์ศูครในสำนักท่าน คุณก่อนพ่อ ค่ะ พ่อ
 จึงเรียนเกิด พระโพธิสัตว์จึงว่า ข้าแต่อาจารย์ การงานของ
 ข้าพเจ้าเร่งรีบนัก ว่าคัมภีร์กับบอกประเพณีเหตุทั้งปวง
 แล้วจึงว่าข้าพเจ้ามาวันเดียวด้วยทางร้อยยี่สิบโยชน์ ใน
 วันนั้นท่านจงได้ โปรดให้ โอกาสแก่ข้าพเจ้าสักคราหนึ่ง แต่
 วันนั้นไปอีกสามวันจักมีการทำมณฑป ข้าพเจ้าจะขอเรียน
 คีตทั้งปวงโดยความย่ออยู่กับเวลาดังหนึ่งเท่านั้น ครนขอ
 โอกาสได้แล้ว ภอถึงเวตาอาจารย์บริโภคาหาร ส่วนตน
 บริโภคของตนเสร็จแล้วชำระเท้าอาจารย์แล้ว จึงวางลงทรพย์
 พ้นหนึ่งไวยเบองหน้าแล้ว จึงกราบไหว้อาจารย์แล้วนั่งที่สมควร
 จึงเริ่มการเรียน ภอได้อรรถกัจจไศโรเพทแต่หัตถ์ศูคร จึง
 ถามอาจารย์ว่า ข้าแต่อาจารย์ ตั้งอันยังมีอีกหรือ คุณก่อนพ่อ
 ไม่มีแล้ว ตั้งทั้งปวงพ่อเรียนจบแล้ว ข้าแต่อาจารย์ ในคัมภีร์
 มีบทพดงพาดอยู่เท่านั้น มีบททองมันพ่นเผืออยู่เท่านั้น จำ
 เดิมแต่วันนั้นไปท่านพึงบอกอันเวตาดีทั้งหลายให้เดาบันดิ่งเกิด

ข้าราชการของอาจารย์ตั้งนั้นแล้ว รุ่งเช้าบริโภคอาหาร
 แล้วก็ลาอาจารย์กลับมาเมืองพาราณสีโดยวันเดียวกันนั้น แล้ว
 จึงเข้าไปกราบไหว้มารดา ๆ จึงถามว่า ลูกก่อนพ่อ พ่อเรียน
 ศิลปศาสตร์ได้แล้วหรือ จะ ข้าพเจ้าเรียนได้แล้ว ให้มารดา
 ยินดีปรีดาคงใจแล้ว ครั้นรุ่งขึ้นวันใหม่เป็นวันมโหรีศพพาราณ
 สมกตอินชนตกแต่งไว้เพื่อข้างทั้งหลายแล้ว ขนทั้งหลายจึงผูก
 ข้างทั้งหลายมีประมาณร้อยหนึ่ง อันประดับด้วยเครื่องประดับ
 ถ้วนทองคำมีธงแล้วด้วยทองคำ แดกดูด้วยชายทองคำ
 ประจำประดับไว้บนหน้าพระดานหลวง พราหมณ์ทั้งปวงจึง
 จัดแจงตกแต่งกายด้วยหมายว่า เราทั้งหลายจะทำมกตข้าง
 เราทั้งหลายจักทำมกตข้างตั้งนั้นแล้วคอยอยู่ ส่วนพระเจ้า
 ดุสิตมราชทำวเชอทรงประดับเครื่องสรรพากรณได้เสร็จแล้ว จึง
 รับสั่งให้ราชบุรุษถือภินทะเครื่องอาหารตามเสด็จยั้งทั้งมกต
 สถาน ส่วนพระโพธิสัตว์ประดับด้วยเครื่องบริหารสำหรับ
 कुमारแล้วมีบริษัทแวดล้อมเป็นยศบริวาร คมนการยังดำเนิน
 บรมกระษัตริย์ถวายบังคมทูลว่า ข้าแต่พระเป็นเจ้า ได้ยินว่า
 พระองค์จะให้พระเจ้าพราหมณ์ทั้งหลายนิบหนวยเสียแล้ว - จะให้
 พราหมณ์ให้ถ่าอื่นทำมกตข้าง แต่ได้ครั้นที่จะพระราชทาน
 เครื่องประดับสำหรับข้าง แต่เครื่องอุปกรณทั้งหลายแก่
 พราหมณ์ทั้งหลายนั้นคงจริงหรือ กราบทูลดังนี้แล้วจึง
 กล่าวคาถาเป็นปฐมว่า

กาพา มิกา เสด็จทันตา ตว อิเม

ปโรตคัม เหมชาตาภินันนา

เต เต ททามคิ ตู่ส้ม พริติ

อนุตตริ เปตคิปีตามหานิ.

ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระนามตู่ส้มมหाराช ข้างทั้งหลาย
 เสด็จตามด้วยนบรียเป็นเบืองหน้า อันปกคลุมด้วยชายทอง
 เปนของ ๆ พระองค์ พระองค์ทรงรูกถึงบิดาแต่อยู่เบื้อง
 แดได้ครัดว่า เราจะให้ข้างทั้งหลายเสด็จนบนแก่พราหมณ์
 ทั้งหลายอันคงนจริงหรือ

พระอัฐฐกาจารย์อธิบายว่า ข้าแต่พระเจ้าตู่ส้มผู้เจริญ
 ได้ยินว่า พระองค์ทรงอนุเคราะห์คำนึงถึงการตั้งส้มของบิดาแต่
 บ้างทั้งหลายซึ่งเป็นวงษ์ข้าพระบาท แดวงษ์ของพระองค์อยู่
 เบื้อง ๆ อนึ่งพระองค์ทรงรูกอยู่เบื้อง ๆ ดั่งนั้น บิดาแต่ของ
 ข้าพระบาท ได้ทำการมกคข้างแก่ส้มเค็จพระราชบิดาแดพระ
 อัยกาของพระองค์ประมาณเจ็ดชั่วตระกูลแล้วดังนี้ จะให้
 วงษ์ข้าพระบาท แดวงษ์ของพระองค์สืบหายเสีย จึงได้
 ครัดว่า จะพระราชทานข้างทั้งหลายอันประดับด้วยเครื่อง
 ออติงการทั้งปวงนบรียเป็นเบืองหน้า ถึงซึ่งนับว่ากาพมฤคมัง
 อันชาวเสดานนแก่พราหมณ์ทั้งหลายอันคงนจริงหรือ พระ
 พุทธเจ้าข้า พระเจ้าตู่ส้มได้ทรงตั้งกับถ้อยคำพระโพธิสัตว์
 ดั่งนั้นจึงครัดคาถาที่ต้องว่า

กาฬ มิดา เสด็จทันตา มม อิม

ปโรธคัม เหมชาตานิณนา

เต เต ททามคิ วทามิ มาณว

อนุลลรั เปตคปิตามหานิ.

ดูก่อนมานพ ข้างทั้งหลายเหต่านมด้วยนัยน้อยเป็น
เบื่องหน้าอันปกคลุมหุ้มด้วยชายทองซึ่งเป็นของๆเรา เราก็คงได้
รูกถึงบิดาแต่อยู่เบื้องหน้า ๆ แต่ได้กล่าวไว้ เราจะให้ข้าง
ทั้งหลายเหต่านมแก่พราหมณ์ทั้งหลายอันดังนี้ ตามกระแ
งอันรู้กันว่า ดูก่อนมานพ เรารูกอยู่เบื้องหน้า ๆ แท้จริง แต่ได้
กล่าวไว้เราจะให้ข้างทั้งหลายเหต่านมแก่พราหมณ์ทั้งหลาย
อันดังนี้จริงและแต่ยังหาได้ ให้ ไม่ ถึงความรูกถึงกาฬ
ของบิดาแต่เราก็คงรูกถึงอยู่เบื้องหน้า ๆ ไซ้จะไม่รูกถึงโดย
นัยน้อมได้ อีกอย่างหนึ่งเราก็คงได้รูกอยู่ว่าบิดาแต่ของท่าน
ได้ทำการมกคข้างแก่พระบิดาแต่พระอัยกาของเรานั้นเอง ๆ
แต่ได้กล่าวไว้จะให้ข้างแก่พราหมณ์ทั้งหลายอันดังนี้จริง

ถ้าตบิณพระโพธิสัตว์จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระเป็นเจ้า
เมื่อพระองค์ทรงรูกถึงวงษาพระบาท แดงษของพระองค์
อยู่เบื้องหน้าแล้ว เหตุไฉนจึงเว้นข้าพระบาทเดียวจะให้พราหมณ์
ทั้งหลายอันทำการมกคข้างแก่พระเจ้าข้า ดูก่อนพ่อ พราหมณ์
ทั้งหลายเขาบอกกับเราว่าเจ้าไม่วิใครเพทแต่หัดถึศร เพราะ
ฉนั้นเราจึงได้ ให้พราหมณ์ทั้งหลายอันทำ ข้าแต่พระราชาผู้เป็น
ใหญ่ ถ้าอย่างนั้นแล้วเวททั้งหลายกิดหัดถึศรกิด บรรดา

พราหมณ์ทั้งหลายประมาณเท่านี้ ถ้าว่าพราหมณ์คนหนึ่งอาจ
 สามารถจะยกตัวเท่ากับข้าพระพุทธเจ้า ได้แต่โดยย่อสักบทหนึ่ง
 มัอยู่ไซว์ พราหมณ์ผู้นั้นจงดูซิณ บุคคลอื่นในพนชมพุกัป
 ทั้งสิ้นยกข้าพระองค์แล้วซึ่งจะได้รู้ ไตรเพทและหัตถิสัตร์ กับ
 การทำมกตช้างนั้นไม่เคย กราบทูลดังนี้แล้วก็บรรดอดดีหันมา
 กักก้องอยู่ พราหมณ์ซึ่งเป็นศักรทั้งหลายก็ไม่อาจดูซิณได้
 พระโพธิสัตว์ประคิษฐานไว้ ซึ่งวงษ์ตระกูลของคน ทำการ
 หักถ่มมกตจนดำเร็วได้ทวีเป็นอันมาก แล้วก็กลับยัง
 นิเวศน์สถานที่อยู่ของตน

ตั้งถา อิมิ ชัมมเทถัน อหริควา สัมเด็จพระทศพด
 บรมนารถคำสดา ทรงนำธรรมเทศนานมาแล้วจึงประกาศ
 ซึ่งตั้งจะทั้งหลายแล้วประชุมชาดก ชนทั้งหลายบางพวก
 ได้สำเร็จโศคา บางพวกได้สักทาคา บางพวกได้อนาคา
 บางพวกได้บรรดถึงซึ่งพระอรหัต ความประชุมชาดกว่า มาร
 คาในกาตนั้นได้มาเป็นพระสิริมหามายาในกาตนั้น บิดาใน
 กาตนั้นได้มาเป็นพระเจ้ากรุงศรีสุทโชนในกาตนั้น พระเจ้า
 สุตัมในกาตนั้นได้มาเป็นภิกษุอาณนทีในกาตนั้น ทิศาปาโมกข์
 อาจารย์ในกาตนั้นได้มาเป็นภิกษุสารีบุตรในกาตนั้น ส่วนว่า
 มานพในกาตนั้นได้มาเป็นเราผู้ตถาคตในกาตนี้แท้จริง

ย่นๆ คิซโณ โยชนตคันติ อิทํ ตัถกา เขตวเน
วิหรันโต เอกํ มาตุโปตถกิกขุ อารพิก กเถติ

สมเด็จพระสุคตบรมศาสดา เสด็จประทับณพระเชตวัน
วิหาร ปรารภภิกษุผู้เคยมารดาอุปหนึ่งให้เป็นเหตุ ครัตถรรณ
เทศนานั้นคำเริ่มว่า ย่นๆ คิซโณ โยชนตคันติ เปนอาทิ เรื่อง
ราวจกัณฐในตำมะชาดก ส่วนในที่นี้สมเด็จพระมหาบุ
ญบรมศาสดาตรัสถามภิกษุผู้ว่า คุณก่อนภิกษุ ได้ยินว่าเธอ
เคยคบภุหัตถกหลายจริงหรือ จึงพระเจ้าข้า ก็ภุหัตถก
ทั้งหลายนั้นเขาเป็นอะไรกับเธอ เป็นมารดาบิดาข้าพระบาท
จึงตรัสให้สาธุการว่า คิซคิซๆ แล้วตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าได้ยกโทษ โพนทนาภิกษุผู้เคย
ถึงโบราณบัณฑิตทั้งหลายก็ได้ทำอุปการะแม่แก่ชนทั้งหลาย
อันไฉนด้วยสามารถอุปการะคุณ การที่ตอบแทนอุปการะ
อุดหนุนแก่มารดาบิดาทั้งหลายต้องเป็นภาระของภิกษุ ครัตถ
คิซคิซๆ จึงทรงนำอดีตมาแสดงดังต่อไปนี้

อดีตเต พารานตีย์ พรหมทัตเต รัชชํ กาเรนเต
ในกาลเป็นอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตได้เสวยราชสมบัติ
ในนครพารานตีย์ พระโพธิสัตว์ได้บังเกิดในกำเนิดแร้ง อาศัย
อยู่ณภูเขาชกัณฐบรรพตได้เคยรักษามารดาบิดาอยู่ คราวนั้น

เกิดตมฝนใหญ่จนแรงทั้งหลายอดทนต่อหนาวไม่ได้ จึงพากัน
 บินไปยังเมืองพาราณสี จับหนาวด้นอยู่ณที่ใกล้กำแพงแ
 คูเมือง คราวนั้นพาราณสีเศรษฐีออกจากนคร เพื่อจะไป
 อาบน้ำได้เห็นแรงทั้งหลายอันดำบาคอยุนั้น จึงให้แรงทั้งหลาย
 ประชุมกันในที่อันฝนไม่รั่วแห่งหนึ่งแล้ว จึงให้คนคิดไฟเข้าแล้ว
 ใช้คนไปป่าช้าโค นำเอาเนื้อโคมาให้แรงทั้งหลายนั้นแล้ว
 จึงเฝ้ารักษาอยู่ เมื่อฝนตมสงบแล้วแรงทั้งหลายมีกายอันหนึ่ง
 แดงก็พากันไปยังภูเขานั้น จึงประชุมปรึกษากันว่า พารา-
 ณสีเศรษฐีเขาได้ทำอุปการะแก่เราทั้งหลาย เมื่อเขามอุปการ
 แก่เราแล้ว เราควรจะทำอุปการะตอบแทน เพราะเหตุนี้
 จำเดิมแต่ฉันไปบรรดาท่านทั้งหลาย ท่านผู้ใดได้อันใดจะ
 เป็นผำก็ตามอาภรณ์ก็ตาม ท่านผู้หนึ่งพึงนำไปทั้งตมเนิน
 ที่ว่างข้างเรือนของพาราณสีเศรษฐีนั้นเถิด จำเดิมแต่นั้น
 มนุษย์ทั้งหลายตากผ้าแต่อาภรณ์ไว้แล้ว แรงทั้งหลายคอย
 คอยเห็นเผดถอดผ้าก็รีบเดินไปโดยเร็วพลัน เหมือนดัง
 เหยี่ยวเหยี่ยวชนเหนือคณนั้น แล้วจึงไปทั้งตมไว้นั้นเห็นที่ว่างข้าง
 เรือนพาราณสีเศรษฐี เศรษฐีนั้นรู้ว่าแรงนำมาจึงให้เก็บสิ่ง
 ทั้งปวงนั้นไว้เผือกหนึ่ง มนุษย์ทั้งหลายจึงไปกราบทูลพระ
 มหากระษัตริย์ว่าแรงปล้นนคร มีพระราชโองการว่า ท่านทั้ง
 หลายจงจับแรงให้ได้อีกตัวหนึ่งก่อนแล้ว เราจะให้มันนำของ
 ทั้งปวงมาให้ แล้วรับสั่งให้เด็กบ่วงแต่ชายไว้ในประเทศที่นั้นๆ

แรงผู้เดียวมารดาไปคิดบ่วงเข้า มนุษย์ทั้งหลายจับได้จึงว่า
เราจะเอาไปถวายแก่พระมหากษัตริย์แต่ก็นำไป พารา-
ณดีเศรษฐี เมื่อไปยังที่เฝ้าพระราชาราชเห็นมนุษย์เหล่านั้นจับ
ไปจึงกล่าวหาว่า ท่านทั้งหลายอย่าเบียดเบียนพวกรัษฎา ว่าแต่
ก็ตามไปด้วย มนุษย์ทั้งหลายจึงนำแรงถวายพระมหากษ-
ัตริย์ ถ้าคัมภีร์พระมหากษัตริย์จึงตรัสถามแรงนั้นว่า ท่าน
ทั้งหลายปล้นคนแล้วเก็บเอาของทั้งหลายมีผ้าและอาภรณ์เป็น
คันจิ้งหรือ พระเจ้าข้า จึงดังพระราชโองการ ของเหล่านั้น
นำไปให้แก่ใคร นำไปให้พาราณดีเศรษฐี ให้เขาเพราะเหตุ
อะไร เศรษฐีนั้นให้ชีวิตข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อเขามี
อุปการแล้วควรทำอุปการตอบแทนเขา เพราะเหตุนี้
ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงได้ให้เขา ถ้าคัมภีร์พระมหากษ-
ัตริย์จึงตรัสถามแรงนั้นว่า ได้ยินว่าแรงทั้งหลายอยู่ไกลถึง
ร้อยโยชน์ก็แต่เห็นซากศพ เหตุใดในตัวท่านจึงไม่เห็นบ่วงเขา
ดักตัวไว้ได้ ตรัสดังนี้แล้วจึงตรัสถามเป็นปฐมว่า

ยัมพู คิชโณ โยชนงค์ กุณปานี อเวกชติ,
กัตมา ชาตัญญุ ปาตัญญุ อาตัมชามิ น พุชฌติ.

อย่างไรหนะ เขากล่าวว่าแรงย่อมเห็นซากศพทั้งหลาย
อันอยู่ไกลถึงร้อยโยชน์ได้ เหตุไรในตัวท่านมาใกล้ ถึงชายแด
บ่วงอันเขาดักไว้จึงไม่รู้อะไรได้ แรงได้ฟังพระราชโองการตรัส
ถาม จึงทูลความเป็นคาถาที่ท่องว่า

ยथा ปราภโว โหติ ไปโต ชีวติ สังขเย,
 อถ ชาตัญญี จ ปาตัญญี จ อาสังขชาปปี น พุชฌมติ.

ความฉิบหายจะมีเวลาใด ตัวใดที่สิ้นชีวิตจะมีเวลาใด
 เวลานี้ถึงมาใกล้ชายและบ่วงเข้าก็ไม่ว่าง บรมกระษัตริย์ได้
 ทรงดำริถ้อยคำแรงกล้าดังนี้ จึงมีพระภักตรมาตรัสถาม
 เศรษฐีว่า พระเศรษฐี แร้งนำเข้าของทั้งหลายไปไว้ที่เรือนท่าน
 จริงหรือ ข้าแต่สมมุติเทพดา จึ่งพระพุทธรเจ้าข้า ของเหล่านี้
 น้อยเกินไป ข้าแต่สมมุติเทพดา ของเหล่านี้ข้าพระพุทธเจ้า
 จัดไว้เป็นแผนก ๆ กัน สิ่งใดเป็นของผู้ใด ข้าพเจ้าจะให้
 สิ่งนั้นแก่ผู้นั้น พระองค์จึงปล่อยแรงนฤค ครั้นเศรษฐีทอด
 ขอให้พระมหากษัตริย์ปล่อยแรงแล้ว จึงให้สิ่งของอันเป็น
 ของ ๆ ขนทั้งปวงคืนแก่เจ้าของตามเดิม

ดีตถา อิมิ ชัมมุตเทสนิ อาหริตวา สมเด็จพระบรม
 ศาสตราดัมมาตัมพุทธรเจ้า ทรงนำธรรมเทศนานั้นมาแล้ว จึงประ
 กาศ์ดัจฉาเทศนาแล้วประชุมชาดก สมัยเมื่อจบบริยัตต์จึงลง
 พระภิกษุเดียงมารดา ก็ได้คงอยู่ได้ด่าปิตุส ความประ
 ชุมชาดกว่า พระราชาในกาตนั้น ได้มาเป็นภิกษุอาณนทใน
 กาตนั้น พาราณสีเศรษฐีในกาตนั้น ได้มาเป็นภิกษุสาริปุตใน
 กาตนั้น ส่วนว่าแรงผู้เดียงมารดาในกาตนั้น ได้มาเป็นเรา
 ผู้ดัมมาตัมพุทธรเจ้าในกาตนั้น

ต้นฐี กัถวา อมิต์เคนาติ อิทํ ถักธา เขตวเน
วิหรัน โค เสนิภันณํ อารพภ กเถติ

สมเด็จพระเจ้าศาสดามาศัมพุทเจ้า เมื่อประทับอยู่
ณพระเชตวันวิหาร ทรงพระปรารภการเกี่ยวของวิวาทกันแห่ง
นายเสนา ครุฑธรรมเทศนามคำว่ ต้นฐี กัถวา อมิต์เคน
เปนต้น เรื่องราวเช่นเดียวกันกับที่กล่าวไว้แล้วในอุระชาดก
ในหนังสือหนนเทยว แม่เรื่องราวนี้ สมเด็จพระชินสีห์ศาสดา
ดำรัสว่ ก่อนนิกษุทงหลาย มหาอำมาตย์ทงสองนไช
ตลาตจะทำให้ม้ด้ามคคกกันแต่ในกาตนิหามิได้ ถึงในกาต
ก่อนเรวตลาตคคกได้ทำให้ม้ด้ามคคกกันเหมอนกัน ครุฑตงน
แล้ว ก็ทรงนำอดีตวัตตมาแสดงดังค่อไปน

อดีตเต พาราณสีย พรหมทักเต รัชช กาเรนเต ในอดีต
กาลด่งแล้ว พระเจ้าพรหมทักได้เสวยราชสมบัติในนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์ได้บังเกิดในตระกูลพรหมณ อยู่
บ้านน้อยตำบลหนึ่ง เจริญวัยแล้วได้เรียนศิลปศาสตรทงปวง
ณเมืองคักกคิตา แล้วด่งระฆาภาศออกไปบรรพชาเปนฤษี
ยังอภิญญาแด่ม้าบค้ให้เกิด แล้วหาเตียงขีฟไมผดเคื่อง
ขัดสนด้วยผดไม้เผือกมันในอรญีราวป่า ดำเร้งการอยู่อาศรัย
ในหิมวันตประเทศ ในที่สุดจรงกรมของพระฤษีนนมจอม

ปลวกอยู่แห่งหนึ่งฟังพอนได้อาศรัยอยู่ ในที่ใกล้จอมปลวกนั้น
มีไม้เป็นโพรงอยู่คันหนึ่ง งูได้อาศรัยอยู่ แม้ตัวทั้งต้องคือ
งูแต่ฟังพอนนั้นเป็นเวรทะเลาะกันอยู่เป็นนิจกาลต พระโพธิ
สัตว์จึงแสดงโทษในการทะเลาะกัน แด่ดวงอันสงฆ์ใน
เมตตภาวนาให้สัตว์ทั้งต้องฟังแล้วตั้งสอนว่า ควรเราทั้ง
หลายไม่ทะเลาะกันด้วยอยู่พร้อมส่วมค้ำค้ำกันเกิด กต้าวสอน
ดังนี้แล้ว จึงให้สัตว์ทั้งต้องนั้นปรองคองเป็นส่วมค้ำค้ำกัน
คราวนั้นเมื่อเวลาออกไปข้างนอก ฟังพอนไผ่ดัดสระออกมา
ข้าปากนอนหลับกรนอยู่ ที่ประตูปลวกจอมปลวกใกล้ที่สุด
จงกรม พระโพธิสัตว์ได้เห็นแล้วเมื่อจะถามว่า ภัยจะเกิด
แก่ท่านอาศรัยอะไรอีกหนอ จึงกล่าวคาถาเป็นปฐมว่า

ดินฐี กคฺวา อมิตฺเตน อณฺฑนฺเตน ชตฺตาพฺพช,
วิวริย ทาฐี ติยติ . กุโธ เต ภยมาคคฺ.

ดูก่อนฟังพอนผู้เป็นชตตาพพชกำเนิด ท่านได้ทำความรัก
สนิทชอบกันกับงูผู้เป็นอณฺฑนฺเตน กำเนิดซึ่งเป็น ข้าศึกศัตรูแล้ว
ทำไมนอนแยกเคียวอยู่อีกเล่า ภัยที่ไหนจะมาถึงแก่ท่านอีกหรือ
เมื่อพระโพธิสัตว์ถามเช่นดังนี้ ฟังพอนจึงกล่าวว่า ข้าแต่เจ้า
ชื่อว่าปัจจุามิตฺตศัตรูแล้วใครอย่าดูหมิ่น ฟังวังเกียจกินแห่ง
ไว้นั้นละ กล่าวดังนี้แล้วจึงกล่าวคาถาที่สองว่า

ตํเกเถว อมิตฺตํมม มิตฺตํมม ปิ น วิสฺสํเส,
อภยา ภยมุปฺปันนํ อปิ มูตานิ กนฺนคคฺ.

บุคคลพึงรังเกียจกินแห้งไว้ ในศัตรูผู้ใช้มิตรเทียม ถึง
ผู้ที่เป็นมิตรก็อย่าคุ้นเคยไว้ในใจนัก ภัยเกิดขึ้นแต่มิตรผู้ไม่
มีภัยด้วยยอมคดมุฏรากลทั้งหลายเสียได้บ้างกระมัง ตาม
กระแต่อยู่รูกลาจารย์อธิบายในบทว่า อภยา ภยมนุบันนั้น
ดังนี้ว่า ภัยไม่เกิดขึ้นแต่บุคคลนั้นบุคคลนั้น แต่ชื่อว่ามีภัย
บุคคลไม่มีภัยก็คือมิตร แต่บุคคลคุ้นเคยไว้ใจกับมิตรคนใด
ภัยเกิดแต่มิตรคนนั้นแล้ว ย่อมห่มห่มบนรอนเสียซึ่งรากเง่า
มิให้เห็ดอยู่ได้ เพราะเหตุว่ามีกรรความตบที่จะพึงบีบบัง
ทั้งปวง ถ้าคืบนั้นพระโพธิสัตว์จึงตั้งสอนว่า เธออย่าได้ตั้ง
กตัญญู ประทุษร้ายเธอไม่ได้ฉันใด เราจะทำฉันนั้น
จำเดิมแต่ฉันไปเธออย่าได้รังเกียจเลย สอนดังนี้แล้วก็อุดำให้
เจริญพรหมวิหารทั้งสี่สิ้นชวคนทริยแล้ว ก็ไปบังเกิดใน
พรหมโลก ดีตวทั้งสี่คือเงาพองนั้นก็ไปตามยถากรรม
ของคน

ดีตกา อิมิ ชัมมเทสนิ อาหริตวา สมเด็จพระทศพร
บรมศาสดา ทรงนำธรรมเทศนานมาแล้วจึงประชุมชาดกว่า
เงาพองในกาตนั้น ได้มาเป็นมหาอำมาตย์ทั้งสี่ลงใน
กาตนั้น ส่วนพระดาบศในกาตนั้น ได้มาเป็นเราผู้ตถาคตใน
กาตนั้น

๒ อุปสาพหกชาดก
 อุปสาพหกชาดก ที่ ๒

อุปสาพหกนามานันติ อิทํ สัตถา เวพฺพเน วิหรณฺโต
 เอกํ อุปสาพหํ นาม ตํ ตานํ ตํ อิทํ พราหมณํ อารพํ กเถสิ
 ตมํ เดจพระตฺรเพชฌบมคํ ศาสดา ปะระทณเวพฺพนวิหาร
 ทรงปรากฏพราหมณผู้ ถอดความดีอาดด้วยบาศักคนหนึ่ง นาม
 อุปสาพหะ ครีตธรรมเทศนามคํเริ่มว่า อุปสาพหนามาน
 ดิงนเปณตํ ดิงได้ส่วนการสัดบมาพราหมณผู้นั้นเป็นคน
 มั่งคั่งมทรพมาก แต่ทว่าจะได้ทำการสังเคราะห์แก่พระ
 พุทธเจ้าผู้ประทับอยู่ในวิหารโกตคามิได้ เพราะเป็นคนประ
 กอบด้วยทิวสิ ส่วนว่าบุตรของพราหมณนั้นเป็นบัณฑิต
 บริบูรณ์ด้วยญาณ พราหมณนั้นสมัยเมื่อแก่ดงบอกกับบุตรว่า
 ดูก่อนพ่อ เจ้าอย่าเฝ้าเรือนบาศักที่เขาเฝ้าคนอื่นอันชวถ้อย
 พึงเฝ้าเราในที่อื่นไม่เป็นเดนมใครแห่งหนึ่งต่างหาก ข้าแต่บิดา
 ข้าพเจ้าไม่ว่าที่ไหนจะควรเฝ้าท่านได้ ถ้าจะให้ดีแล้วบิดาจง
 พาข้าพเจ้าไปช้ที่อื่นควรเฝ้าให้ข้าพเจ้าทราบไว้เถิด พราหมณ
 จิงว่า ดิระพ่อ แล้วก็พาบุตรออกจากเมืองขึ้นไปยังยอดเขา
 คิชฌกูฏแล้วชบอภูกว่า ดูก่อนพ่อ ท่านและใครยังไม่เฝ้าคนอื่น
 อันชวถ้อยเลย เจ้าพึงเฝ้าเราในที่นี้เถิด บอกกับบุตรดังนี้
 แล้วก็ปรารภเพื่อว่าจะดงจากภูเขานั้น ส่วนตมเดจพระ

ศาสตร์จารย์ เมื่อปัจจุสมัยกาดวันนั้น พระองค์ทรงตั้งแดง
 เวนัยสรรพสัตว์ซึ่งควรจะได้อบรมธรรมวิเศษ ได้เห็น
 พราหมณ์กับบุตรมีอุปนิสัย ควรจะได้บรรลุนิเวศน์ธรรม
 เพราะเหตุนี้ พระองค์จึงได้เสด็จไปยังเชิงเขา ประทับนั่ง
 คอยถ้าพราหมณ์กับบุตรอันตมมาจากยอดเขา มีอาการ
 คึงนายพรานได้เนื้อเดื่องพกอยู่ณนั้น เมื่อพราหมณ์ตมจาก
 ภูเขาได้ประสมพบแล้ว ตมเด็จพระศาสดาจารย์ทำปฏิสัน
 ทการปราโมทย์ถามว่า คุณพราหมณ์ท่านจะไปข้างไหน
 พราหมณ์มานพกราบไหว้แล้ว ทูลความคึงที่ตนมานทุกประ
 การ องค์สมเด็จพระศาสดาจารย์จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นมา
 เราพากันไปยังท่อนบิตาท่านชั้วเกิด ครัดคึงนเดื่องจึงพาชน
 ทั้งสองนไปยังยอดเขา ครัดถามว่าที่ไหนเล่า พราหมณ์
 มานพจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีเจริญ บิตาชนบอก
 ข้าพเจ้าที่ระหว่างภูเขาทางตม้นและพระเจ้าข้า ตมเด็จพระ
 ศาสดาจึงตรัสว่า คุณมานพ บิตาท่านใช้วิธีที่ให้ท่านเผา
 ในท่นแต่ในกาดนนั้นห้ามได้ ถึงในกาดก่อนเขากชั้วให้ท่าน
 เผาเขาในท่นและ ครัดคึงนเดื่องมานพนกราบทูลอาราธนา
 จึงทรงนำอดีตคติมาเทศนาคึงค่อไปน

อดีตเต อิมตมึ เยว ราชคเห อยเมว อุปสาพโก
 พราหมณ อยเมวตต ปุคโต อโหสิ.

ในอดีตกาลดั่งนี้แล้ว พราหมณ์ชื่อว่าอุปส่าพหกคน
 นั้และ บุตรพราหมณ์หกคนนั้และ อยู่ในเมืองราชคฤห์นั้และ
 ในกาดนั้พระโพธิสัตว์ได้บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ในมค-
 ราชรัฐ มีศัตถ์ปสาครบริบูรณ์แล้วบรรพชาเป็นฤๅษี ยังอภิญา
 ต์มาบัตให้เกิดแล้วชฌมานอยู่ อยู่ในประเทศหิมพานต์
 นานนักหนา มีความปราถนาจะเสด็จของเค็มแต่เปรี้ยว
 จึงไปอยู่ณบรรณศาตาท้างเขาอิชฌมกุฏ ในกาดนั้พราหมณ์
 บอกกับบุตรโดยนิยมนั้และ แล้วพากันมาขแรงดั่งต่อน
 ครอบเภาในที่นั้และ แล้วก็ตงจากภูเขามาพบพระโพธิสัตว์
 เข้าจึงเข้าไปยังสำนักพระโพธิสัตว์นั้ พระโพธิสัตว์จึงครัด
 ถามโดยนิยมนั้ ครั้นได้ฟังคำมานพนั้แล้วจึงว่า มาไป
 ด้วยกันเราอยากทราบว่าต่อนบิดาท่านกำหนดไว้นั้ เป็นเคนเขา
 หรือไม่เป็นเคนเขาดังนั้ แล้วก็นไปยังยอดเขาดูด้วยกัน มานพ
 จึงบอกว่าระหว่างเขาทั้งดำนั้ไม่เป็นเคนใครดั่งนั้ พระคาบศ
 จึงว่า ดูก่อนมานพ ชนทั้งหลายที่เขาเผ่าเดียวในที่นั้หาประมาณ
 มิได้ บิดาท่านนั้และได้เกิดในตระกูลพราหมณ์ ในเมือง
 ราชคฤห์นั้และ แดชอุปส่าพหกดั่งนั้ เขาเผ่าเดียวในระหว่าง
 ถึงหิมันต์พนชาติแล้ว ซึ่งท่านจะหาป่าช้าที่ใครไม่เคยเผ่าหรือ
 ที่มิใช่ป่าช้าหรือที่ที่ยังไม่เคยฝังเคยวางศพไว้เคยนั้ไม่ได้
 แล้ว ว่าแล้วก็กำหนดด้วยบุพเพนิวาสญาณกล่าวความต้อง
 คาถาว่า

อุปด้าพหิกนามานัน ธหัดธานิ จตุททส,
 อัสมี ปเทเต ทัทธานิ นัตติ โตเก อนามค.
 ยมฺหิ สัจจญจ ชัมโม จ อหิตา ตัญญโม ทโม,
 เอกทริยา เสวันติ เอค โตเก อนามค.

พราหมณ์นามอุปด้าพหิกทั้งหลายไฟเผาเสียในประเทศ
 อันถึงหมันสิ้นพันแล้ว ที่อันใคร ๆ ไม่ตายเลยไม่มีในโลก สัจ
 กัตถรรวมกัตถ หรือความไม่เบียดเบียนพวคความดำรงม แด
 ความทรمانกัตถ มีอยู่ในที่ใด พระอริยทั้งหลายย่อมเสพยา
 ทน ๕๒ และที่อนนชอว่าไม่ตายในโลก ตามกระแสอัฐ
 กลาว่า แท้จริงที่ใคร ๆ ไม่ตายหรือที่อันใคร ๆ ไม่เผาเลย
 หรือที่ไม่เป็นป่าช้าเลยไม่มีในโลก สัจญาณเป็นส่วนของคณ
 เป็นที่คงของสัจจทั้งล็กกัตถ หรือโลกุตรธรรมกัตถ แดกิริยา
 ที่ไม่เบียดเบียนทำร้ายสัตว์ทั้งหลายอัน แดความดำรงมในคัตถ
 แดทรมานอินทริยกัตถ เหตุอันมีอยู่ในบุคคลหรือที่ใดแล้ว พระ
 อริยะทั้งหลาย คือพระพุทธเจ้าแดพระปัจเจกโพธิแดพระพุทธ
 สาวุกท่านย่อมเสพยา ย่อมเข้าใกล้คบหาที่อนนหรือบุคคล
 อย่างน ๕๒ ที่นและชอว่าไม่ตายเพราะว่ายังความเป็นบุคคล
 ไม่ตายให้สำเร็จได้ในโลก

เอว โพธิสตัโต บิศาปุตตานัน ชัมม เทเสควา พระ
 โพธิสตัตแสดงธรรมแก่พราหมณทั้งบิศาแลบุคคลอื่น แดวจริญ
 พรหมวิหารทั้งสี่ สันชวคณทริยแดวมพรหมโลกเป็นเบองหน้า

สัตว์ดา อิมิ ชัมมเทสน์ อาหริตวา สัมเด็จพระศาสดา
 สัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงนำธรรมเทศนานมาแล้วจึงประกาศ
 ตั้งจังท้งหลายแล้วประชุมชาดก สัมมัยเมื่อจบตั้งจังเทศนาจบ
 บิคาแถบครท้งสองก็ได้ดำรงในโสดาปัตติผล บิคาแถบคร
 ในกาณั้น ได้มาเป็นบิคาแถบครในกาณั้น ส่วนว่าพระดาบศ
 ในกาณั้น ได้มาเป็นเราผู้สยัมภูพุทธเจ้าในกาณั้นแท้จริง

จบอุปคำพริกชาดก ที่ ๖

สัมมิตติชาดก ที่ ๗

อภุควา ภิกขุดี ภิกขุดี อิทํ สัตถา ราชกัมมํ อุปนินัสสย
 ตโปทาราเม วิหรณํ โค สัมมิตติเถโร อาริฬก กเถสิ

สมเด็จพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่ออาศรัยนคร
 ราชคฤหประทับคตโปทาราม ปรรวภพระสัมมิตติเถโร ครัต
 ธรรมเทศนานมคัมว่า อภุควา ภิกขุดี ภิกขุ เป็นคณ
 ดึงจะกล่าวโดยย่อ วันหนึ่งพระสัมมิตติเถโร ผู้มอายุทำปธาน
 วิริยความเพียรตั้งราตรียังรุ่ง ครันเวตาอรุณชนจึงไปส่งรูง
 แล้วมั่งอศภาพมมผิวนังามดังสัตว์ของ นุ่งผ้าอันครวาลกมม
 ถือผ้าอุคตราสังคยอยู่ งามดังสุวรรณภูมิมารูปทอง
 อันทำปริกปแล้วด้วยดี ซึ่งพระเถรณไดนามว่าสัมมิตติณ
 เพราะมีอินทรียอนบริบูรณ์ด้วยสัตว์อด ครวณนนางเทพธิดา
 องค์หนึ่ง เห็นท่านมร่างกายงามเลิศดังนี้ ก็มจิตรปฏิพัท

รักใคร่ยิ่งนักจึงกล่าวคำประโคมว่า คุณอนภิกษุ ท่านยังเด็ก
 ยิ่งเยาว์ยิ่งหนุ่มบริบูรณ์ด้วยวัยอันเจริญ ทั้งรูปก็งามน่าชม
 น่าเด้อมได้ ท่านมีรูปงามคงจะประสงค์อะไรในการไม่บริโภค
 กามทั้งหลายนี่มาบรรพชาเสียหนะ บริโภคกามทั้งหลายนี่
 เดี้ยก่อนเกิด จึงค่อยบรรพชาทำสมณธรรมต่อภายหลัง
 ลำดับนั้นพระเถระจึงตอบค่านางเทวธิดาว่า คุณอนางเทวธิดา
 เราไม่รู้เวลาดาตายของเรา ถ้าเราจักอยู่ได้ถึงวันโน้นจึงจะตาย
 คงนี้ เวลาดาตายของเรายังปกมิดกำบังอยู่ เพราะเหตุนี้เรา
 จึงรีบทำสมณธรรมเสียแต่เมื่อเวลาหนุ่ม ๆ จึงทำพระนิพพาน
 อันเป็นที่สุดของทุกข์ให้สำเร็จได้ นางเทวธิดานั้นครั้นไม่ได้
 ปฏิบัติการการปราโมทย์ประสงค์แค่สำนักพระเถระแล้ว ก็อัน
 ตระหนายจากที่นั้น พระเถระเจ้าจึงเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระ
 พระผู้ทรงพระภาคย์ กราบทูลถามความเรื่องนั้น สมเด็จพระ
 ธรรมเพชญ์พุทธเจ้าจึงตรัสว่า คุณอนภิกษุ ใช้นางเทวธิดาจะ
 ประโคมให้กำหนดคตินี้แต่เธอผู้เดียวในกาถนหามิได้ ถึงใน
 กุฎก่อนนางเทวธิดาทั้งหลายนี่ ก็ได้ประโคมบรรพชิตผู้เป็น
 บัณฑิตยทั้งหลายนี่ให้กำหนดคตินี้เหมือนกัน ครั้นถึงนั้นแล้ว
 พระเถระนั้นทูลอาราธนา จึงนำอดีตวัตถุมุขแดงดังต่อไปนี้
 อดีเต พาราณสี ยพรหมทศเต รัชช กาวเรนเต
 ในอดีตกาลดั่งนั้นแต่ปางหลัง ครั้นเมื่อพระเจ้าพรหมทัต
 ได้เถลิงถวัลยราชในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิด

ในตระกูลพรหมณ์ในกาลศึกษาคำบทหนึ่ง เจริญวัยแล้ว
ถึงซึ่งสำเร็จในสรรพกิจปสาทรทั้งหลายแล้ว ไปบรรพชาเป็น
ฤๅษี ยังอุภยญาตมาบัติให้เกิดแล้วอาศรัยชาติตระกูลแห่งหนึ่ง
อยู่ในประเทศหิมพานต์ พระฤๅษีนั้นเริ่มตั้งปณณวริยความ
เพียรตั้งนราตรีรุ่ง ครั้นเมื่อเวลาอรุณขึ้นจึงไปตรงน้ำแล้ว
นั่งผ้าเปลือกไม้ผืนหนึ่งถือไว้ผืนหนึ่ง ยืนผึ่งกายให้น้ำแห้งอยู่
คราวนั้นนางเทวธิดาเห็นกายพระตาบคั่น อันปราศจากผ้าห่ม
อุคมด้วยรูปอันงามเลิศ ก็มีจิตปรารถนาพิศใคร่ เมื่อจะยัง
พระโอรสตัวให้กำหนดขึ้นดี จึงกล่าวคาถาเป็นปฐมว่า

อุภุควา ภิกขุดี ภิกขุ นหิ ภุควาน ภิกขุดี,

ภุควาน ภิกขุ ภิกขุดี มา ตํ กาโต อุปัสจกา.

ดูก่อนภิกษุ ท่านยังไม่บริโภคนามแล้วมาบวชเที่ยว
ภิกขาเตย จะบริโภคนามแล้วจึงบวชเที่ยวภิกขาไม่ได้หรือ
ดูก่อนภิกษุ บริโภคนามแล้วจึงบวชเที่ยวภิกขาเกิด ท่าน
อย่าให้เวทนาบริโภคนามล่วงไปเสียเลย

พระอัฐฐกถาจารย์อธิบายว่า ดูก่อนภิกษุ ท่านยังไม่
บริโภคนามวัตถุทั้งหลายด้วยตำราภิกษุใดก็ตามเลย แล้ว
ไปภิกขาเตยแต่เมื่อเวลายังหนุ่ม พึงบริโภคนามจนทั้งหลาย
ห้าแล้วจึงเที่ยวไปภิกขาไม่ได้หรือ นี่ท่านยังไม่บริโภคนาม
ทั้งหลายเลย เที่ยวไปภิกขาเตยก่อนอย่างไร ดูก่อนภิกษุ
จงบริโภคนามทั้งหลายเสียก่อนแต่เมื่อเวลาหนุ่ม ๆ ภายหลัง

แก่งจิ้งจอกยบวชเที่ยวภิกขาเถิด ท่านอย่าให้เวลาดาวริบ
 กาม^๕นั้นตวงไปเสียแต่เมื่อเวตาหนุ่ม ๆ เอย โพรธัสโต เทว-
 รัชทาย วจน^๕ สุตมา พระโพรธัสโตได้ดับคำแห่งนางเทวธิดา
 ดึง^๕นั้นแล้ว เมื่อจะประกาศอัยยาศรัยของตนจึงกล่าวคาถา
 ที่ต้องว่า

กาต^๕ โวห^๕ น ชานามิ^๕ ฉน์โน กาโต น ทิสัสติ,
 ศัสมา อภุควา ภิกขามิ^๕ มา ม^๕ กาโต อပ္ปัสจกา.

เราไม่รู้เวลาดายวโย เวลาดายยังกำบังอยู่ไม่ปรากฏ
 เพราะเหตุ^๕นั้น เราไม่อย่ากบวิโรกกามจึงได้บวชเที่ยวภิกขา
 เถิด เราไม่ให้กาตบรรพชาตวงไปเสีย

อธิบายความตามอัฐฐกถาว่า เราไม่รู้เวลาดายของตน
 ว่าเราพึงตายในปฐมวัย หรือมัชฌิมวัย หรืออปัจฉิมวัย
 ดึง^๕นั้น แท้จริงชีวิตความเป็นอยู่^๕อยู่^๕อยู่^๕ พยาธิความเจ็บไข้^๕ก็^๕
 กาดเวลาดสมัยที่จะตายก็^๕ดี สถานที่สำหรับทอดทิ้งร่างกาย
 ไว้^๕ก็^๕ดี ศคภพที่จะไปเกิดภายหลัง^๕ก็^๕ดี ธรรม^๕ทั้ง ๕ อย่าง^๕
 ไม่มี^๕นิมิตร คือใคร ๆ ในโลกกำหนด^๕ไม่ได้ ถึงบุคคล^๕ที่
 เป็นบัณฑิตก็^๕ไม่รู้^๕ไม่ได้ อนึ่งกาตของเราคือเราพึงตายใน
 กาดวันโน้น หรือกาตฤดู^๕นี้^๕เหมือน^๕นคฤ^๕เป็น^๕คน^๕ เราพึงตายใน
 ฤดู^๕โน้น^๕ดึง^๕นั้น^๕ยัง^๕ปก^๕ปิด^๕กำ^๕บัง^๕อยู่^๕นัก^๕ไม่^๕ปรากฏ^๕เลย เหตุ^๕ใด
 เหตุ^๕ดึง^๕นั้น^๕ เราไม่อย่ากบวิโรกกามคุณ^๕เลย จึงได้บวช^๕เที่ยว^๕ไป
 ภิกขา^๕เถิด เราไม่ให้เวตาทำสมณกรรม^๕ตวง^๕ไป^๕เสีย^๕ด้วย^๕เหตุ^๕นั้น

เรายังหนุ่มอยู่จึงได้บวชทำสมาธิธรรมเสียตั้งนั้น นางเทวธิดา
ได้ดับดับถ้อยคำพระโพธิสัตว์ดังนั้น ก้อนกระซิบหายจาก
๘๕
ทนน

สัตว์ดา อิมิ ชัมมเทตน์ อาหริตวา สัมเด็จพระศาสดา
จารย์นำธรรมเทศนานามาแล้วจึงประชุมชาดกว่า นางเทวธิดา
ในกาตนั้น ได้มาเป็นนางเทวธิดาในกาตนั้น เราผู้ตถาคตนั้นแต่
ได้เป็นตาบศในสมัยนั้น

จบตฤณคัมภีรชาดก ที่ ๘

ตฤณคัมภีรชาดก ที่ ๘

เสโน พดธ่า ปตมาโนติ อิทํ สัตถา เขตวเน
วิหรัณโต อคฺคชณฺณสํ ตถฺกโนวาทสํคฺคํ อารพฺภ กเถติ
สมเด็จพระบรมศาสดาได้มาสู่พระพุทธเจ้า เมื่อประทับ
ณพระเชตวันวิหาร บรรณาสถฺกโนวาทสํคฺคตามอริยาศรัย
ของพระองค์ ครั้นธรรมเทศนานั้นมีคำเริ่มว่า เสโน พดธ่า
ปตมาโน เป็นต้นความโดยย่อ วันหนึ่งสมเด็จพระศาสดา
ได้มาสู่พระพุทธเจ้า ครั้นเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว เมื่อ
ทรงแสดงพระสูตรในมหาวรรคตั้งยุคว่า ดูก่อนภิกษุทั้ง
หลาย เธอทั้งหลายพึงเที่ยวไปในโคจรอันเป็นวิสัยเดิมของตน
เถิด ทรงแสดงพระสูตรโดยย่อตั้งนั้นแล้วจึงครั้นว่า ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายยกไว้ก่อนเถิด แม้ในกาตปางก่อน

ถึงสัตว์วิเศษทั้งหลายสัตว์เดมิของคน ซึ่งเนื่องมา
แต่บิดาเสีย แล้วเที่ยวไปในที่ไซโคจรได้ตกไปยังคตองแห่งมือ
ปัจจุบันทั้งหลาย แล้วรอดพ้นจากมือปัจจุบันได้ด้วยคน
เป็นผู้นำตาในอุบายอันดำเร้งแล้วด้วยปัญญาของคน คราว
ครั้งนั้นแล้วจึงนำสัตว์เดมิมาแสดงดังต่อไปนี้

อดีต พาราณสี พรหมทัตเต รัชช กาเรนเด
ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตได้เกิดถึงกษัตริย์ในนคร
พาราณสี พระโอรสได้บังเกิดในตาปตกุนชาคินกมุตไถ
ดำเร้งการอาศรัยอยู่ณเตนทุฐานกอนมุตไถ วันหนึ่งนกก
ตะการแสวงหาอาหารในโคจรวิสัยของคนเสียแล้ว ไปยังชาย
คงด้วยจิตประสงค์ว่าจะถือเอาโคจรในแดนของเขานั้น คราว
เมื่อนกนั้นแสวงหาอาหารอยู่ในที่นั้น สัตว์นักชิชาคินกเหี้ยว
เหี้ยวเห็นเข้าจึงโฉบเอาโดยเร็วพลัน นกนั้นเหี้ยวพาไปว่า
ไว้ว่า เราเป็นผู้ปราศจากกระแสนเครื่องหมายจริงแล้ว เราเป็น
ผู้มีบุญน้อยจริงแล้ว เราไม่ควรเที่ยวไปในที่ไซโคจรอันเป็น
วิสัยของเขานั่นเลย ถ้าว่าวันหนึ่งเราเที่ยวไปในที่อันเป็นโคจรวิสัย
ของคนไซ้ร้ เหี้ยวจะมารบคงไม่อาจทำเราได้เลย ฉะนั้น
มุตไถโหมประเทศเป็นโคจรวิสัยเดิมของเจ้า นั้นแหละ ที่กอนน
มุตไถนั้นแหละ คราวนั้นเหี้ยวมนหมายว่าตนมีกำลังจึงได้
ปด้อยนกกไป ว่าฉะนกกมุตไถ เจ้าไปเถอะ ถึงเจ้าไปใน
ที่โคจรของเจ้าคงไม่พ้นเราไปได้ นกนั้นครั้นไปถึงที่อยู่

ของคนแต่จ้งจนบนก้อนดินอันใหญ่ ยืนร้องเรียกเหยี่ยวว่า
เหยี่ยวไวมาเดี๋ยวนี้มาเกิดไว เหยี่ยวผ่อนกำลังคนแล้ว
จึงหุบปีกทั้งสองเข้าตัวบินโฉบลงมา เพื่อจะเฉี่ยวนกมดไถ
โดยเร็วพลัน ส่วนนกมดไถนั้นรู้ว่าเหยี่ยวโฉบมาเต็มกำลังดังนั้น
แล้วกาดใจ กาดนั้นจึงหมุนตัวหลบเข้าไปเสียในระหว่าง
ก้อนดิน เหยี่ยวไม่อาจจะทรงกำลังยังตัวไว้ได้จึงกระทบตง
กับก้อนดินนั้น มีเหตุอันแตกทำลายไป ทั้งในตาคู่ทะเด็น
ออกมาถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งชีวิตด้วยประการดังนี้

สัตว์ตา อิมิ อคัต ตัตเตตวา ตัมเตจพระบรมศาสดา
ตัมมาตัมพุทฺธเจ้า ทรงแต่งตั้งสัตว์ตฤณแต่จ้งตรัสว่า ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย แม้สัตว์เดียรฉานทั้งหลายเมื่อเที่ยวไปใน
ที่ใช่โคจรยังคงอยู่ในมือข้าศึกได้ ส่วนว่าเมื่อเที่ยวไปในโคจร
อันเป็นวิสัยเดิมของตน ยังคงจับมัวข้าศึกทั้งหลายได้ดังนี้
เพราะเหตุนี้ แม้เธอทั้งหลายจงอย่าได้เที่ยวไปในที่อันใช่
โคจรอันเป็นวิสัยของข้าศึกเลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอ
ทั้งหลายเที่ยวไปในที่ใช่โคจรอันเป็นแดนของข้าศึกแล้ว มาร
ก็จะได้ช่องโอกาส มารจะได้อารมณ์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ก็อะไรเล่าใช่โคจรเป็นแดนข้าศึกของภิกษุ กามคุณทั้งหลาย
ห้าหนใด กามคุณ ๕ และใช่โคจรเป็นแดนข้าศึกของภิกษุ กาม
คุณทั้งหลายห้าคืออะไรเล่า กามคุณห้าหนคือ ๑ รูปที่ควร
รู้อย่างด้วยจักขุ ๒ เสียงที่ควรรู้อย่างด้วยโสต ๓ กลิ่นที่ควรรู้อย่าง

ด้วยมาน (จุมก) & รศควรรู้แจ้งด้วยชีวหา (ตัน) & โผฏ
ฐัพพะ (ความถูกต้อง) ควรรู้แจ้งด้วยกาย คุกก่อนภิกษุทั้ง
หลาย นี่แต่ใช้โคจรเป็นแดนซำคักของภิกษุ ครัดตั้งแล้ว
พระองค์ผู้อภิธัมมพุทธเจ้าได้ครัดคากาเป็นปฐมว่า

เตโน พตสา ปตมาโน ตาป โจรวัฐฐายินิ,
สหัสสา อธิธัมมปัสสโต มรณนิเคนูปากมิ.

เหยี่ยวโจนลงมาด้วยกำลังเร็วแรงด้วยหมายใจจะโฉบ
เดียวเอานกมุตไถอันยืนอยู่นั้น โจรวิสัยแดนของตนโดยเร็ว-
พตนิ เพราะเหตุฉะนั้นจึงได้ถึงซึ่งความตาย ส่วนว่านกมุตไถ
เมื่อเหยี่ยวนอนตายแล้ว ก็ออกมาขึ้นบนหนกขุของเหยี่ยวคิดว่า
เราได้เห็นหลังซำคักแล้วหนอ เมื่อจะเป่งอุทานวาจาจึง
กล่าวคากาที่ส่งว่า

โสหิ นเยน ธัมมปัสสโน เปตติเก โจรเว รโต,
อเปตลิตฺตุ โมทามิ ธัมมปัสส อธิธัมมคตโน.

เราหนเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยอุบายเครื่องนำไป เห็นชอบ
อยู่ซึ่งประโยชน์ความต้องการของตน ยินดีในโคจรทำเดหา
อาหารที่เปนวินัยเนื่องมาแต่บิดาแล้วจึงหัดกัพพคัตถุ ไม่มีซำคัก
ได้ความบรรเทใจ

สัตว์กา อิมิ ธัมมเทสนิ อหริตฺวา ธมฺมเคจฺจพระทศพตบรม
คำต่านำธรรมเทศนานมาแล้ว จึงประกาศตั้งจิตทั้งหลายแล้ว
ประชุมชาดก (เมื่อจบตั้งจิตตั้งภิกษุทั้งหลายเป็นอันมาก ก็ได้

บรรพตถึงซึ่งผดทั้งหลายมิได้ด่าป้คิดเป็นต้น) เขี้ยวใน
 กาด^๒นั้น ได้มาเป็นพระเทวทัตในกาด^๕ ส่วนว่านภมุตไถใน
 กาด^๒นั้น ได้มาเป็นเราผู้ตถาคคในกาด^๕

จบสัฏกณคัมภีชาดก ที่ ๘

อภิปรัชชาดก ที่ ๘

โย เว เมตเตน จิตเตนาคิ อิทํ ตัถธา เขตวเน
 วิหรันโต เมตตัสสัคค อารัพภ กเถติ

สมเด็จพระบรมศาสดาผู้มีพระคุณเจ้า เสด็จประทับ
 ณพระวิหารเชตวันทรงปรารภเมตตัสสัคค ครุติธรรมเทศนาน
 มีคำเริ่มว่า โย เว เมตเตน จิตเตน เป็นต้น ความพิศดารว่า
 สมัยหนึ่งสมเด็จพระโลกนาถศาสดาผู้มีพระคุณเจ้า ครุติ
 เรียกพระภิกษุทั้งหลายมาด้วยครุติว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
 เมตตภาวนาที่เป็นเจโตวิมุติคุณเครื่องพ้นพิศแห่งจิต บุค-
 คตเสพยาหนักแล้วให้เจริญแล้วทำให้เป็นไปมากแล้ว ทำให้
 เหมือนด้วยยานอันเต็มไว้เป็นธรรมดา ทำให้เป็นที่ตั้งมั่นคง
 ไม่หวั่นไหวต่ำลงไป โดยรอบคอบประกอบความเพียรปรารภ
 ด้วยดีแล้ว อานัตังษ ๑๑ อย่างอันผู้หนึ่งพึงเกิด อานัตังษ
 ๑๑ อย่างเป็นไฉนคือสิ่งไรบ้าง อานัตังษ ๑๑ อย่างนั้นหรือ
 คือ ๑ หดับสบาย ๒ คั่นสบาย ๓ ไม่ผันร่าย ๔ เป็นที่รักของ
 มนุษย์ทั้งหลาย ๕ เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย ๖ เทพดา

ทั้งหลายย่อมรักษา ๘ ไฟหรือยาพิษหรือสาตราทำร้ายนั้นไม่ได้
 ๘ จิตรที่พุ่งพ่วนผ่านไปเร็ววั้น ก็จะถูกดับตม้นไม่หวั่น
 ไหวได้โดยเร็ว ๙ มีผิวหนังอ่อนโลอยู่เปนนิกย์ ๑๐ เมื่อเวลา
 ใกล้เคียงตายก็จะมีสติไม่หลุ่มหลง ๑๑ เมื่อไม่ได้แทงตลอด
 บรรดษรรณวิเศษก็คงไปบังเกิดในพรหมโลก ดูก่อนภิกษุ
 ทั้งหลาย เมตตาทาณาที่เปนเจโตวิมุติ บุคคลเสัพย์หนัก
 แล้ว ทำให้มากมูตแล้ว ทำให้เป็นดงยานเครื่องไปอันเทียมไว้
 เปนธรรมตามันคงไม่หลุดถอน ตั้งสัณโหวโดยรอบคอบประ-
 กอบความเพียรปรารภเต็มอด้วยดีแล้ว อานิสงษ์ ๑๑ อย่าง
 ดงนพวงเกิด คือว่าแม้จะไม่ปรารถนาเลยก็คงได้คงถึงโดย
 นนไม่สงสัย ครีตัสรรเสริญอานิสงษ์ทั้ง ๑๑ อย่างนั้นแล้ว
 จึงพรรณามิตตาทาณาอันตม้นคำริตว่า ดูก่อนภิกษุทั้ง
 หลาย ภิกษุพึงเจริญเมตตาศิครแผ่ไปในสัตว์ทั้งหลาย ด้วย
 สามารถจำเพาะเจาะจงแต่ไม่จำเพาะเจาะจงทั้งนั้น สัตว์ที่ตน
 รักใคร่ ก็พึงแผ่ไปด้วยอันรักใคร่ สัตว์ที่ตนไม่รักใคร่ก็พึง
 แผ่ไปด้วยจิตรอันรักใคร่ สัตว์ที่ตนไม่รักไม่ชังเปนอย่าง
 กตาง ก็พึงแผ่ไปด้วยจิตรอันรักใคร่ ภิกษุพึงแผ่เมตตาศิคร
 ไปในสรรพสัตว์ทั้งหลาย ด้วยสามารถจำเพาะแต่ไม่จำเพาะ
 ดงนเกิด แต่จิตรกรุณามุทิตาอุเบกขา ภิกษุก็พึงเจริญแผ่ไป
 ในสรรพสัตว์ทั้งหลายทั่วไปเหมือนดงนั้น กรรมในพรหมวิหาร
 ทั้งหลายดีควรทำแท้ เพราะฉะนั้นเมื่อบุคคลทำอยู่อย่างนี้ ถึงไม่

ได้มรรคผลก็ยังมีสุคติพรหมโลกเป็นเบื่องหน้า แม้โบราณ
กบัตินทศยทั้งหลายเจริญเมตตาอยู่ถึงเจ็ดปีแล้ว ได้อยู่ใน
พรหมโลกนั้นและถึงเจ็ดสังวัฏฏกัป ครบตั้งนั้นแล้วจึงนำ
อดีตวัตรมาแสดงดังต่อไปนี้

อดีต เอกสัม กับเป โพรสัตว์โค พราหมณกุเท
นิพพตตวา ในอดีตกาลล่วงแล้วณกัปอันหนึ่ง พระโพร
สัตว์ได้บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ เจริญวัยแล้วตั้งตามทั้ง
หลายบรรพชาเป็นฤๅษีได้พรหมวิหารทั้งหลายดี ได้เป็นศาสดา
มีนามว่าอรกะดำเรีการอาศัยอยู่ในประเทศหิมพานต์ มีบริ
วารมากนิกหนา พระฤๅษีโพรสัตว์นั้นตั้งสอนหมู่ฤๅษีทั้ง
หลายว่า ชื่อว่าบรรพชิตควรยังเมตตาจิตรแดกรณามุกตา
อุเบกขาจิตรให้เจริญ เพราะฉะนั้นเมตตาจิตรนั้นถึงอุปปนา
แล้ว ย่อมทำคุณมีพรหมโลกเป็นเบื่องหน้าให้สำเร็จได้ เริ่ม
สอนตั้งนั้นแล้ว เมื่อจะประกาศอานิสงฆ์เมตตาภาวนา จึงได้
กล่าวคาถาทั้งหลายว่า

โย เว เมตเตน จิตฺเตน	ตีพฺพโลกานุกัมปติ
อุทฺธํ อโร จ ติริยญฺจ	อัปปมาเนน ตีพฺพโต
อัปปมาณํ หิตํ จิตฺตํ	ปริปุณฺณํ สฺสภาวิตํ
ยํ ปมาณกตํ กัมมํ	น ตํ ตตฺตราวตฺตีสตติ

บุคคลผู้ใดจนเคราะห์แก่โลกทั้งปวงด้วยจิตเมตตาหา-
ประมาณมิได้ ทั้งเบื่องบนแต่เบื่องต่ำแต่เบื่องขวางโดยอาการ

ทั้งปวง จิตรประกอบด้วยประโยชน์หาประมาณมิได้ อันบุคคล
คนนั้นได้บริบูรณ์เจริญดีแล้ว แดกรรมใดบุคคลทำอุป
มาณแล้ว กรรมนั้นจะได้เหลืออยู่ในจิตรประกอบด้วยประ
โยชน์ในสรรพสัตว์ไม่มีประมาณนั้นหาได้

ตามกระแสอุฏฐกถามีเหตุนั้นว่า บรรดาชนมีกระ
ษัตริย์เป็นต้น หรือสมณแต่พราหมณ์ทั้งหลาย บุคคลคนใดคน
หนึ่งซึ่งอนุเคราะห์แก่สัตว์โลกทั้งนั้น ด้วยจิตรเมตตาอันถึงซึ่ง
ความเป็นอุปมาหาประมาณมิได้ ด้วยความเป็นบุคคลมี
สัตว์ไม่มีประมาณเป็นอารมณ์ คือจิตรประกอบด้วยเมตตา
อันบุคคลให้เจริญแล้วดังนี้ ว่าสัตว์ทั้งหลายอันบังเกิดใน
ที่มีประมาณเท่านั้น คือในทิศเบื้องบนตั้งแต่พื้นแผ่นดินตรา
บเท่าถึงแนวัญญาคนพรหมโลก ทิศเบื้องต่ำแต่แผ่นดินตลอด
ถึงนรกใหญ่กับทั้งอสุรทั้งนรกของต่ำ ทิศเบื้องขวางคือจักร
วาลในมนุษย์โลกเท่าใดก็ตามนั้น จงอย่ามีเวรแก่กันเลย อย่า
มีพยาบาทกันเลย อย่ามีทุกข์ความคับแค้นเลย จงรักษาคณ
ไว้โดยความสุขเกิดขึ้นโดยอาการทั้งปวง คือว่าด้วยสามารถ
แห่งสุคติและทุกคติทั้งปวง คือเบื้องบนแต่เบื้องต่ำเบื้องขวางดังนี้
จิตรที่ประกอบด้วยประโยชน์ในสรรพสัตว์ทั้งหลาย บุคคล
ทำให้หาประมาณมิได้ เจริญแล้วบริบูรณ์ไม่เกิดเจริญด้วย
ดีแล้วดังนี้ เรียกว่าจิตรหาประมาณมิได้ กรรมเป็นส่วนของกามา
วจรหนักหน้อย อันใดอันบุคคลไม่เจริญด้วยสามารถแห่ง

อารมณ์ถึงซึ่งความเปนวดีชำนาญ ดังจิตที่มีอารมณ์ไม่
มีประมาณแล้ว กรรมมีประมาณหนักหน้อยเช่นนั้น ไม่
เหลืออยู่ในกรรมเปนวาจร ถึงซึ่งนับว่าจิตประกอบด้วย
ผลหาประมาณไม่ได้ดังนั้นได้เคย อุปมาเหมือนน้ำน้อย
อันห้วงน้ำใหญ่ครอบงำไว้แล้ว ถึงว่าห้วงน้ำใหญ่นั้น ไม่พัด
ไปก็คงไม่ปรากฏไม่เหลือติดอยู่ในภายในห้วงน้ำใหญ่ได้ ห้วง
น้ำใหญ่นั้นแตะข่มน้ำน้อยนั้นไว้ โดยแท้นั้นใด เหมือนหนึ่ง
กรรมมีประมาณน้อยนั้น กรรมมหัคคกรรมที่มีผลใหญ่
ปรากฏอยู่ภายในแล้ว ถึงมีโอกาสนั้นจะให้ผล มหัคคกรรม
ไม่แย่งชิงไปได้ก็ไม่เหลืออยู่ไม่คงอยู่ได้ และไม่มีโอกาสให้ผลได้
ด้วยมหัคคกรรมนั้นและครอบงำไว้ได้ และให้ผลได้เอง
โดยแท้นั้นนั้นและ

พระโพธิสัตว์แต่ดวงอรวิสงฆ์เมตตาวาณาแก่อันเขวาสก
ทั้งหลายดังนั้นแล้ว มีฉานมีโคเดียมถอยคืบชนธแล้วก็ได้ไป
เกิดในพรหมโลกมิได้มายังโลกนี้อีกเลย ถึงเจตตังวิภูฏกตป
แต่วิภูฏกตป

ตัตถา อิมัมมัมมเทสนัม อหริตฺวา สัมเด็จพระบรม
โลกนารถศาสดา ทรงนำธรรมเทศนานมาแล้ว จึงประชุม
ชาตกว่า หมู่ฤๅษีทั้งหลายในกาตนั้นได้มาเป็นพุทธบริษัทใน
กาตนั้น ส่วนว่าอรรถศาสดาในกาตนั้นได้มาเป็นเราผู้ตถาคตนั้น

ฉันถววรรค ที่ ๒
กถาฉันถววรรค ที่ ๑๐

๑๑๗

นาย ปุเร โอนมคตติ อิท กถาฉันถววรรค มหาอุมมัง
คชาดเก อาภวิธสดี

กถาฉันถววรรคนี้มีคำเริ่มว่า นาย ปุเร โอนมคตติ เป็นต้น
จกมีแจ้งในมหาอุมมังคชาดก

จบกถาฉันถววรรค ที่ ๑๐
ฉันถววรรคโค ทศโย จบฉันถววรรค ที่ ๒

กัถยานธรรมวรรค ที่ ๓

เรื่อง ที่ ๑ ถึงเรื่อง ที่ ๑๐

พระมหาแสงเปรียญ ๖ ประโยควัดรังษีเรียง

กัถยานธัมโมติ อิทํ สัตถา เขตวเน วิหรันโต เอกํ
 พริตฺถัสสุ อารพฺภ กถเเต

สมเด็จพระบรมครูเจ้า ได้ตั้งประทับณพระเชตวัน
 ทรงพระปรารภเมื่อยายหฺนวกคนหนึ่ง ครั้นเทศนาเรื่องน
 มีคำเริ่มว่า กัถยานธัมโม เป็นต้น ความพิศดารว่ากฎมพ
 ในเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง มีศรัทธาเต็มได้ถึงพระรัตนไตรย
 เป็นที่ระดังบริบูรณ์ด้วยศีล ๕ ประการ วันหนึ่งเขาได้จัด
 เกดชบรึกขารมึนยไธ เป็นต้น ทั้งเครื่องตั้งการมุดอกไม้แด
 ของหอมเตผ้าเปนอาทิ ถี้อออกไปฟังธรรมเทศนาในสำนัก
 สมเด็จพระศาสดาณพระเชตวัน เพศดาเมื่อเขาออกไปฟังธรรม
 อยู่ณ เมื่อยายเขาได้จัดของเคียวบริโภคนไปเยี่ยมลูกสาวที่
 เรือนนน ก็เมื่อยายนนคิดจะเปนคนได้ครหนกอยู่หนึ่ง
 ตามปรกติ เมื่อไปถึงสำนักลูกสาวบริโภคนอาหารกับลูกสาว
 อิมหนาดำราญ พักอยู่ภอระบับชิมเขาในอาหารแล้ว จึงถาม
 ลูกสาวว่า เนะเจ้า ตำมี้ของเจ้าอยู่ร่วมรักมิดมิดมานวันเวง

บรรเทใจไม่ทะเลาะวิวาทกันหรือไหน ไม่เคยแม่ ลูกเขยของ
 แม่บริบูรณ์ด้วยศีลแต่มารยาตรเช่นใด คนเช่นนั้น ถึงบรรพชิต
 ผู้บวชแล้วก็หาเหมือนยาก แม่ยายฟังไม่ถนัดทุกคำ ได้ยิน
 ถนัดแต่ว่าบรรพชิตผู้บวชแล้วเท่านั้น ก็คิดว่าลูกเขยบวชเสีย
 แล้ว จึงพูดด้วยเสียงอันดังว่า เหตุไฉนนะเจ้า ต่อมของ
 เจ้าจึงบวช ต่อมของเจ้าจึงบวช หมูชนในเรือนนั้น ได้ยิน
 เสียงแม่ยายก็พากันสำคัญว่า กุฎุมพผู้เป็นหัวหน้าบวชแล้ว
 ก็พากันรำพรรณรำรักเป็นโศดาหิต ฝ่ายหมูชนที่เดินไปมา
 แทบประตูบ้านนั้น ครั้นได้ยินเสียงรำพรรณแห่งชนในเรือน
 ก็พากันถาม ว่าไฉนท่านทั้งปวงจึงได้พากันรำไรเล่า ดูก่อน
 ท่านทั้งปวง ได้ยินว่ากุฎุมพผู้เป็นหัวหน้าในเรือนบรรพชา
 เสียแล้ว ไต่ปี ไซ กุฎุมพโก ทศพลัตถ์ ธมมัตถ์ว่า ฝ่ายกุฎุมพ
 ผู้นั้นครั้นพึงธรรมแห่งพระศัพทแลดู ออกจากวิหารเดินเข้าไป
 ในพระนคร ที่นั้นมบุรุษหนึ่งเดินมาพบกุฎุมพนั้นในท่ามกลาง
 มรรคา จึงทักทายปราโมทย์ว่า พระสหาย ได้ยินเขาพูด
 กันว่าท่านบวชเสียแล้ว พวกบุตรภรรยาแลชนโดยรอบใน
 เรือนของท่านเขาพากันรำพรรณรำรัก ตำคัมเมื่อบุรุษนั้น
 ทักทายอย่างนี้ กุฎุมพจึงนึกในใจว่า เรามิได้บวช บุรุษ
 พูดว่าบวชแล้วนั้น เสียงซึ่งมีคุณควรนับเกิดขึ้นแก่เราแล้วหนอ
 ไม่ควรเราจะให้เสียงเช่นนั้นหายไปแล้วเปล่า จำเราจะบวชเสีย
 ในวันนี้ คิดแล้วก็มิไปบ้าน กลับคืนไปสู่สำนักสมเด็จพระ

คำสดดา พระผู้ทรงพระภักยจึงตรัสถามว่า ดูก่อนอุปาสัก
 ท่านไปเดี๋ยวนี้ในกถาอีกเถา ข้าแต่พระผู้ทรงพระภักยเจ้า
 เรื่องราวเกิดขึ้นอย่างนี้ ข้าพระพุทธเจ้ากำหนดว่า เดียยมักคุณ
 ควรนับเกิดขึ้นแล้วอย่าพึงให้เสื่อมหาย เพราะเหตุนี้ข้าพระ
 พุทธเจ้าจึงกลับมาจะขอบรรพชา สัมเด็จพระบรมศาสดา
 ก็ทรงประทานบรรพชาอุปสมบทให้ เมื่ออุปสมบทแล้ว
 อุปสมบทแล้ว ก็ตั้งใจทำความเพียรไม่ช้าก็ได้สำเร็จพระ
 อรหัต ได้ยินว่าเรื่องราวของท่านนั้นรู้แพร่ไปในหมู่ภิกษุบริษัท
 กาลล่วงมาภายหลังวันหนึ่ง พระภิกษุทั้งหลายมาประชุมกัน
 ในโรงแสดงธรรมพดกันว่า แะท่านผู้มออายุทั้งปวง กฎมพิ
 ษอินโดพงแล้วซึ่งเดียงควรนับ ก็คิดว่าเดียงฉิเกิดขึ้นแล้ว
 ไม่ควรทั้งเดียงจึงออกบวช บัดนี้ได้อาไรจอร์หัตแล้ว ขณะ
 นั้นสมเด็จพระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
 ท่านทั้งหลายฟังเรื่องอะไรอยู่เดี๋ยวนี้หนอ พระพุทธเจ้าข้า
 พดกันด้วยเรื่องนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้พวกนักปราชญ์
 ก่อน ๆ ก็กำหนดว่าเดียงควรนับเกิดแล้ว ไม่ควรให้เสื่อมหาย
 แล้วบวชเหมือนกันอย่างนี้เถา สัมเด็จพระผู้ทรงพระภักย
 ตรัสตอบว่า ทรงนำชาดกมาแสดงต่อไปนี้เถา

อดีต พาราณสีมี พรหมทัตเต รัชช กาเรนเต ในกาล
 ดังแล้วแต่ปางก่อน ครั้นบรมกระษัตริย์ทรงพระนามพรหมทัต
 ครองสมบัติในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูล

เศรษฐีเมืองพาราณสีนั้น ครั้นเจริญวัยบิดาตวงไปแล้วได้
 ว่าที่เศรษฐีแทน วันหนึ่งพระโพธิสัตว์ออกจากบ้านไปสู่ที่เฝ้า
 พระเจ้าพรหมทัต พระโพธิสัตว์ไม่ทันกลับจากเฝ้า แม่ยาย
 ของท่านได้ไปเยี่ยมลูกสาวที่เรือน เรื่องนั้นก็เหมือนกับเรื่อง
 ข้างต้น ครั้นพระโพธิสัตว์กลับจากพระราชนิเวศน์ พบชาย
 คนหนึ่งที่กตางทาง เขาถามท่านว่า ได้ข่าวว่าท่านเศรษฐี
 บวชเสียแล้ว พวกชนในเรือนท่านเศรษฐีพากันร้องไห้ร่ำท่าน
 มาก พระโพธิสัตว์ฟังคำชายผู้นั้นแล้วดำริหว่า เดียงว่าบวช
 แล้วเป็นเดียงที่บัณฑิตยควรนับ เดียงคนเดียงควรนับเกิด
 ขึ้นแก่เราแล้ว เราไม่ควรจะให้สูญเสีย ดำริห์แล้วก็กลับเข้า
 สู่ที่เฝ้าอีก พระเจ้าพรหมทัตครีดีถามว่า มหาเศรษฐี ท่าน
 ออกไปเดียงวันไหนกลับมามากเล่า ข้าแต่สมมุติเทพเจ้า หมู่ชน
 ในเรือนแห่งข้าพระพุทธเจ้า พากันร้องไห้ร่ำข้าพระพุทธเจ้า
 ผู้ไม่ได้บวช ว่าบวชแล้ว ก็เดียงควรนับอย่างนั้นเกิดขึ้นแล้ว
 ไม่ควรให้หายไปเสียเปล่า ข้าพระพุทธเจ้าจักทอดตาไปบวช
 พระองค์จึงทรงพระกรุณาโปรดอนุญาตเกิด พระโพธิสัตว์
 ทอดตาแล้ว เมื่อจะประกาศเนื้อความนั้นให้วิเศษจึงกล่าว
 พระคาถาทั้งสองว่า

กัถยาณธัมโมติ ยथा ชินนํ,

โตเก สัมมัญญ์ อนุปาปุนาติ.

ข้าแต่บรมบพิตรผู้เป็นใหญ่กว่าชน กาดโคตมณฺฑาว่า
 กัถยาณธรรม (ชื่ออันรู้จักโดยมากกว่าของงาม) ในโลกมา
 ถึงเข้า คัสมา น หิยเขต นโร ตมฺปิณฺโญ กาดนัชนฺผู้มีปัญญา
 อย่าพึงทำตนให้เสื่อมจากกัถยาณธรรมนัชนฺ หิริยาปํ ตัน โค
 ฐมาทียนํคิ บุคคลผู้มีต้นตานอันระงับแล้วทั้งหทัยย่อมถือ
 ไว้ซึ่งธุระแม้อย่างความอาย ตามอวัฐฐกถาธิบายว่า ตมณฺฑาว่า
 กัถยาณธรรมนัชนฺ คือโฆหารโลกยกขึ้นสู่ผู้มีปัญญาตักต้วงกันว่า
 บรรพชิตย่อมมีคัมภีร์กัถยาณธรรมอย่าง ๕ ข้อที่โลกยกขึ้น
 สู่ผู้มีปัญญาอย่าง ๕ เป็นสามัญผล คือผลอันผู้เป็นสมณะจะพึง
 ได้รับ เมื่อสามัญผลมาถึงเข้า ชนผู้มีปัญญาไม่พึงทำตน
 ให้เสื่อมไปจากสามัญผลนัชนฺเลย ผู้ที่เป็นผู้ประทุษร้ายทั้งหทัย
 ทำน้อมถือไว้ซึ่งบรรพชาธุระ เพราะความอายอันเกิดใน
 จิตรอย่าง ๑ เพราะความหวาดเสียวอันบังเกิดแต่ภายนอก
 อย่าง ๑ ตาย ตมฺปิณฺโญ อธิ มชฺชปคฺคา กัถยาณธมฺโมติ ชนินํ
 โดเก ข้าแต่บรมบพิตรผู้เป็นจอมชน ตมณฺฑาว่ากัถยาณธรรม
 ในโลกนั้นมาถึงแก่ข้าพระพุทธเจ้าในบัดนี้แล้ว คาหํ ตเมกฺข
 อธิ ปัพพัชิตัสส ข้าพระพุทธเจ้าพิจารณาเห็นซึ่งกัถยาณธรรม
 นัชนฺ (คือเห็นว่าบุคคลจะได้ด้วยคุณคือการบวช) ข้าพระพุทธ
 เจ้าจักบวชเสียในคราวนี้ นหิมตถิ ฉนฺโท อธิ กามโกเค
 ความพอใจในการบริโภคนาม (อารมณ์ที่นำใคร่ในภายนอก
 ๕ คือรูป เสียง กลิ่น รส เครื่องที่จะพึงถูกต้องด้วยกาย

กับอารมณ์ที่นำใครในภายใน คือความเศร้าหมองด้วย
อารมณ์นำใครในภายนอกทั้ง ๕ นั้น) ในโลกนี้ไม่มีแก่ข้าพระ
พุทธเจ้าเลย โพรตัสโต โธ เอว วิทวา พระบรมโพธิสัตว์ทุกตน
แล้ว จึงทูลขอบรมราชาอนุญาตได้รับพระราชทานแล้ว ก็เข้า
สู่ประเทศป่าหิมพานต์ บรรพชาเป็นฤๅษีประพฤติกพรต ได้สำเร็จ
คุณคืออภิญญาแด่สมบัติ เมื่อสิ้นชีวิตแล้วได้มีพรหมโลก
เป็นที่ไปในเบื้องหน้า

ถัดมา อิม ชัมมเทตน์ อาหริตวา สัมเด็จพระบรมครู
นำธรรมเทศนานั้นมาแล้ว ประชุมชาดกว่า พระเจ้าพรหมทัต
ในครั้งนั้นได้มาเป็นอาณัติ ส่วนเศรษฐีในเมืองพาราณสี
ได้มาเป็นเรณูศตภาคนั้นแล้ว

จบถ้อยยานธรรมชาดก ที่ ๑

ทททราชาดิก ที่ ๒

โกนุ สัตถเทน มหตาคิ อิท สัตถา เขตวเน วิหรัณโต
โกกาดิก อารัพภ กเถติ

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงประทับณพระเชตะวัน ทรง
ปรารภภิกษุชื่อโกกาดิก ครั้นเทศนาเรื่องนั้นคำเริ่มว่า โกนุ
สัตถเทน มหตา เป็นอาทิ มีความว่า ในภวณนั้นหมู่ภิกษุพุทธศ
มฺมาก ท่านได้พากันกล่าวสรรภาษานด้วยเสียงในท่าม
กลางสงฆ์ องค์อาภักก้องดังพวงดนตรีดังหอนของหากแผ่ร้อง

ทำให้นาฬณพณโมคติดา มินนปณังเทพดาณวิเศษ หาก
 แสดงเคชให้แม่น้ำคงคาในอากาศตกลง ในเมื่อหมูกฤษสังข์
 พากันถ่าวดรภาณณ กฤษซอโกกาติกได้ฟังแล้วไม่รู้ ตัก
 ความสามารถของตน ก็คิดว่าเราจักถ่าวดรภาณบ้างแล้ว
 เทียวไปในระหว่างกฤษสังข์ พุดกับกฤษรปณรูปน ว่ากฤษ
 หังปวงไม่ทำโอกาสที่จะถ่าวดรภาณให้ถึงแก่เราบ้าง ถ้า
 หากว่าทำโอกาสให้ถึงแก่เราแล้ว เราจะพึงถ่าวดรภาณ
 เดี๋ยวไอ้อวดของพระโกกาติกนั้นตนท่วในหมูกฤษหังปวง พระ
 กฤษหังปวงจะใคร่ทอดตงจิ้งพากันถ่าว แน่อาวุโสโกกาติก
 วันนทานจงถ่าวดรภาณให้สังข์พังเกิด พระโกกาติกไม่
 รู้ประมาณกำลังของตนรับว่าคิดแล้วคิดในใจว่า วันนั้นเ
 เราจักถ่าวดรภาณ จิงบริโภคาหารคือยาคนแยะของเคช
 แยกกับเปนที่ตำราญเสร์จ ครันถึงเพดาพระอาทิตย์ดงคค
 เปนเพดาที่เคยกำหนดปาวร้องกันฟังธรรมเทศนา พระกฤษ
 สังข์ก็มาประชุมอยู่พร้อมกัน พระโกกาติกก็จัดสรนุ่งผ้ากา
 ต้าวพิศรดีให้ต้องอ่อนนคตุมจิวรดังดีคอกกรณิกา เข้ามา
 นมัสการพระเถรในท่ามกตางสังข์ ชันบนธรรมมาศอันนคต
 ตกแต่งไว้วิจิตรบรรจง ในท่ามกตางรัตนมณฑปอันประดับ
 ประดา หัตถเบองชวาลอพิคณอันวิจิตร นังคนกิดหาเนื้อ
 ความทจะยักขนกถ่าวดรภาณ คราวนั้นกบังเกิดสทกส์ท้าน
 เห่งอโหดออกไซมกาย เบองคณเบองปตายไม่ปรากฏ ภา

ปรารภปฐมบทข้างต้นก็บังเกิดมีคณไม่เห็นข้างปลาย ทว่า
 ตกตกากก็หัวนโหวนงอยู่ไม่ได้ต้องตงจากธรรมาคัน มีควม
 อายเค็มประดาเดินก้นหน้าออกจากท่ามกลางตงษ์ ครงไปยัง
 บริเวณของคณ จำเค็มแค่พระโกกาตีกกต่างธรรณแล้ว ภิกษุ
 พวกพหุศรอนก็รู้ช้ดว่าพระโกกาตีกเธอเปด้าไม่รู้อะไร วัน
 หนึ่งตวงมาภายหลังพระภิกษุทงปวง มาประชุมกันกต่างถึง
 เรื่องพระโกกาตีกว่า ตูก่อนท่านผู้มอายุทงปวง แต่ก่อน
 พวกเราไม่รู้ช้ดว่าพระโกกาตีกเธอเปด้าไม่รู้อะไร ตั้งแต่เธอ
 ไปบรรลือชนเืองมากระทงเคยวนฐิดแล้ว เมื่อหมู่ภิกษุ
 เจรจากันอยู่อย่างนี้ ต้มเค็จพระบรมครูเค็จจมาตริตถาม
 ทราบควมแล้วตริตว่า ตูก่อนภิกษุทงปวง ไชโกกาตีกภิกษุ
 จะบรรลือเคี้ยงใหญ่ อนุวัจจรรรมชาติของคณ แต่ถาดนเมื่อไร
 แม้ถาดก่อนก็ไ้บรรลือ ให้ผู้อนรรรมชาติของคณช้ดอย่างน
 ตริตคณแล้วจ้ดนำคณคณทานมาแต่ตงคณว่า

อค้เค ปวรณดิย์ พรหมทค้เค วัชช การณเค ในกาต
 ที่ตวงมาแล้ว ครังต้มเค็จบรมกระษัตริย์ทงพระนามว่า
 พรหมทค้ครองต้มบค้ในเมือ่งพารณดี พระโพธิสัตว์เกิดแล้ว
 ในกาเผิดราชส์ห้ ได้เป้นพระยาแห่งหม้สัตว์ตงคณทงปวง มีสัตว์
 ดีห้ไม่น้อยแวดต้มเป่นบริวาร ต้าเรจจออกศรัยอยู่ในถาเงิน
 ณหิมพานตประเทศ คราวนหม้ตงจจอกตัวหม้จจาศรัย
 อยู่ในถาแห่งหนึ่งโกตคณกบถาเงินนณ อถกทิวต ภายหลัง

วันหนึ่งมีฝนตกตงมา ครั้นฝนงดแล้วหมู่สัตว์ดีห์พากันมา
ประชุมแทบประตูถ้ำของราชดีห์โพธิสัตว์ พากันบรรลือ
ดีห์นาทคนองเด่นตามวิธเด่นของสัตว์ดีห์ เมื่อหมู่สัตว์ดีห์
ทั้งปวงบรรลือร้องคนองเด่นกันอยู่ สุนัขจึงจอกก้องบ้าง
หมู่สัตว์ดีห์ทั้งปวงได้ยินเสียงมันแล้วก็ระอายว่า สุนัขจึงจอก
เป็นสัตว์ควมชาติเดวทราวม มาบรรลือเสียงแข่งกับเราซึ่งมีชาติ
สูงค่งนไม่สมควร ก็พากันนั่งเสียสิ้น เมื่อสัตว์ดีห์ทั้งปวงนั่ง
สิ้นแล้ว ดีห์ไปคดสัตว์ดีห์ผู้ตกล้อยบุตรของราชดีห์โพธิสัตว์
เมื่อจะถามบิดาให้รู้ชัด ว่าสัตว์ผู้บรรลือเสียงทำให้เสียชาติทั้ง
ปวงอันกำลังร้องคนองเด่นนั่งไปสิ้นนั้นเป็นสัตว์อะไร จึงกล่าว
คาถาที่แรกว่า

โกณุ สัตถเทณ มหตา อภินาเทติ ทัททริ,

คัม สัตถานุปปีติ นนฺตึ โก นามโส มิกากิฏ.

ข้าแต่บิดาผู้ดำมารรจะครอบงำเสียงซึ่งมฤคชาติทั้งปวงได้
ใครหนอมมีเสียงใหญ่จริง ทำให้เขาแข่งแข่งทั้งปวงบรรลือตื้น
ยิ่งนัก หมู่สัตว์ดีห์ทั้งปวงไม่อาจบรรลือโต้ตอบมันได้ สัตว์
ที่บรรลือเสียงต้อยอยู่นั้นเรียกว่าสัตว์อะไร ราชดีห์โพธิสัตว์
จึงตอบบุตรด้วยคาถาที่สองว่า

อธัมโม มิคชาตานัง คังคาโต ตาต วัสสตี นนฺทอ

สัตว์ซึ่งบรรลือเสียงต้อยอยู่นั้น คือสุนัขจึงจอกอันเป็นสัตว์เดว
ทราวมต่ำกว่าบรรลือสัตว์ที่เป็นมฤคชาติทั้งปวง ชาติมีสัตว์

วิคฺคฺฉนฺตา ตุนฺหิ ตีหา สมนฺจเน ทุมฺมัตตวดีทงปวง
 เกตยคยายซึ่งชาติของมันเป็นว่าคำช้า จึงได้พากันนั่งอยู่มิได้
 บรรดิธแข่งกับมัน

สัตว์ตา อิมิ รัมมเทถนํ อหริตฺวา สมนฺเตจฺพระบรมครู
 ครั้นทรงนำธรรมเทศนานามาแล้ว ได้ครัดซ้ำคำหลังอีกว่า คุณก่อน
 ภิขุทงปวง ใช้โกกาทิกภิขุจะบรรดิธเลี้ยงให้ผู้อื่นรู้ธรรม
 ชาติของตนปรากฏชัดแต่กาลใดเมื่อไร กาลก่อนก็บรรดิธเลี้ยง
 ให้ผู้อื่นรู้ธรรมชาติของตนชัดเหมือนกันอย่างนั้นละ ครัดจึง
 ประชุมชาดกว่า ดูนี่จึงจอกในกาลใดมาเป็นโกกาทิกภิขุ
 ส่วนดีที่ไปตกได้มาเป็นราหูต ราชสีห์ได้มาเป็นเรตถาคคนแต่

จบทัททรชาดก ที่ ๒

นิกกฏชาดก. ที่ ๓

ตาค มาณวโก เอโสติ อิทํ สัตถา เขตวเน วิหรันโต
 เอกํ กุหกํ ภิกฺขุ อารพฺภ กเถสิ

สมเด็จพระบรมครูเสด็จประทับณพระเชตะวัน ทรงปรา
 รมภิขุโกหกรูปหนึ่งครัดเทศนาเรื่องหมัดคำเริ่มว่า ตาค มาณว
 โก เอโส เป็นอาทิ เรื่องนี้จกมีแจ้งในอุทฺทหาฎกชาดกในปถิน
 ฦกนิบาต แม้คราวนั้นสมเด็จพระบรมโลกนารถครัดแก้หมู่
 ภิขุว่า คุณก่อนภิขุทงปวง ภิขุรูปนี้จะเป็นคนดื้อดอง
 แต่กาลใดเมื่อไร แม้ปางก่อนเมื่อเธอเกิดเป็นตีกก็ทำการ

ต้องวงเพื่อเหตุจะมีไฟตกตายอย่างนี้ ครั้นนั้นแล้วทรงนำอดีต
ชาติกลับมาแสดงต่อไปว่า

อดีต พาราณสี พรหมทัตเต รัชช กาเรนเต ในกาล
 ดังแล้ว เมื่อสมเด็จพระเจ้าพรหมทัตได้ผ่านดัมบตีในเมือง
 พาราณสี พระบรมโพธิสัตว์เกิดในตระกูลพรหมณณหมู่บ้าน
 แห่งชนชาวกาฬบ้านหนึ่ง ครั้นเจริญวัยแล้วไปเรียนศิลปศาสตร์
 ที่เมืองคักกาสิตา ดำรงแล้วกลับมาบดุงแต่งการชราวาส
 มาภายหลังนางพรหมณณภรรยาพระโพธิสัตว์ มีลูกชายคนหนึ่ง
 ภายหลังจึงได้ชื่อได้ ตนก็ทำกาถ (ตาย) พระโพธิสัตว์ทำ
 มตกกิจแก่ภรรยาแล้วคิดว่า เดียวเราจะต้องการอยู่ครอบ
 ครอบเรือนทำไมเล่า จักพาลูกชายไปบวชเสียด้วยกันเถิด
 คิดแล้วก็จะเสียซึ่งพวกญาติมิตรผู้พากันร้องไห้รัก พา
 ลูกชายเข้าดูป่าหิมพานต์บรรพบุรุษของตนของดั่งแล้ว ดำรง
 ชีวิตด้วยรากไม้ผลไม้อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์นั้น คราวฤดู
 ฝนวันหนึ่งฝนตกลงมา พระโพธิสัตว์นำไม้แก่นมาก่อไฟนั่ง
 ฝั่งอยู่ณระหว่างแผ่นกระดาน แม้ตามศกumar ลูกชายพระโพ
 ธิสัตว์นั่งนอนหลับตาอยู่ เวदानันตป้าตัวหนึ่งถูกฝนหนาว
 ต้น ครั้นเห็นกองไฟในบรรณศาลานนั้นจึงคิดว่า ถ้าเราจักเข้า
 ไปในศาลานี้ ตามศกทั้งต้องจักโบยตีขับไล่เราว่า ถึง ๆ เรา
 ก็จักไม่ได้ถึงไฟอุ่นคิด เดียวเรามอบยายอยู่อย่างหนึ่ง คือจัก
 ปลอมเป็นตามศกเข้าไป คิดแล้วจึงนำบริขารของตามศกเก่า ๆ

ที่ตายไปแล้ว คือผ้าเปลือกไม้ กระเช้า ขอ ไม้เท้า มาประดับ
 กายท่าทางอย่างดาบศ ไปยื่นเจ้าพิงคันทาคันทหนึ่งโกด
 ประศุบรรณคำดา ดาบศกุมารเห็นมันแล้วไม่รู้ว่าเปนถึงเข้า
 ใจว่าดาบศแก่ ถูกฝนหนาวจักมาผิงไฟ ควรจะเรียกท่านซึ่ง
 แก่เฒ่าให้เข้ามาผิงไฟในบรรณคำดา เมื่อจะบอกแก่บิดา
 จึงกล่าวคาถาที่แรกว่า

ตาค มาณวโก เอโส ตาตมุต อปัสสโก. นั้นแน่
 พ้อมานพพิงโคนศาล อการกญฺจิต อคฺคิ เรือนของ
 เรานก็มีอยู่ หนึ่หะ เทมัสสคารกํ ถ้ากระไรเราจะให้เรือน
 แก่เธอ

ตามอวัฐฐกถาธิบายว่า คำว่ามานพในที่นี้เป็นชื่อเรียก
 ของสัตว์ทวงสัน ดาบศกุมารรดน้ำประสงค์ดาบศ ก็ว่าดาบศ
 ถูกฝนหนาวมายืนเจ้าอยู่ที่โคนศาล บรรณคำดาของเราก็กว้าง
 ใหญ่ ถ้ากระไรเราจะแบ่งที่ว่างในบรรณคำดาให้เธออาศัย
 พระโพธิสัตว์ได้ฟังคำดูชาย จึงลุกออกไปยืนดูแทบประศุ
 บรรณคำดา เห็นหน้าก็รู้ว่าถึงมิใช่ดาบศ จึงบอกแก่ดูชายว่า
 ไม่ใช่มนุษย์ดอกเจ้า เก้าหน้ามนุษย์อย่างนี้ไม่มี ซึ่งมีนัยพิง
 โคนศาลอยู่นั่นคือถึง ไม่ควรจะเรียกให้มันเข้ามาในศาล กล่าว
 ดังนี้แล้วจึงกล่าวคาถาที่สองต่อไปว่า

มา ไห คํ ตาค บักโกสิ ทูเสยฺย โน อการกํ.
 อย่าเรียกมันเข้ามาเลยเจ้า มันจะพิงประศุรูปร่างเรือนของเรา

เนตาทิส มุข โหติ พราหมณัสส ตัสสลิโน หน้าตา
 พราหมณผู้มีศีลตอดหาเป็นเช่นนี้ไม่ อัญญกรกอธิบายว่า
 แน่เจ้า อย่าเรียกให้มันเข้ามาในบรรณศาลานะเลย ถ้ามันเข้า
 มาในศาลานี้แล้ว มันจะทำร้ายศาลาของเราอันทำได้ด้วยยาก
 คือเอาไฟเผา แต่ทำอุจจาระปัสสาวะให้เปื้อนรอบเป็นคัน
 เจ้าจึงดูเกิดหน้าตาของมันไม่เหมือนพราหมณ์ คือตาบวม
 ศีลตอดดีเช่นเรา เมื่อพระโพธิสัตว์ออกชื่อว่ามันเป็นถึง
 แล้วจับคันไฟคว่างให้มันเห็น ว่าเขยิบมาอยู่ที่นี่ทำไม ฝ่าย
 ดึงกัณฑ์ผ้าเปิดอกไม่แต่เครื่องบริขารจึงขึ้นคันไม้เข้าดูโพธิสัตว์
 พระบรมโพธิสัตว์ก็เจริญพรหมวิหารทั้ง ๔ ตั้งชิวคันทริยแล้ว
 ไปเกิดในพรหมโลก

ตัสสเถ อิมัม ฆัมมเทถัน อหริตวา สมเด็จพระบรม
 ศาสตรา ครื่อนำธรรมเทศนานี้มาแล้ว ประชุมชาดกว่า ถึงใน
 กัถยานได้มาเป็นภิกษุตอดดวง คาบศกุมารมาเป็นราหูต ส่วน
 คาบศบิคาได้มาเป็นเรตถาคคนแต่

อทมมิม เต วาริ พุทฺธบุณฺติ อิทํ ตัสสเถ เขตวนเ
 จิหรณฺโต เทวทตฺตํ อารพภ กเถสิ

สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดา เสด็จประทับณพระ
เชตวันวิหาร ทรงปรารภพระเทวทัต ตรัสเทศนาเรื่อง
มีคำเริ่มว่า อหัมมีเตวารี พหุรูป เปนต้น อันหนึ่งหมื่นภิกษุมา
ประชุมกันในโรงแสดงธรรม กล่าวโทษพระเทวทัตว่าเป็นคน
อกตัญญูไม่รู้จักคุณซึ่งผู้อื่นทำไว้แก่ตน ทั้งเป็นคนประทุษร้าย
แก่มิตรด้วย สมเด็จพระบรมครูจึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งปวง
เทวทัตคนไซ้จะเป็นคนอกตัญญูประทุษร้ายมิตรแต่กาลใดเมื่อไร
ถึงกาลก่อนเขาก่อนเป็นคนชนิดนี้แล ตรัสดังนั้นแล้วจึงนำชาดก
มาขแจงดังนี้

อดีต พาราณสีมี พรหมทัตเต ราช การณะ ในกาล
ก่อนเมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยสมบัติในเมืองพาราณสี พระ
โพธิสัตว์เกิดในตระกูลพราหมณ์ณหมู่บ้านแห่งชนชาวกาตีแห่ง
หนึ่ง ครั้นถึงวัยอันเจริญแล้วได้ปลุกฝังองค์การฆราวาส แม้
สมัยนั้นในแคว้นกาศมีบ่อน้ำดื่มน้ำหนึ่ง สัตว์เดียรัจฉาน
ดงคิมกินไม่ได้ พวกมนุษย์ผู้ตั้งอยู่ในหนทางอยากได้บุญ
ก็หาเขือกยาว ๆ มาผูกโยงค้ำกันขึ้นไว้รางอันหนึ่งไว้สำหรับให้
แก่สัตว์เดียรัจฉานโดยรอบบ่อน้ำ มีป่าใหญ่พวกวานรอาศัย
อยู่มาก คราวหนึ่งชาดพวกมนุษย์ที่ตั้งอยู่ในหนทางช้างบ่อ
นั้นถึงต้องตามวัน พวกสัตว์เดียรัจฉานก็อดน้ำ จวนถึงวัน
ระหานน้ำจืด เทยวกระสับกระส่ายหาน้ำอยู่ตามริมบ่อ ภพพระ
โพธิสัตว์มีธุระเดินผ่านไปช้างบ่อจะเข้าค้ำกินน้ำดื่มน้ำแล้ว ต่าง

มือต่างเห็นวณรณันแล้ว ก็ทราบว้าวณรณนระหายน่านัก
 พระองค์ก็คักหน้าขึ้นมาได้ร่างไว้แล้ว เข้าไปนอนที่ใต้คนพฤษา
 หวังว่าจะอยุคพักถอดบาย ฝ่ายวณรก็เข้าไปดื่มน้ำแล้วออก
 มานั่งอยู่ไม่สู้ไกลสบายจิตร จึงแสดงมุขนิมิตจรจิตรหน้าของ
 ดิงหลอกพระโพธิสัตว์ โพธิสัตว์ โศ คัสส กิริย ทิสฺวา พระ
 โพธิสัตว์เห็นกิริยาของมันแล้วจึงกล่าววาจาว่า แะอ้ายดิ
 งัยอยากน้ำแทบจะตายกักให้กินแล้วยังหลอนอีกเล่า โอทำ
 คุณแก่อ้ายเหตุดำตามกนไม่มีประโยชน์เลย พระโพธิสัตว์
 ก็เตือนมันแล้วกล่าวคาถาที่แรกว่า

อหัมมิ เต วาริ พหุตรป ชัมมามีคคคัสส ปิปาตคัสส.
 กูโต ให้น้ำมากกอบประสงคแก้มึง ซึ่งมีกายอันดำบากหาก
 ครอบงำ ทั้งความระหายน้ำเบียดเบียด โสธานี ปิตฺวา นกั
 กินคกโรติ มึงได้ดื่มน้ำประเดียนยังทำวธิตอดหลอกตะคอก
 เดียงก็ักได้ อสังคโม ปาปชเนน เตยโย ความไม่คบหา
 สมาคมด้วยชนที่ชั่วช้าตามกประเดิริฐกว่า คํ สุตฺวา โส มิตฺต
 ทุพฺภิก มกฺกโฏ วณรณนเปนัตถวประทุษฐุร้ายมิตร ครันได้
 ยินพระโพธิสัตว์ว่าดังนี้ จึงตอบว่าท่านเข้าใจว่าเราจะทำ
 แก่ท่านแต่ท่านหรือ เดียนจกถ่ายอุจจาระปัสสาวะรดดีสะ
 ท่านอีก ว่าแล้วก็กล่าวคาถาที่สองต่อไปนี้ว่า

โกณฺเฏ เต สุตฺโต วา ทิฏฺฐิสฺส วา สัตถวานาม มกฺกโฏ.
 ท่านได้ยินได้ฟังใครเล่า หรือว่าได้เห็นเองบ้าง หรือว่า

๕ อาทิจบุฏฐานชาดก

๑๓๓

วานรตัวไหนชื่อว่าสัตว์มีศักดิ์ อิทานิโห คัม โอิหัจจัม เคียวจัก
ถ้ายวัจจระตัสสะท่าน นี่เป็นธรรมชาติของพวกเรา

อัญชุกถาธิบายว่า เอ๋ยพราหมณ์ ท่านได้ยินได้เห็น
ที่เห็นว่า วานรรู้จักคุณที่เขาทำแก่ตน ทั้งบรรณาการด้วย
มารยาตเรียบร้อยทั้งมีศักดิ์ความปรกาศดี เคียวจนเรารู้จักถ้ายอจุ
จระบัสถาวระตัสสะท่าน การถ้ายอจุจระบัสถาวระตัสสะ
ผู้มีความเช่นนั้น เป็นธรรมชาติของพวกเราที่เป็นวานร พระ
โพธิสัตว์ได้ฟังคำนั้นแล้วปรารภจะตักทิ่ม ทิ่มโดนหัววานรโจน
ขึ้นไปบนต้นไม้บนกิ่งพฤษพา ห้อยตัวลงมาถ้ายวัจจระตัสสะ
พระโพธิสัตว์แล้วร้องตามภาษาวานรแล้วเข้าป่าชฎ พระโพธิ
สัตว์ก็องอาบน้ำแล้วไป

ต่อมาพระเจ้าบรมครูได้ตรัสซ้ำความดังอีกว่า ลูกก่อน
ภิกษุทั้งปวง ใช้เหตุที่จะไม่รู้คุณคุณาศกแต่กาดนเมื่อไร แม้
กาดก่อนก็ไม่รู้เหมือนกัน ครั้นทรงนำเหตุมาดูจากถ้าวานแล้ว
ประชุมชาดกว่า วานรในกาดนมาเป็นเหตุที่คั ถ้วนพราหมณ์
ได้มาเป็นเราศกาศคนแต่

จบอุทปิยมักกฐาชาดก ที่ ๔

อาทิจบุฏฐานชาดก ที่ ๕

ธัมพะสุ กิร ภูเตสุติ อิทัม สัตถา เขตวนะ วิหรัน โค
เอกัม กุหัง ภิกษุ อารพณ กเถติ

พระบรมศาสดาได้จุพระบิดพระเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุโกหกรปหนึ่ง ครุติเทศนามคำค้นว่า สัพเพสุ ภิกขุเตสุ
คิงทองเรื่องก็เหมือนกันกับทุกถ้าวในหนังสือ

อดีต พาราณสี ยี่ พรหมทัตเต รัชช กาเรนเต ปาง
หลังกรุงพระเจ้าพรหมทัตด้วยสมบัติในเมืองพาราณสี พระ
โพธิสัตว์เกิดในตระกูลพรหมณีนแว่นแคว้นกาฬิณี ครั้น
เจริญวัยแล้วไปเรียนศิลปศาสตร์ในเมืองคักกัถา แดออก
บรรพชาเป็นฤๅษีประพฤติพรตสำเร็จภิกษุญาคมาบัติ ได้เป็น
คนร่ำค่าด่าผู้ตั้งสอนซึ่งหมู่ศิษย์ มีบริวารมากสำเร็จอาศรัย
อยู่ในป่าหิมพานต์ เมื่อกาดดองนานมาพระโพธิสัตว์ปรารถนา
จะเสด็จยี่ดเค็มแดเปรี้ยว จึงพาหมู่ฤๅษีบริวารลงจากภูเข
เข้าพักอยู่ในบวรณศาตา อาศรัยบ้านปลายแดนแห่งหนึ่ง
คราวนั้นถึงโตตติยหนึ่ง เมื่อเพลหาหมู่ฤๅษีไปเที่ยวบิณฑ
บาต ก็เข้าไปสู่อาศรมบทเรียรายใบไม้แดหญ้าให้เกิดอนกถาด
ในบวรณศาตา เห็นทุบกุณที่ถ้ายว้จจะรดโรงไฟคิงนี้เนื่อง ๆ
หมู่ฤๅษีครันออกพรรษาแล้ว จึงดาพวกชาวบ้านปลาย
แดนว่า เวदानป่าหิมพานต์บริบูรณ์ด้วยไม้ผลิดอกออกผล
นารนรมย์แล้ว อาตมภาพทงปวงจักไปสู่ป่าหิมพานต์ละ
พวกมนุษย์จึงพากันอาราธนาว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญทงปวง
นิมนต์พักออกถักถวนหนึ่งเถิด พวกรัษาพเจ้าทงปวงจะจัดภิกษา
หารออกไปถวาย ท่านผู้เจริญทงหลายคนเดี่ยก่อนแล้วจึงไป

ครนฺรํชฺชนวนโหมชนทงปวงจิงจัดสรรของเคียวของฉนมากถ้อ
ออกไปยังอาศรม คํ ทิสฺวา โดตมกฺกโฏ ถึงโตนได้เห็นแล้ว
จิงคิดว่ เราจะทำความต๋อดวงให้พวกเหต่านนั้นบ่ถ้อ จักได้
นำของเคียวของกินมาให้แก่เราบ้าง คิดแล้วก็ทำทำอย่าง
ชนผู้ประพฤติกระบะอย่างชนมคฺคัตถิ ยืนนมัสการพระอาทิตย์
อยู่ไม่ถู้ โทตพวกฤาษี มนุษยทงปวงเห็นมันแล้วพูดกันว่
สัตว์เดียวิจฉนทงปวงอยู่ในถ่านกัสมคฺคัตถิถ่ดอยมคฺคัตถิด้วย จิง
กล่าวคาถาที่แรกว่

ตฺถิเพสุ กิร ภูเตสุ ตํหิ ตตฺถมาหิตา. ได้ยินว่ใน
หมู่สัตว์บรรดาที่เกิดมาทงปวง พวกสัตว์เดียวิจฉนทงปวง
ในคตถิมบ้าง บัดนี้ ตาสมิก ชัมม ทานทงปวงจิงดูตาสมฤค
เนืออยู่บนกิ่งไม้ (ถึง) ผู้ตามกเถิด อาทิจบุปฺพฐิติ มัน
ยืนอาศรัย (นอนน้อม) พระอาทิตย์อยู่ เมื่อหมู่มนุษย์พากัน
สรรเสริญคุณแห่งฉนฉน พระโพธิสัตว์เห็นแล้วกล่าวว่
ทานทงปวงไม่รู้จักคตถิแตมารยาตของถึงโตน พากันเดือม
ได้ในที่ไม่ควรเดือมได้ กล่าวฉนแล้วกล่าวคาถาที่สองว่

นาตฺถ ตตฺถ วิชานาถ อนญฺเญนย ปตฺถสท. ทานทงปวง
ไม่รู้จักรรรมชาติของฉน เพราะไม่รู้ จิงได้พากันสรรเสริญ
อคฺคิหุคฺคญฺจ โอหน้ มันเผาเตี้ยซึ่งโรงไฟ เตน ภินฺนา กมณฺฑล
ทงปวงทบต๋อยกุนทึเตี้ยหมด พระโพธิสัตว์คิเคียนโทษแห่ง
ฉนฉน หมู่มนุษย์ก็วิจฉนว่มันเป็นถึงต๋อดวง จิงพากันจับ

ไม่ก่อนก่อนคืนโดยคืบไต่มนั้ไปแล้ว ถวายอาหารแก่หมู่ฤษั
พวกฤษัฉนั้นแล้วก็พากันไปสู่ป่าหิมพานต์ บำเพ็ญฌานมิได้
เลื่อมสันชัวิตแล้วไปเกิดในพรหมโลก

ตัสสะ อิมิ รัมมเทถนั อหริตวา สมันเตจพระบรม
ศาสดาทรงนำเทศนาเรื่องมาแสดงแล้วประชุมชาดกว่า ถึงต่อ
ดวงในกาตนั้นมาเปณภิกษุโกหก หมู่ฤษัได้มาเป็นพุทธบริษัท
ส่วนท่านฤษัคณะศาสดาได้มาเป็นเวรตถาคคณัเด

จบอาทิจุปฏิฐานชาดก ที่ ๕

กพายมูฏฐาชาดก ที่ ๖

พาโต วคายั ทุมสาชโคจโรติ อิทั ตัสสะ เขตวเน
วิหรันโต โกสตรธานั อวิฬั กเถติ

สมเด็จพระบรมศาสดานายกโลกนารถ ทรงประทับณพุทธา
ธิวาสเขตฉวมหาวิหาร ปราวรภพระจอมภูมิบาดบั้สเด่น
ทิโกสถ มีพระพุทธรณิพนธรัตธาตคเทศนั ที่บัณฑิทยั
กำหนดด้วยคำคัณว่า พาโต วคายั ทุมสาชโคจโร ดังนั้น
ขยายความตามบาปัว่า ครังหนึ่งเปณวิธัธานะสมั บััจฉนค
คามชัณชณอยัในค่านาจเมืองธาวัคถั มีเหล่าโจรมาอย่ายัรบ
กวนให้วุ่นวาย พตรบทคังรักษาค่านทังหลายได้ต่อสู้คาน
ทานต้องล้ามหน ก็ไม่ด้ามารถระบััจฉาจถให้เรียบร้อยได้
ครันจะนั้ให้เนิ่นนานไปกตวัจะเสียทังทัง จั้งทำไบบอคเข้าไ

ถวายบรมชฎียาธิปไตยพระเจ้าโกศล พระองค์ได้ทรงทราบจึง
 เตรียมพลยกออกไป ในวัดสำณะสมัยไม่ควรกาล จึงรับตั้ง
 ให้ผู้ชนชาวเวียงก่องทัพพักอาศัย ณประเทศไม้ดู่ไถด
 กับพุทธาธิวาสเขตนัน ทรงพระราชดำริว่าเรายกพลขึ้น
 จะไปครองนเป็นคราวฤดูฝน หนทางที่จะดำเนินพลคงไม่สบาย
 เพราะทรอกธารแฉะแห่งทั้งหลายเต็มเปี่ยมด้วยวารี ควรเรา
 จะไปเฝ้าพระมหามุนีคอยฟังความ พระองค์ก็จกทรงทักถาม
 ว่าบพิตรจะไปไหนเวลานี้ เราจะทอดคัถถวายให้ทราบเหตุผล
 ก้องคัถมเด็จพระทศพลผู้ค้ำค้ำดา พระองค์จะทรงพระกรุณา
 ดังเคราะห์ดีด้วย คุณคัถมบัตินาธิหน้าอย่างเดียวกันหาไม่
 ย่อมทรงพระกรุณาสงเคราะห์ทั่วไปทั้งปวงนี้ เพราะเหตุนี้
 ถ้าเราไปจักไม่เจริญไซ้ พระองค์ก็จะครัดว่าไม่ใช่สมัย
 เพราะน้ำฝน แม้หากว่าเรายกทัพไปลงจกก็มีผลความสดวกดี
 พระองค์ก็จกทรงคัถหนึ่งไม่ครัด เมื่อสมเด็จพระบรมกระษัตริย์
 โกศลตรัส ทรงคัถคาคเหตุส่งสถานณ จึงเสด็จเข้าไปเฝ้า
 สมเด็จพระพิชิตโมฬินเขตนันมหาวิหาร ถวายนมัสการแล้ว
 ทรงประทับณสถานเนียรโทย สมเด็จพระบรมครูจึงได้เยี่ยม
 พระโอบูรุดำรัสทัก วันนีประดาตนักบรมบพิตรชรอยจะ
 มีราชกิจเป็นการคัถวน จึงเสด็จมาเวลาดาจนนิคธรรมดา พระ
 พุทธเจ้าข้า เปนดังพระพุทธบัญญัติถาม มีการสงคราม
 เกิดขึ้นที่ปลายเขตร ข้าพระพุทธเจ้ายกพลจะไปรับเหตุให้

เห็ดหลาย จึงแวะเข้ามาถวายวันทนาฝ่าพระบาท พระพุทธองค์
จึงทรงประภาษคำไว้แต่ ประารภถึงเรื่องเก่าโบราณกาลว่า
ดูก่อนพระราชสมภารผู้เป็นใหญ่ในแว่นแคว้นชาวโกศล ปาง
ก่อนพวกบรมกระษัตริย์จะยกทัพพยุหบาตรา ท่านย่อมเชื่อ
ฟังวาจาพวกนักปราชญ์ มิได้ยกพยุหบาตรนำฤดูฝน ส่วน
สมเด็จพระจอมภุชชโคตรราช ได้ตั้งทัพทรงประภาษโดย
คำอันย่อ ทรงประสงค์จะตั้งทัพขอโดยพิศดาร จึงยกพระหัตถ์
นมัสการแล้วทูลอาราธนา พระผู้ทรงพระภาคย์จึงนำขรรคม
เทศนามาแสดงดังต่อไปนี้

อดีต พาราณสี พรหมทัต รัช กาเรนเต
ในอดีตกาลยี่ดั่งแล้วช้านาน ปางเมื่อบรมภุมิบาตรทรงพระ
นามว่าพรหมทัต ได้ครอบครองมไหศุรย์สมบัติในเมือง
พาราณสี พระบรมโพธิสัตว์รับตำแหน่งที่ถวายอภิศรรณ
แห่งบรมกระษัตริย์ ดำรงความเป็นอธิบดีผู้คิดจัดดีธีราช
ราชการ ภายหลังบ้านปลายด้านเกิดจลาจล ด้วยพวกโจร
คุมกันเข้าปล้นพวกราชทูร ทำให้มนุษย์นิกรระส่ำระสาย พวก
พดรมทั้งหลายที่ทรงรักษาด่านจัดการออกกรมพุ่งต้องด้ามห็น ก็
ไม่สามารจรับจลาจลให้เรียบร้อยได้ จึงทำใบบอกให้คน
ถือเข้ามาในพระนครพาราณสี ส่วนสมเด็จพระบรมขัตติยาธิบดี
พรหมทัตจึงรับสั่งให้จุดพดพยุหบาตรา พระองค์ดำรงเป็น
จอมโยธากองทัพหลวง เสด็จจูงออกมาถึงประตูสวนราช

วโนทยาน จึงรีบสั่งให้ลูกขันชาวาทพรงคองาศรัย เพดานัน
 พระโพรตควเฝ้าอยู่ใกล้ติดพระองค์ ขณะนั้นพวกที่ดำเดียง
 ต่เบียงต่งพดทหาร จึงพากันจัดการนั่งถวราษมาตแล้วได้ราง
 ไรให้มา แม่ที่สวนนมถวราษรัยคันพฤษาอยู่ฝูงใหญ่
 วาหรหนึ่งเห็นถวอนคนไล่ไวให้มา จึงตงจากคันพฤษาคว
 ได้จนเต็มแถม ถวียงแถมอีกตองม้อถอวังขนไปบนคันพฤษา
 ปราบระเคยว ถวเมตตหนึ่งตกตงทดินควยความประมาท
 วาหรนกกทถวราษมาตในปากแต่มือทงตอง โดดจากคันไม้
 เทยวตามมอถถวเมตตเคยวตกทกอน หาไมเห็นถวถบึง
 ยอนขนไม มีความตตตใจหน้าเควร้างเจ้ายอนบนคันพฤษา
 เหมือนตงขนที่เคยวทาแพความถูกปลบ ตองเคยทุนทรพยถวน
 ถิงพัน บรมกระษัตริยทอดพระเนครเห็นตงนกกทศวงประหลาด
 พระทัย คารัดเรียกพระโพรตควเข้ามาใกล้แล้วจึงมีพระราช
 ปูณาว่า เธอเห็นหรือซงกริยาของวาหรมนัทำอะไรอย่าง
 นนเดา ข้าแต่ถมมุคเทพเจาผู้เปนอิสรราชบิด วาหรควนโง
 เขตดาเปด่าบัญญัติทงของมากเคยวถวทงนคหนึ่งนอย แม่
 ขนทกรนอยเขตดาบัญญานัน ก็ยอมทำเหมือนกันกับวาหรน
 ทุตแล้วจึงกถาวปฐุมคาถาว่า

พาโต วทาย ทุมสาชโคจโร ปัญญา ชนินท นิยมัตต
 วิรัชติ. ข้าแต่บรมบพิตรผู้เปนใหญ่กว่าชนในรัฐมณฑ
 อาณาเขต พระองค์จทงทอดพระเนครดูวาหร มันเปน

สัตว์เทียวสัญญาหาอาหารตามกิ่งไม้ ปราศจากบัญญัติวิชา
ไวโงเขต่ายิ่งนักหนา กพายมธุ^{วิ} อวกิริยเกวต^{วิ} ถัวทั้งกำ
เทียวสาตป่าเดียหมดสั้น ซ้ำในปากที่เคียวกินก็คายทิ้ง เอ็ก
กพาย^{วิ} ปติค^{วิ} คเวตติ ถัวเมตตเคียวตกยังตามกิ่งเทียวค้นหา
เมื่อพระโพธิสัตว์ก่อดำคาถาคิเตยนแล้วณ^{วิ} จึงทูลเชิญเสด็จ
บรมชคัยาธิปค^{วิ}เข้าไปใกล้ฉนวน^{วิ} ประสงค์จะทูล^{วิ}แสดงความ
เปนอุปมา จึงได้กล่าวเปนพระคาถาที่สองอีกดังนี้

เอวเมว มย^{วิ} ราช เยจัญญ^{วิ} อคิโตภิน^{วิ} ข้าแต่พระองค์ผู้
ดำรงนามว่าราช เหตุที่ยังโลกตั้งนิवासให้ ยินดีด้วยสังกหวัตถุ^{วิ}
ทั้งสี่ประการ พวกเราที่พากันยกพดทหารมาครองนกด^{วิ} พวก
อื่นที่ตะโมกเกนประมาณก็ดี อป^{วิ} เปน พุ^{วิ} ขเหยยาม ก็
จะ ต้องตะเลี้ยซึ่งวัตถุมากเพราะวัตถุน้อยเหมือนกัน เพราะเหตุ
พวกเรายกพดขนิษมาณะเพลาฤดูฝน หนทางคงไม่สะดวกคาย
เพราะทรอกธารระแห่งทั้งหลายเต็มเปี่ยมด้วยวารี พวกพด
โยธ^{วิ} ทั้งดีเหต^{วิ} คือพดเดินเท้ามารถขด^{วิ} ารก็จะพากันยากแค้น
กันดารป่วยไข้ล้มตายถึงความฉิบหายมากกว่ามาก อย่าง
นี้ชื่อว่าบริจาเคี้ยงของใหญ่เพราะเหตุ^{วิ} จะใคร่ได้ของอุป^{วิ} มาณ
คือจะรักษาบ้านปลายด้านนิค^{วิ} หน้อยหนึ่งเท่านั้น กพาย^{วิ} เนว
พานโร อากา^{วิ} วน^{วิ} ก็คล้ายกันกับถึงพาด อันเต็มเตี้ยจาก
อาหารคือถัวราชมาต^{วิ} โดยเหตุ^{วิ} ุนขอพระองค์อย่าได้ยกพยุห
บาตรในฤดูฝนซึ่งเป็นการไม่ควรอย่าง^{วิ} นี้ ฝ่ายสมเด็จพระบรม

ชัฏยาริบัติพรหมทัต ได้ทรงฟังพระบรมโพธิสัตว์ทูลอุปมาอุปไมย
 ตรีภคครองในพระทัยเห็นชอบธรรม จึงรับสั่งให้เลิกพดชนธิ์
 กลับเข้าพระนคร กิตติศัพท์ก็ลือจรออกไปถึงพวกโจรทั้งหลาย
 ว่าพระเจ้าพรหมทัตยกพดนิกายจะออกไปผจญ พวกโจร
 ที่พากันควบคุมเข้าปดนักหนีไปสิ้น แม้ถึงเรื่องมัจจุรณที่พระ
 จอมนรินทร์โกสัฏราช ยกพยุหบาตรออกไปครั้งนั้นทราบ
 ไปถึงชนบท โจรก็พากันหนีไปหมดเพราะขามขยาด ส่วนพระ
 เจ้าโกสัฏราชได้ทรงสดับธรรมมีคาถา ก็ถวายบังคมถวายทัฬห
 กลับพระนคร

สัตว์กา อิมิ ชัมมเทถนํ อาหริตวา สัมเด็จพระชินวร
 บรมศาสดา ทรงนำธรรมเทศนานามว่าอวัฏฏะประชุมชาดกว่า
 พระเจ้าพรหมทัตในภพนั้นได้มาเป็นอานนท์ ส่วนอำมาตย์
 ผู้ถวายเหตุผลของพระเจ้าพาราณสี มาในภพนั้นคือพระศก
 คคนแด

จบกพายมุฏฐิชาดก ที่ ๖

คินทุกชาดก ที่ ๗

ชนุหิตถกตาเปหิตติ อิทํ สัตถกา เขตตวเน วิหรัณโธ
 บัญญาปารมี อารัพภ กเถสิ

สมเด็จพระบรมศาสดา เสด็จประทับณพระเชตวัน
 ทรงพระปรารภบัญญัติปารมี ตรัสเทศนาเรื่องนมคชาเริ่มว่า

ชนุหิตถกตาเปหิ เป็นต้น ความย่อว่าสมเด็จพระบรมครู
ทรงดัดบัญญัติกัถยาณธรรมมาถึงปัญญาของพระองค์ เหมือนอย่าง
ในมหาโพธิชาดกถามหาอุมังคชาดกแล้วจึงตรัสว่า ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ใช้เราตถาคตจะมีปัญญามากแต่ครั้งไหนเมื่อไร
แม้กาดก่อนเราตถาคตก็มีปัญญานั้นแต่ ตรัสแล้วทรงนำอดีต
ชาดกมาแสดงดังนี้

อดีต พาราณสี พรมหัทธเค รัชช การเณเต
กาดทตวงแล้ว ครั้งพระเจ้าพรมหัทธครองสมบัติในเมือง
พาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดในกำเนิดฉานร ได้เป็นนายฝูง
มีบริวารประมาณแปดหมื่น ดำริจะอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์
ที่ใกล้หิมพานต์ประเทศนั้นมีความปลอดภัยและบ้านหนึ่ง บาง
คราวก็มีคนอาศัยบ้างคราวก็ร้างไป ที่กตบ้านนั้นหมื่นคน
มะพตัมมีผลอร่อยบริบูรณ์ด้วยธำมราคาคบคั่นหนึ่ง คราวไร
บ้านร้างไปแล้ว หมู่วานรก็พากันมากินผลมะพตัม ต่อมา
ภายหลังเป็นคราวคนมะพตัมมีผล ก็แต่บ้านนั้นมีคนอาศัย
ทำเรือกรวยไม้ขอแฉดตอมแน่นหนา ผู้ที่จะไปจะต้องเข้า
ออกทางประตูจึงจะได้ แม้คนมะพตัมนั้นก็กำลังมีผลเป็น
พวง ๆ หมู่วานรจึงคิดกันว่า ก่อน ๆ พวกเราเคยไปกินผล
มะพตัมที่บ้านโน้น เคยจนมะพตัมนั้นจะมีผลหรือยังไม่มี ทงท
บ้านนั้นจะมีคนอยู่หรือไม่ ก็แต่ครั้นคิดอย่างนั้นแล้วจึงใช้วานร
ตัวหนึ่งว่าท่านจงไปสืบข่าวดูเถิด วานรตัวนั้นก็ไปตรวจมะพตัม

กำลังมีผล ทั้งบ้านนั้นก็มีคนอาศัยอยู่แน่นหนา จึงกลับมา
 บอกแก่วานรทั้งปวง พวกวานรเหล่านั้นจึงพากันไปบอกเนื้อ
 ความนั้นแก่พานรินทรโพธิสัตว์ พระยาพานจึงถามว่า ที่บ้าน
 นั้นมีคนอาศัยหรือไม่เล่า ข้าแต่สมมุติเทพเจ้ามีคนที่อาศัย
 อยู่แน่นหนา ถ้ามีคนอาศัยก็อย่าไปเลย เพราะพวกมนุษย์
 มีแต่หัดมาก พวกวานรจึงพากันอ่อนน้อมว่าต่าง ๆ ว่าข้า
 แต่สมมุติเทพเจ้า เราทั้งปวงจึงพากันอ่อนน้อมว่าต่าง ๆ ว่าข้า
 เมื่อพวกมนุษย์หัด เมื่อพากันเห็นได้พระยาพานให้รับแล้ว
 ก็พากันออกจากป่าหิมพานต์ มาพักนอนณที่ตั้งแห่งหินแผ่น
 ใหญ่ใกล้บ้าน คอยรอทำให้พวกมนุษย์หัด ครั้นเพลามัช
 ฌิมยามพวกมนุษย์หัดแล้ว ก็พากันขึ้นไปกินผลมะพลับ
 บนต้น ขณะนั้นมนุษย์หนึ่งลงจากเรือนจะไปทำธุระกิจ
 เดินผ่านไปจนท่ามูกตาบ้าน เห็นวานรเกดนอนกุ่มอยู่บนต้น
 มะพลับจึงกลับไปบอกแก่พวกมัน พวกมนุษย์มากหลายก็พา
 กันผูกดอสด่างธนู มีดอธนูต่าง ๆ บ้างถือก้อนหินแต่ก้อนไม้
 พากันไปยืนแวดล้อมต้นไม้ไว้ โดยรอบ พดกันว่าเพดรังเข้า
 พวกเราจึงค่อยจับฝูงวานร พวกวานรทั้งแปดหมื่นเห็นพวก
 มนุษย์มาล้อมอยู่มากมายก็กลัวแต่ความตายยิ่งนัก จึงปลุก
 ษากันว่าผู้อื่นนอกจากพระยาพานแล้ว เป็นที่พึ่งของพวก
 เราไม่ได้เลย จึงพากันเข้าไปหาพระยาพานแล้วกล่าวคาถา
 ที่แรกดังนี้

ชนผู้ตกตาเปหิ เนตติสัณณวราภิ ตมฺนตา ปริ-
 กิณณินหา. พวกเราทั้งปวงอันหม่นมุ่นย่อมถือแต่ชกุกุม
 คาบอันคมกตา พวกนั้นมาเกิดอนกตุ่มอยู่โดยรอบแล้ว กถ
 โมกฺโข ภวีสฺสติ อย่างไรจักพ้นไปได้เล่า เคตฺ กถ สุตฺวา
 พานรินฺโท พระยาพานรโพธิสัตว์ฟังถ้อยคำพวกวานรเหล่านี้
 นั้นแล้ว จึงได้โถมว่าท่านทั้งปวงอย่ากลัวเลย ชรรณดาว่า
 พวกมนุษย์ทั้งหลายย่อมมีกิจธุระมาก เวदानกเปเนเวตาเทียง
 คณอยู่ เมื่อมนุษย์ทั้งหลายพากันมาชนตอมคอยจะจับพวกเรา
 ฆ่าอยู่ คงจะมีกิจอันเกิดขึ้นห้ามกั้นมิให้ฆ่าพวกเราได้ คือ
 พวกมนุษย์จะต้องไปทำกิจธุระซึ่งจำเป็นของคนโดยแท้ เมื่อ
 พระโรตีสัตว์ได้โถมพวกวานรอย่างนั้นแล้ว จึงกล่าวคาถาที่สอง
 ต่อไปว่า

อัปฺเปว พหฺกิจฺจํ น ตตฺ โถ ชาเยตถ โกจิณฺ ประโยชนํ
 (คือธุระที่จำเป็นจะต้องทำตามหน้าที่) อันใดอันหนึ่งคงจะเกิด
 มีแก่พวกมนุษย์ผู้มกิจการมากเป็นแท้ อตฺถิ รุกฺขสฺส อจฺ-
 จินฺนํ ชชฺชคณฺเณว คินฺนํ กํ การยอแยงต้นไม้ของพวกเรา
 ผู้กินผลมะปดะยังมีอยู่ (คือเวदानกตกตังคดียังมีโอกาศเที่ยว
 คุดครว้าเก็บผลไม้มากินได้ ท่านทั้งหลายพากันเก็บผลไม้มากิน
 ตามสบายเถิด เพตาเข้าพวกมนุษย์จะฆ่าพวกเราจึงคิดแก้ไข
 รุกฺกนภายหตฺถ) พระมหาสัตว์ได้โถมหมู่วานรให้หายความ
 คับใจอย่างนี้ ถ้าหากว่าพวกวานรไม่ได้คำได้โถมแต่ดังนั้น

พระโพธิสัตว์หายกำใจแล้ว จะมีเหตุแยกตายทั้งหมด ส่วน
พระโพธิสัตว์กรั้นเต้าโถมแล้ว จึงสั่งให้นับตรวจพวกวานร
ทั้งปวง พวกวานรก็พากันตรวจนับทั่วแล้ว เห็นหายไปแต่
วานรชื่อเสนกผู้เป็นหลานแห่งพระโพธิสัตว์ตัวเดียว จึงแจ้ง
ความแก่พระโพธิสัตว์ว่า วานรชื่อเสนกมิได้มา ถ้าเสนกไม่
มาก็ดีแล้ว พวกเราอย่ากังวลเลย อีกประเดี๋ยวเราจักทำความ
สัตว์ดีให้แก่พวกเรา เพราเมื่อห่มพานรมาหมด วานรชื่อเสนก
หัดบอญ์เดียว ครั้นตนชนไม่เห็นเพื่อนแต่สักคิ้ว ก็สกดตาม
รอยมาเห็นพวกมนุษย์ทั้งปวงเกิดอนกคุณอยู่รูฐิดว่า ภัยบัง
เกิดแก่พวกพานรทั้งปวงแล้ว จึงย่องเอาไฟจุดเรือนหลังที่
สุดเรือนหนึ่งเข้า แล้ววิ่งไปต้ด้านกแห่งหนึ่งแก่ผืนงกรอด้าย
(หรือบันฝ้าย) ทำท่าทางเหมือนเด็กไปนา ถอดนไฟคุ่นหนึ่ง
ไปยื่นต้องบ้านอยู่เหนือตม พวกมนุษย์เห็นไฟคิดชนกัตะพวก
วานรทั้งปวงเสียพากันไปดับไฟ พวกวานรก็เก็บผลไม้มา
ตัวละผลไปเพื่อวานรชื่อเสนก

ธิดา อิมิ ชิมมเทตน์ อาหริตวา ตมเด็จพระบรม
ครูนำธรรมเทศนาเรื่องนั้นมาแล้ว ประชุมชาดกว่า วานรหลาน
ชื่อเสนกในกาตนั้นได้มาเป็นมหานามตั้งยราช หม้วานรได้มา
เป็นพุทธบริษัท วานรนายฝูงได้มาเป็นเรตถาคคนถ

ชนิต์ เม ภวิต์ เมติ อิทํ ตัศสา เขตวเน วิหรันโต
เอกํ อหิวาตกโรคา มุตตกํ อารัพฺภ กเถติ

สมเด็จพระบรมครูเสด็จประทับ ณ พระเชตะวัน ทรงปรา
รณบุรุษผู้รอดพ้นจากอหิวาตกโรคคนหนึ่ง จึงตรัสเทศนาเรื่องนี้
มีคำเริ่มว่า ชนิต์ เม ภวิต์ เม เป็นอาทิ ได้ยินว่าอหิวาตก
โรคบังเกิดขึ้นในตระกูลหนึ่งซึ่งอยู่ในเมืองสาวัตถี มารดา
บิดาผู้หนีอหิวาตกโรคถูกคองเข้าแล้ว จึงเรียกบุตรมาดัก
เตือนตั้งแต่ว่า เจ้าอย่าอยู่ที่นี่โดยถูก จงพึ่งฝ่าหนีไปรักษา
ชีวิตไว้ ในที่ไหน ๆ ก่อน แล้วภายหลังจึงค่อยกลับมา ทรมัย
อันมารดาบิดาฟังไว้ทนนมมาก เจ้าจงชดวชิรชนจิตแจ่มก่องวาง
สร้างตนเลี้ยงชีวิตให้เป็นสุขเถิด ถูกชายรับคำบิดามารดาแล้ว
ทำตายฝ่าหนีไปในที่อื่น ครั้นอหิวาตกโรคสงบแล้ว จึงกลับ
มาชดวชิรซึ่งทรมัยตามสัญญาที่มารดาบิดาบอกไว้ จับจ่ายใช้
สอยอยู่ต่งการฆราวาสครอบครองเรือน ต่อมมาภายหลังวัน
หนึ่งเขาใช้ให้คนถือถังการม้ เนยใส น้ำมัน ผ้า เครื่องปก
ปิดเป็นคันออกไปเฝ้าพระบรมศาสดาที่วิหารเชตะวัน สมเด็จพระ
บรมศาสดาทรงทำปฏิสังขารแล้วตรัสถามว่า ดูก่อน
อุบาสก เราตถาคตได้ ยินข่าวว่าอหิวาตกโรคเกิดขึ้นในเรือน
ท่าน ทำอย่างไรท่านจึงรอดพ้นไปได้ เขาจึงทูลเหตุทั้งต้น

ถวายแก่พระบรมศาสดา พระองค์จึงตรัสว่า ดูก่อนอุปาสก
แม้ปางก่อนเคยมีมาแล้ว เมื่อภัยเกิดขึ้นพวกใดทำความอาลัย
ในที่อยู่ของตน พวกนั้นต้องถึงสิ้นชีวิต พวกใดไม่ทำอาลัย
ในที่อยู่ของตน ไปเสียที่อื่น พวกนั้นก็รอดพ้นจากความตาย
ไปได้ ครั้นดังนั้นแล้วทรงนำอดีตนิทานมาแสดงว่า

อดีตเต พาราณสี ยี่ พรหมทัตเต รัชช กาเรนเต ใน
อดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัตด้วยสมบัติในเมืองพาราณสี
พระโอรสได้เกิดในตระกูลช่างปั้นหม้อณบ้านหม้อหนึ่ง ทำการ
ปั้นหม้อเลี้ยงบุตรภรรยา แม้คราวนั้นในที่เกิดเมืองพาราณสี
มีชาติสระ (สระเกิดเอง) ใหญ่เนื่องติดกับแม่น้ำสระหนึ่ง
คราวนามากสระนั้นกมนาคาชน้องกับแม่น้ำ คราวนั้นอย
ก็แห้งขาดตอนกับแม่น้ำ ก็แต่หมู่ปลาแต่เต่าทั้งปวงย่อมรู้ว่า
บ้นฝนจักงามอุดมดี บ้นฝนจักแห้งตามธรรมดา อยู่มาครั้ง
หนึ่งปลาแต่เต่าอันเกิดในสระนั้นรู้ว่าบ้นฝนจักแห้ง ครั้นถึง
คราวนามากดาชน้องกับแม่น้ำแล้ว ก็พากันออกจากสระไป
สู่แม่น้ำใหญ่ขึ้น แต่เต่าตัวหนึ่งทำความอาลัยว่าตนเป็นที่พึ่ง
เดิมมาช่วยบิดามารดา เราเกิดก้นใดใหญ่ก้นเราไม่อาจจะ
ไปได้ ทำความอาลัยอย่างนั้นแล้ว ก็ไม่ไปสู่แม่น้ำกับปลาแต่
เต่าทั้งปวง ครั้นตกถึงน้ำแดงจินาในสระก็แห้งขาด เต่านั้น
ก็ซุกฝังตัวลงไปนอนอยู่ในดินที่พระโอรสได้เคยมาซุกเขาไปบ้น
หม้อ วันหนึ่งพระโอรสได้ดำริห์จกซุกดินมาบ้นหม้อ จึงไป

ผู้ที่เคยพูด เขาจอมใหญ่ล้มลงไปถูกกระดองหลังเต่าแตกแล้ว
 เขาจอมคุยตัวเต่าขึ้นมาไว้บนบก ดังคนคุยก่อนดินนั้น เต่า
 นั้นได้ความเจ็บปวดเป็นสาหัสจึงกล่าวว่า เราไม่อาจจะที่อยู่
 ของตนได้ จึงถึงความนิบหนายดังนี้ เมื่อจะว่าไรต่อไปจึงกล่าว
 คาถาต่อคาถาว่า

ชนิกัม เม ภวิกัม เม อิติ บังเก อวิธัสสิ ด้วยความห่วง
 ใยว่านี่เป็นที่เราเกิดแล้ว เติบโตใหญ่แล้วแต่ดั้งเดิมมา เรา
 จึงได้แฝงอาศัยอยู่ในเปลือกคม คัม มัง บังโก อธิณภวิ ยถา
 ทุพฺพตัก คทา เปลือกคมกลบท่วมทับเราให้ทุพฺพต (คือทำให้
 เรานิบหนาย) ฉนฺโถฉนฺนํ คัม คัม วทามิ ภคว สุตฺตโนหิ จจนํ มม
 ข้าแต่ท่านผู้มีส่วนงาม เพราะความอาศัยทำให้ นิบหนายอย่าง
 นั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวแก่ท่าน ๆ จงฟังคำข้าพเจ้าเถิด คาเมวาย
 ทิवा รัญญे สุตฺติ ยत्ถาริยจฺจติ บุพฺพตได้บรรลุความ
 สุขในที่ใดบ้านหรือป่าก็ตามที่ คัม ชนิกัม ภวิกัม ปุริสัสส
 ปชานโต ที่อันได้บรรลุความสุขนั้นแท้ ควรถือว่าเป็นที่เกิด
 ที่เติบโตใหญ่ของบุรุษผู้รู้เหตุผล ยหิ ชฺเว ตหิ คจฺเณ บุพฺพต
 อาจรักษาตนให้รอดชีวิตได้ในที่ใดก็พึงไปในที่นั้น น นิเกตฺห-
 โตติยา อย่าพึงให้ที่อันเคยอยู่เป็นนิตย์ฆ่าตนเสียได้ คือว่า
 เมื่อภัยบังเกิดในที่เคยอยู่แล้ว ก็อย่าหวั่นใยรับทั้งที่อยู่หนีไป
 เสียที่อื่น ถ้าทำความหวั่นใยไม่หนีไปแล้ว ก็ชื่อว่าให้ที่เคยอยู่
 ฆ่าตนเสีย เมื่อเต่าพูดกับพระโพธิสัตว์เท่านั้นแล้วทำกาถ (ตาย)

พระโพธิสัตว์ก็ถือเต้ากดับไปบ้านให้ประชุมชาวบ้านทั้งดินแดน
 ยกตัวอย่างเต้าขึ้นตั้งสอนว่า ท่านทั้งปวงจงดูเต้าเกิด กาด
 เมื่อหมูปตาแต่เต้าอื่น ๆ พากันไปสู่แม่น้ำหมดแล้ว มันไม่อาจ
 ตะหว่งโยในที่เคยอยู่ไปกับพวกได้ เข้าแซกอาศรัยในที่อื่นเรา
 เคยชุดดิน ครั้นเราไปชุดดินจะนำมามันหม้อ เอาจอมใหญ่
 ดับลงไปถูกกระดองมันแตกแล้วคุ้ยมันขึ้นมาดังก้อนดิน มันได้
 รำพรรณประกาศความประพฤติกของมันด้วยกาตาสองคาตาดัง
 นั้น ๆ แล้วทำกาด (ตาย) เพราะเหตุที่มันทำความหวังโยในที่เคย
 อยู่ของคนจึงได้ ถึงความตายอย่างนี้ นี่เป็นตัวอย่าง แม้ท่าน
 ทั้งหลายอย่าได้เป็นเหมือนอย่างมันเลย ตงแต่นั้นไปอย่าได้
 ถูมนซึ่งเครื่องอาศรัยใช้ด้วย เครื่องแอบอิงกันใช้ว่า รูป
 ของเรา เตี้ยง กัดิน รศ เครื่องที่ควรถูกต้อง ถูกชาย
 ถูกหญิง ข่าชาย ข่าหญิง เงิน ทอง ของเราดังนเลย
 เพราะของเหล่านี้เป็นเครื่องแอบอิงพึ่งพิกอาศรัยกันใช้ด้วยเท่า
 นั้น แทกคือผู้ที่อยู่ในของต่าง ๆ คือรูปเป็นคน ผู้เดียวมัน
 แตกแยกเวียนไปในภพทางสาม พระโพธิสัตว์ได้ให้ โอวาทแก่
 ประชุมชนด้วยพุทธดำตอย่างนี้ โอวาทของท่านนั้นแพร่ไปทั่ว
 หัวชนพทุ์ปปรากฏอยู่ถึงเจ็ดพันปี มหาชนก็ตั้งอยู่ในโอวาท
 ของพระโพธิสัตว์โดยมากพากันทำบุญต่าง ๆ มีท่านเป็นคัน
 เมื่อสิ้นชีวิตก็ดำเนนไปสู่ทางสวรรค์ ถึงพระโพธิสัตว์เองก็ทำ
 บุญอย่างนั้นเหมือนกัน สิ้นชีวิตแล้วก็ดำเนนไปสู่หนทางสวรรค์

สัตว์กา อิมิ รัมมเทสนิ อาหริตวา ตมเด็จพระบรม
ครูเจ้า ทรงนำธรรมเทศนาเรื่องนั้นมาแล้ว ประกาศอริยะตั้ง
เมื่อจบอริยะตั้งแล้วประชุมชาดก เมื่อจบตั้งแล้วกฤตบุญครั้น
ได้สำเร็จได้คาบิณต เต่าในกาถนั้นได้มาเป็นอาณนที ข้าง
หม้อได้มาเป็นเราผู้ตถาคตนี้

จบกัถปชาดก ที่ ๘

สัตว์ธรรมชาดก ที่ ๘

คณฺเฑ อปฺปญฺจ อุกฺคณฺฐินฺทึ อิทํ สัตถกา เขตวเน
วิหรณฺโต เอกวตฺตวิธํ อนนฺตํ อารพฺภ กเถสิ

สมเด็จพระบรมครู เสด็จประทับณพระเชตะวัน ทรง
ปรารภอนนฺตนะ (การแสวงหาตาโดยไม่ชอบธรรม) ยี่สิบ
เอ็ดอย่าง ครั้นเทศนาเรื่องนั้นคำเริ่มว่า คณฺเฑ อปฺปญฺจ
อุกฺคณฺฐินฺทึ เป็นต้น ความย่อว่าสมัยหนึ่งภิกษุหลายรูปด้วยกัน
สำเร็จด้วยอเนกด้วยอนนฺตนะยี่สิบเอ็ดอย่าง คือทำการเป็นหม้อ
ทำการเป็นคนเดินค้ำตั้ง รับธุระเขาแล้วไขผู้อื่นไปแต่ไปเอง
รับใช้ด้วยด้ายกำลังแข็ง ให้ไม้ดีฟัน ให้ไม้ไผ่ ให้ดอกไม้
ให้ผลไม้ ให้จุนเครื่องผัดผิวง ให้ครุภัณฑ์ ให้ยา ให้ก้อน
เขื่อนได้มาด้วยบิณฑบาตดังนี้ เป็นต้น อนนฺตนะยี่สิบเอ็ด
อย่างนั้น จักมีแจ้งในสาเกตชาดกโดยพิศดาร สมเด็จพระ
ศาสดา ได้ทรงทราบการประพฤติดังนี้ด้วยดีโดยไม่ชอบธรรม

ของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ทรงดำริที่ว่า ในภิกษุทั้งหลายทั้งปวงพากัน
 เติญชัพโดยอเนกนยะมาก ก็เธอเหล่าที่เติญชัพอย่างนั้นทำกาต
 (ตาย) ไปแล้ว จักไม่พ้นจากอิตถภาพเพณียกัษเปณเปรตเปณ
 โคเทียมธุระตากเช่นเป็นสัตว์นรก ควรเรวตถาคคจักแต่ตง
 ธรรมเทศนาตามอริยาศรัยของเรา เครื่องแจ่มแจ้งของเราสัก
 อย่างหนึ่ง เพื่อเป็นประโยชน์เกื้อกูลแด่ความศุขแก่เธอเหล่า
 นั้น ทรงดำริห์แล้วจึงให้ประชุมสงฆ์ดำรัสว่า ลูก่อนภิกษุทั้ง
 ปวง บัณฑิตทั้งหลาย & ผู้ที่เป็นภิกษุไม่ควรให้เกิดขึ้นด้วยการ
 แสวงหาไม่ชอบธรรม จริยอยู่บิณฑบาตที่เกิดขึ้น โดยการ
 แสวงหาไม่ชอบธรรมแล้ว เหมือนอย่างก้อนเหล็กแดงแดงยา
 พิษที่แรงกล้า ย่อมทำให้ผู้บริโภคร้อนวร้อน ก็การแสวงหาไม่
 ชอบธรรมนี้ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระพุทธรูป
 เจ้าทั้งปวงเกิดขึ้นโดยยติขัง มุทคตผู้บริโภคมิณฑบาตอัน
 เกิดแล้ว ด้วยการแสวงหาไม่ชอบธรรมนั้น ไม่เกิดความร้อน
 เรืองแต่ได้มันต์โดย บิณฑบาตที่เกิดขึ้นแล้ว ด้วยการแสวงหาไม่
 ชอบธรรมในสำนักของเราตถาคคนี้ เหมือนอย่างเครื่อง
 บริโภคแห่งคนจันทาต ผู้บริโภคบิณฑบาตเช่นนั้น ก็เหมือน
 กับมาณพข้อัตถธรรม ผู้บริโภคอาหารอันเป็นเดนแห่งคน
 จันทาต สัมเด็จพระผู้มีพระภาคยติขังตั้งแล้ว นำชาดกมา
 แสดงต่อไปนี้

อดีตศ พาราณสี ยี่ พรหมทัตเต รัชั กาเรนเต ใน
 อดักกาด ครัวพระเจ้าพรหมทัตเตด้วยสมบัติในเมืองพาราณสี
 พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลคนจัณฑาล ครั้นมีวัยเจริญแล้ว
 คราวหนึ่งมีกิจธุระอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น จึงตระเตรียมอาหาร
 ใส่ห่อกับเขาสารตะเบียงแล้วออกเดินไปตามทาง สมัยนั้นมีมา
 ณพผู้หนึ่งชื่อว่า ศักระรรมเป็นชาติอุทิกิจจะพราหมณ์อยู่ที่เมือง
 พาราณสีนั้น มีธุระอย่างใดอย่างหนึ่งเหมือนกัน แต่ไม่ได้ตระ
 เตรียมห่อเข้าแต่เขาสารตะเบียงอะไร ออกเดินไปตามทางแต่
 ตัวเปล่า ต้องคนก็มาพบกันเข้าที่ทางใหญ่ ศักระรรมมาณพ
 จึงถามพระโพธิสัตว์ว่า ท่านเป็นคนชาติอะไร เราเป็นคนชาติ
 จัณฑาล ก็ท่านได้เป็นคนชาติอะไร เราเป็นคนชาติอุทิกิจจะ
 พราหมณ์ ต่างก็ว่าดีแล้วเราทั้งสองจะได้เป็นเพื่อนเดินกันแล้ว
 ก็เดินไปตามทางด้วยกัน ครั้นเพลาถึงเข้าพระโพธิสัตว์อยู่พัก
 หนึ่งณทมิฬาท่าดบายต่างมือต่างเท้าแล้ว แยกให้ออกครอง
 เรียกศักระรรมมาณพว่า เชิญท่านมาณพมารับประทานด้วย
 กันเถิด จัณฑาลเขี่ย อาหารอย่างของเองข้าหาต้องการไม่
 พระโพธิสัตว์ว่าดีแล้ว จึงแบ่งให้ออกไม่ให้เป็นเดนภอสมควร
 จะเยี่ยวยาชีวิตแล้วได้ลงในบาไม่อื่น ผูกซึ่งห่อเข้าเสียดังเก่า
 แล้ววางไว้ข้างหนึ่ง หนึ่งบริโภคมัธแล้ววนปากต่างมือต่าง
 เท้ายกให้อาเดินไปกับศักระรรมมาณพตั้งวันยังค่ำ ครั้นเพลา
 เสนถึงที่แห่งหนึ่งบริบูรณ์ด้วยน้ำสำราญ ทั้งสองคนก็พากัน

ดงอาบน้ําแล้วกลับขึ้นมา พระโพธิสัตว์นั่งในที่ดํารามแล้ว
 แก่หือเข้าออกมิได้ร้องเรียกตัถธรรมมาณพ บรรดาภะกินแต่
 ผู้เดียว ตัถธรรมมาณพเดินเหนื่อยในหนทางมาตั้งวันยังค่ำ
 กรอบเกรี้ยวด้วยความหิว ก็ยืนดูนึกอยู่ว่าถ้าจันทาทจักให้
 อาหารแก่เรา ๆ ก็จักบริโภค พระโพธิสัตว์ไม่พูดอะไรนั่ง
 บริโภคเฉยอยู่ ตัถธรรมมาณพเห็นเฉยอยู่จึงคิดว่า จัน
 ทาท^๕ไม่พูดอะไรกับเรานั่งบริโภคเฉยอยู่ จําเราจัก कैसे
 ขอมากจากข้างบนที่เป็นเดนทั้งเดียแล้ว บริโภคที่เหลื่ออยู่เกิด
 คิดแล้วก็ कैसेขอได้อาหารที่เป็นเดนมาบริโภค แต่ภอดักว่า
 บริโภคแล้วก็เกิดร้อนใจดำ ว่าเราบริโภคอาหารเป็นเดน
 แห่งคนจันทาทอย่างนี้ ไม่สมควรแก่ ชาติ โคตร ตระกูล
 ประเทศของตน ขณะนั้นก็อาเจียนโตหิตปนกับอาหารออก
 มาทางปาก ตัถธรรมมาณพมีความโศกเศร้าเสียใจมากว่า
 เราทำการไม่สมควรทำ เพราะเหตุอาหารนิดหน่อยเสียแล้ว
 หนอ เมื่อจะรำพรรณถึงเหตุนี้^๕อีก จึงกล่าวคาถาที่แรกว่า
 • ตัญญํ อปีปญฺญํ อัจฉินฺทํ ตัญญํ กิจฺเจน โน อทา.
 อาหารที่เราบริโภคแล้ว น้อยก็น้อยเป็นเดนก็เป็นเดน ทั้งเขา
 ให้แก่เราโดยยากเข็ญผู้ใด^๕ (คือต้องขอร้องขอเขา) โส^๕
 พราหมณชาติโก เราเป็นชาติพราหมณ์แท้ (ตามอธิบายว่า
 เป็นชาติพราหมณ์สูงแต่สกอด ไม่ควรบริโภคอาหารอันเป็น
 เเดนแห่งคนจันทาทเพราะเหตุนี้) ยํ ภุคฺติํ ตปํ อุกฺคตํ อาหาร

ใดที่เราบริโภคแล้ว อาหารนั้นจึงดับออกมา (คือตำรอก
ปนกับโลหิตออกมา) สัตว์ธรรมดาพร่ำว่านั่นแล้วคิดว่า เรา
ทำการไม่สมกับชาติตระกูลแล้ว ประโยชน์อะไรด้วยชีวิตอีก
เล่า คิดแล้วก็เข้าสู่ป่าไม่ให้ใครเห็นถึงความตายของบุคคล
ที่ปราศจากทุกข์

สัตว์ดา อิมิ อคัม ทัสเสถว สัมเด็จพระบรมครูทรง
แสดงอดีตนิทานแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ธรรมดา
บริโภคอาหารเป็นเหตุแห่งคนจันทาแล้ว ไม่เกิดความ
รื่นเริงแต่โสมนัส เพราะบริโภคอาหารไม่สมควรแก่ดิน
ถึงบรรพชิตชนผู้บวชแล้วในศาสนา สัมเด็จพระบรมครู
แสวงหาทางไม่ชอบธรรมบริโภคปัจจัยที่ได้นั้นโดยทางไม่ชอบ
ธรรมแล้ว ก็ไม่เกิดความรื่นเริงโสมนัสเลย เพราะการเลี้ยง
ชีวิตอย่างนี้ พระพุทธเจ้าเคยเห็นเหมือนกันฉันนั้นแล พระบรม
ครูตรัสดังนี้แล้ว พระองค์เป็นผู้ตรัสรู้ยิ่งแล้ว ได้ตรัสคาถา
ที่สองว่า

เอวัมมิมิ นริ กัตวา โย อรัณเณ น ชีวติ ภิกษุ
ได้นำธรรมออกเผยแผ่แล้ว เลี้ยงชีวิตโดยโทษใช้ธรรมอย่าง
สัตว์ป่า โฉม ดาเนน ตถาเรณปิ น นันทติ ภิกษุเหล่านั้นไม่
เพื่อกด้วยตาเหมือนคนได้แล้วคล้ายสัตว์ธรรมดา พ อญฺฐ
กถาธิบายว่า ธรรมนั้นคืออาชีววัตถุที่ตัด โทษใช้ธรรม
นั้นคืออเนกนัยสืบเชื้อสาย กุศลบุญผู้ใดบวชในศาสนาแล้ว

ตะอาชั่วปรีสุทธรคัลด้ายดำเร้ง^๕ขี้ด^๕ด้วยอนเณณะ กุตบุคร
 นั้น^๕ได้^๕ตามา^๕บริโภค^๕แล้ว ไม่^๕มีความ^๕เพ็ด^๕เพ็ด^๕นิน^๕ค^๕โดย
 กต^๕บเกิด^๕ความ^๕โหม^๕น^๕ค^๕น้อย^๕ใจ^๕ว่า เรา^๕เดียง^๕ขี้ด^๕ด้วย^๕เครื่อง^๕
 เดียง^๕ที่^๕พระ^๕พุท^๕ธ^๕เจ้า^๕ค^๕เดียง^๕ค^๕ง^๕น^๕อ^๕ก ค^๕ด^๕ย^๕ด^๕ะ^๕ช^๕ร^๕ร^๕ม^๕มา^๕ณ^๕ผู้^๕ได้^๕
 จา^๕ภ^๕ค^๕ือ^๕อา^๕ห^๕าร^๕ที่^๕เป^๕น^๕เ^๕น^๕ห^๕ง^๕ค^๕ณ^๕จ^๕ัน^๕ท^๕า^๕ด^๕แล้ว ไม่^๕เพ็ด^๕เพ็ด^๕น^๕
 ด้วย^๕อา^๕ห^๕าร^๕น^๕เ^๕ย กต^๕บเกิด^๕โหม^๕น^๕ค^๕น้อย^๕ใจ^๕จน^๕ต^๕าย^๕น^๕ั้น^๕ด^๕
 เพราะ^๕เห^๕ต^๕ุน ภิ^๕ก^๕ษ^๕ผู้^๕เดียง^๕ช^๕พ^๕ด^๕ย^๕การ^๕แส^๕ง^๕หา^๕ไม่^๕ช^๕อ^๕บ^๕ช^๕ร^๕ร^๕ม^๕แล้ว
 เ^๕ว^๕ท^๕ร^๕า^๕ม^๕ก^๕ว่า^๕ด^๕ะ^๕ช^๕ร^๕ร^๕ม^๕มา^๕ณ^๕ผู้^๕บริ^๕โภ^๕ค^๕อา^๕ห^๕าร^๕เป^๕น^๕เ^๕น^๕ห^๕ง^๕ค^๕ณ^๕
 จ^๕ัน^๕ท^๕า^๕ด^๕แล้ว^๕เ^๕ว^๕ไป^๕ต^๕าย^๕อน^๕า^๕ถ^๕ใน^๕ป^๕้า^๕อ^๕ก

เอ^๕ว^๕ ต^๕ั^๕ถ^๕า อ^๕ิม^๕ ช^๕ิม^๕ม^๕เท^๕ถ^๕น^๕ อา^๕ห^๕ริ^๕ท^๕วา ส^๕ม^๕เ^๕จ^๕ั^๕พระ^๕
 บ^๕ร^๕ม^๕ค^๕ร^๕ุ^๕นำ^๕ช^๕ร^๕ร^๕ม^๕เท^๕ค^๕น^๕า^๕น^๕มา^๕อย่าง^๕น^๕เ^๕ว^๕ ประ^๕ก^๕า^๕ศ^๕ั^๕จ^๕จะ^๕ ๔
 จ^๕บ^๕แล้ว^๕ป^๕ระ^๕ช^๕ุม^๕ชา^๕ด^๕ก เม^๕ื่อ^๕จ^๕บ^๕ด^๕ั^๕จ^๕จะ^๕ด^๕ง^๕ภิ^๕ก^๕ษ^๕ท^๕ง^๕ป^๕วง^๕ไ^๕ด้^๕บ^๕ร^๕ร^๕ุ^๕
 ช^๕ร^๕ร^๕ม^๕พิ^๕เศ^๕ษ^๕ม^๕ไ^๕ด้^๕ต^๕า^๕บ^๕ั^๕ค^๕ิ^๕ม^๕ด^๕เป^๕น^๕ค^๕ัน^๕ เรา^๕ค^๕ถ^๕าค^๕ค^๕ัน^๕เ^๕ง^๕ก^๕ิ^๕ด^๕เป^๕น^๕
 บ^๕ุ^๕ท^๕ร^๕ห^๕ง^๕ช^๕น^๕จ^๕ัน^๕ท^๕า^๕ด^๕ใน^๕ก^๕า^๕ต^๕ัน^๕

จ^๕บ^๕ด^๕ะ^๕ช^๕ร^๕ร^๕ม^๕ชา^๕ด^๕ก ที่ ๘

ฉันทกชาดก ที่ ๑๐

ทุ^๕ท^๕ท^๕ ท^๕ท^๕มา^๕น^๕น^๕ค^๕ อ^๕ิ^๕ท^๕ ต^๕ั^๕ถ^๕า เ^๕ต^๕ว^๕เน^๕ วิ^๕ห^๕ร^๕น^๕ไ^๕โต
 ค^๕ณ^๕ท^๕า^๕น^๕ อา^๕ว^๕พิ^๕ภ^๕ ก^๕เ^๕ถ^๕ดี

ส^๕ม^๕เ^๕จ^๕ั^๕พระ^๕บ^๕ร^๕ม^๕ค^๕ร^๕ุ^๕เ^๕ด^๕ั^๕จ^๕ั^๕ป^๕ระ^๕ท^๕บ^๕ณ^๕พระ^๕เ^๕ต^๕ว^๕น^๕ ท^๕ร^๕ง
 ป^๕ว^๕ร^๕ร^๕ก^๕การ^๕ท^๕า^๕ท^๕า^๕น^๕เป^๕น^๕ห^๕ม^๕ุ^๕ก^๕ัน^๕ ต^๕ร^๕ด^๕เท^๕ค^๕น^๕า^๕น^๕ค^๕า^๕เ^๕ริ^๕ม^๕ว่า ทุ^๕ท^๕ท^๕

ทมหานาน เปนต้น ได้ยินว่ากุฎุมพีชาวเกตตอสถคนอยู่ใน
เมืองต้าวคัก ได้ชักชวนพวกที่ถือใจกันหลายคน จัดทำ
เครื่องบริขารทั้งปวงพร้อม นิมนต์พระภิกษุตั้งมีพระพุทธรเจ้า
เปนประธาน ทำทานใหญ่ประมาณ ๗ วัน วันท้ายถวายเครื่อง
บริขารทั้งปวง มรรคนายกหัวหน้าในประชุมชน จึงถวาย
บังคมสดมภ์แด่พระผู้มีพระภาคย์แล้วในที่สุดมกวร ทูลมอบ
ทานว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคย์ ทานซึ่งพวกข้าพเจ้าทำคราวนี้
มีผู้ให้มากบ้างน้อยบ้างไม่เท่ากัน ขอให้ท่านของเขาเหล่า
นั้นมีผลมาก ๆ เหมือนกันเถิด สดมภ์แด่พระบรมครูจึงตรัสว่า
ดูก่อนอุบาล์ทั้งหลาย ซึ่งท่านทั้งปวงถวายทานแก่ภิกษุตั้งมี
พระพุทธรเจ้าเป็นประธานแล้วมอบหมายอย่างนี้ ถึงท่านน้อยก็
ขอไม่น้อย แม้พวกบัณฑิตยก่อน ๆ ทำทานแล้วมอบหมายมี
อย่างนี้เหมือนกัน เมื่อพระผู้มีพระภาคย์ตรัสดังนี้ พวกอุบา
สถจึงทูลอาราธนาเพื่อให้แสดงเรื่องของบัณฑิตยก่อนในกาลก่อน
พระผู้มีพระภาคย์จึงนำอดีตชาติมาแสดงว่า

อดีตเต พารานตี ย พรหมทัตเต รัชช กาเรนเต ใน
อดีตภพที่ล่วงแล้ว ครั้งพระเจ้าพรหมทัตครองสมบัติในเมือง
พารานตี พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลพราหมณ์นั้นแล้วในวัน
กาติกราสฐี ครั้นเจริญวัยแล้วไปเรียนศิลปศาสตร์ในเมือง
คักกัธิตา ภายหลังตั้งสมรวาศออกบรพชาเป็นฤาษี ได้เป็น
คณะคาสดาเจ้าหมู่มีศิษย์มาก อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์นั้น

ภาตนาน แล้วมีความปรารถนาจะใคร่เสวยยศเกียรติยศ จึง
พาพวกบริวารออกจากป่าหิมพานต์เที่ยวจาริกไปในชนบท มา
กระทั่งถึงเมืองพาราณสี เข้าพักอาศัยอยู่ในราชอุทยาน
เพดาเข้าก็พาบริวารเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านใกล้ประตูเมือง
พวกมนุษย์ที่อยู่ตามบ้านนั้นก็พากันถวายอาหาร รุ่งขึ้นวันใหม่
พระโพธิสัตว์ก็พาบริวารเข้าไปบิณฑบาตภายในเมือง มนุษย์
ทั้งหลายมีความเลื่อมใสรักใคร่มาก ก็พากันถวายอาหารด้วย
ชักชวนที่ชอบภอกัน จัดแจงทานใหญ่ถวายหมู่ฤษี เมื่อเสร็จ
กิจก็ถวายทานแล้ว ชนผู้เป็นหัวหน้าจึงกล่าวถ้อยคำมอบ
หมายทานเหมือนเรื่องข้างต้น พระโพธิสัตว์จึงกล่าวว่า คุณก่อน
ทานผู้มาอยู่ทางปวง เมื่อจิตเลื่อมใสอยู่แล้ว ทานที่บุคคลให้
ถึงนอยกไม่ชovanอยเตย กล่าวดังนี้แล้วเมื่อจะทำอนุโมทนา
จึงกล่าวคาถาสองคาถาว่า

ทุกททำ ททมานาน ทุกกริ กัมมกุพพัต
อดันโต นานกุพพนต ตตฺถ ชัมโม ทูรินนโย.

เมื่อสัตว์บุรุษทั้งหลายให้อยู่ซึ่งทานอันบุคคลให้ด้วยยาก
ทำอยู่ซึ่งกรรมอันบุคคลทำด้วยยาก พวกชนผู้ไม่ใช่สัตว์บุรุษ
ย่อมไม่ทำตาม ธรรม (ความปรกติกคือการให้ทาน) ของพวก
สัตว์บุรุษใคร ๆ ก็รู้ยาก ตตฺถมา ตตฺถญจ อดตฺถญจ นานา โหติ
อิโต กติ เพราะเหตุคุณงามที่ไปจากมนุษย์โลกนี้ ของชนต้องพวก
คือสัตว์บุรุษและสัตว์บุรุษจึงต่าง ๆ กัน อดันโต นิรยํ ยนติ

พวกอัสติบุรุษยอมไปสู่นรก ดังนี้ โส สักคปรายนา พวกอัสติบุรุษ
 ย่อมมีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า อัญญาเถรอธิบายว่า ทานน
 พวกรที่มิใช่บัณฑิตยผู้เดินด้วยปัญญา ดูอำนาจแก่การชั้ว
 มีโทษเป็นอันอยู่แต่ไม่กล้าให้เลย เพราะเหตุนี้จึงเป็นของให้
 ด้วยยาก ทั้งเป็นกรรมที่หายาก เพราะไม่กล้าทำได้ทุกคนทำได้
 แต่บางคน เมื่อมีผู้ให้ของให้ยากทำของหายากอยู่อย่างนั้น
 พวกรที่ไม่ใช่อัสติบุรุษยอมไม่ทำตาม ด้ภาพความปรกคคือ
 การให้ทานของพวกอัสติบุรุษใคร ๆ ก็ยาก เพราะเหตุที่ทาน
 เป็นของเกี่ยวเนื่องกับผล ซึ่งจะชแจะหรือรู้ตามว่า ผลของ
 ทานชนิดนั้นยอมด้าเร็วเป็นคุณเต็มบค้อย่างนั้น ไม่ใช่ง่ายเลย
 อนึ่งด้ภาพความปรกคคือการให้ทาน ใคร ๆ จะบรรดุด้าเร็ว
 โดยยาก เพราะพวกรที่ไม่ใช่บัณฑิตยไม่ให้ทานแล้ว ไม่ได้
 รับผลของทานเลย เพราะเหตุนี้ชนสองพวกคืออัสติบุรุษกับ
 ผู้ใช่อัสติบุรุษจุเกิดอนจากโลกนี้ ไปถือปฏิสนธิในภพใหม่
 แล้วจึงเป็นค่าง ๆ กัน พวกรผู้มีศัดชั้วไม่ให้ทานไม่รักษาศัด
 ศัดแล้วยอมไปสู่นรก ฝ่ายพวกรบัณฑิตยให้ทานรักษาศัดท่ว
 อุโบสถกรรมบำเพ็ญศัจจิริททั้ง ๓ แล้ว ย่อมมีสวรรค์เป็น
 ที่ไปในเบื้องหน้า คือได้ด้วยสมบคิศุขในสวรรค์อันยิ่งใหญ่
 พระโพธิศตัวทำอนุโมทนอย่างนั้นแล้ว กลับไปพักอยู่ที่สวน
 อุทยานจนต้นฤดูฝน ๔ เดือน ครนต้นฤดูฝนแล้วจึงพาพวกรฤษี

ไปดู่ป่าหิมพานต์ ยังฉานต์มาบดให้เกดมิได้เลื้อมถอย ดันชวต
แล้วได้เกิดในพรหมโลก

ตัสสา อิมิ ชัมมเทตฺถิ อหริทฺวา ครันตมเด็จพระ
บรมครูนำธรรมเทศนาเรื่องมาแล้ว ประชุมชาดกว่า หมู่ฤษี
ในกาลนั้นได้มาเป็นพุทธบริษัท ส่วนท่านฤษีคณะศาสดาได้มา
เป็นเวลาดึกคนแต่

จบฉันทกชาดก ที่ ๓๐

จบกถายาณธรรมวรรค ที่ ๓

